

Δημήτριος Ν. Τσακίρης¹

Πολιτική ευρωπαϊκών κρατών και Τσιγγάνοι-Rom²

Μια ιστορική επισκόπηση

Ιωάννινα 2004

¹ Για τις επιστημονικές θέσεις και απόψεις που διατυπώνονται στο κείμενο αυτό υπεύθυνος είναι ο συγγραφέας. Οι θέσεις και οι απόψεις του συγγραφέα δεν δεσμεύουν τον επιστημονικό υπεύθυνο του Προγράμματος «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο» ή το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

² Το παρόν κείμενο αποτελεί επιμορφωτικό υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο», το οποίο υλοποιείται από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η παρουσία του κειμένου στο διαδίκτυο εξυπηρετεί επιμορφωτικές ανάγκες και ανάγκες ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών της προσχολικής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης, αλλά απευθύνεται και στο ευρύ κοινό. Κάθε αθέμιτη χρήση του κειμένου υπόκειται στις διατάξεις του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Φιλολογική επιμέλεια: Ειρήνη-Σοφία Κιαπίδου.

Επιστημονική επιμέλεια, εποπτεία, συντονισμός: Αθανάσιος Ε. Γκότοβος.

Πρόλογος

Αυτό που χαρακτηρίζει τις πολιτικές των ευρωπαϊκών κρατών από την εποχή της εμφάνισης των πρώτων ομάδων Τσιγγάνων στην ευρωπαϊκή ήπειρο αποτελούσε πάντα, με τη μία ή την άλλη μορφή, η άρνηση των ανθρώπων, του πολιτισμού και της γλώσσας τους, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η μη αποδοχή του «διαφορετικού», του «άλλου». Τα παραδείγματα ποικίλουν από χώρα σε χώρα. Γεγονός είναι πως όλα τα «κράτη» που εξετάζουμε έχουν εφαρμόσει τον πολιτικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων.

Στη Γαλλία, για παράδειγμα, απαγορευόταν οποιαδήποτε συγκέντρωση Τσιγγάνων πέραν των τριών ή τεσσάρων ατόμων και από το 1647 και μόνο το να είναι κανείς Τσιγγάνος, ένας μποέμ, αποτελούσε «έγκλημα» που τιμωρούνταν με εργασία στα κάτεργα. Στη Γερμανία από το 1496 και μετά τα «κοινοβούλια» των κρατιδίων επανειλημμένα κατήγγειλαν τους Τσιγγάνους ως προδότες της χριστιανοσύνης, κατασκόπους των Τούρκων και φορείς πανούκλας. Κατηγορήθηκαν ακόμη για μαγεία και αποπλάνηση παιδιών και γι' αυτό μπορούσαν να θανατώνονται χωρίς οι θύτες να τιμωρούνται. Ο Κάρολος ο VI είχε διατάξει την εξολόθρευση των ενηλίκων Τσιγγάνων ή το κόψιμο του ενός αυτιού σε όσους δεν εγκατέλειπαν τη χώρα. Στην Πρωσία ο Λουδοβίκος Γουλιέλμος ο Α΄ καταδίκασε σε θάνατο τους Τσιγγάνους άνω των 18 ετών που συλλαμβάνονταν στην επικράτειά του.

Στις Κάτω Χώρες είχε οργανωθεί από τον 17^ο αιώνα το κυνήγι των (ειδωλολατρών) Τσιγγάνων. Το ίδιο συνέβαινε στην Ελβετία και σε άλλες χώρες. Μερικές φορές μάλιστα έπαιρνε το χαρακτήρα λαϊκού κυνηγιού, κάποτε και με χτύπημα των καμπάνων των εκκλησιών, και οι «κυνηγοί» είχαν εντολή να τουφεκίζουν τα θύματα που προέβλεπαν αντίσταση. Αλλού το κυνήγι αυτό έπαιρνε τη μορφή οργανωμένης πολιτικής επιχείρησης και με τη συμμετοχή του στρατού. Η θέσπιση αμοιβής για σύλληψη Τσιγγάνων είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση επαγγελματιών κυνηγών. Στη Βενετία προσφέρονταν αμνηστία σε κατάδικους που εξέτιναν φυλακή στα κάτεργα έως δέκα χρόνια, με τον όρο να καταδιώκουν Τσιγγάνους. Τέτοιες πολιτικές εφαρμόστηκαν και στις Σκανδιναβικές χώρες.

Σε όλες τις χώρες που εξετάζουμε η στερεότυπη εικόνα για τους Τσιγγάνους αποτελεί τον κοινό παρονομαστή: «κλέφτες», «φυγόπονοι», «απροσάρμοστοι». Το γεγονός

και μόνο ότι κάποιος ήταν Τσιγγάνος αρκούσε για να καταδικαστεί ο ίδιος, η οικογένειά του, η ομάδα και συνολικά η φυλή: συλλογική συνυπευθυνότητα, συλλογική καταδίκη. Καταγγέλλονταν για τον «μποέμικο» τρόπο ζωής τους και θεωρούνταν ύποπτοι για κάθε κακό, ακόμη και όταν δεν είχαν κάνει απολύτως τίποτα.

Η ναζιστική Γερμανία προχώρησε ακόμη παραπέρα. Κοντά στην τελική εξολόθρευση των Εβραίων σκηνοθέτησε και την εκστρατεία εναντίον των Τσιγγάνων, αντιμετωπίζοντάς τους στη βάση ρατσιστικών-φυλετικών κριτηρίων. Η εξόντωσή τους ήταν σχεδόν ολοκληρωτική στις χώρες που κατείχε ο γερμανικός στρατός και η εκδίωξή τους συνεχίζεται ακόμη και σήμερα «εν ονόματι της εθνικής κάθαρσης».

Η καταστροφική εμπειρία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου συνετέλεσε στο να εμφανιστούν στο πολιτικό προσκήνιο ιδέες με ουμανιστική διάσταση. Η πολιτική που ακολουθείται σήμερα αποβλέπει στην ενσωμάτωση / αφομοίωση των κοινωνικά «απροσάρμοστων» Τσιγγάνων. Κάθε ευρωπαϊκό κράτος έχει εμπλακεί στον τύπο αυτής της πολιτικής, αν και στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» η πολιτική αυτή υπήρξε πιο εμφανής. Στις τελευταίες δεκαετίες η κοινωνική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων χαρακτηριζόταν και συνεχίζει να χαρακτηρίζει την πολιτική των ευρωπαϊκών κρατών. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, θα είναι δύσκολη η διατήρηση της ταυτότητας των Τσιγγάνων. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, λόγω των αλλαγών και των δυσκολιών, οι Τσιγγάνοι παρέμειναν στο περιθώριο της πολιτικής. Έχουν αποκλειστεί από την πολιτική σκηνή και δεν συμμετέχουν στα σώματα λήψης αποφάσεων.

Στην Ευρώπη ζούνε σήμερα περίπου οχτώ εκατομμύρια Τσιγγάνοι ή Rom-Rομά, όπως επικράτησε να αποκαλούνται πια διεθνώς.³ Οι περισσότεροι απ' αυτούς στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και την Ισπανία. Επειδή ο αριθμός των Ρομ διαφέρει από χώρα σε χώρα, μεγάλες είναι και οι αποκλίσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διαφορετική τους αντιμετώπιση από την πλευρά των κρατών και των κυβερνήσεών τους, αλλά και τη διαφοροποίηση των προβλημάτων που συναντούν.

Αν και ο αυτοπροσδιορισμός Ρομά έγινε ήδη αποδεκτός από τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ το 1979, οι Τσιγγάνοι είναι ακόμη και σήμερα αναγκασμένοι να εξηγήσουν ποιοι είναι, γιατί φέρουν αυτό το όνομα και γιατί αγωνίζονται για την αναγνώρισή τους. Αυτό

³ Παρόλα αυτά, επικρατούν σε πολλές χώρες οι παλιοί χαρακτηρισμοί: Gypsies, Sinti, Tsiganes, Cale κ.τ.λ.

και μόνο το γεγονός κάνει σαφές ότι –παρά την εδώ και επτά αιώνες παρουσία τους στην Ευρώπη– δεν έχει διεξαχθεί μέχρι σήμερα, δυστυχώς, ούτε ένας διάλογος μεταξύ μειοψηφίας και πλειοψηφίας, αλλά ούτε και μεταξύ των Ρομ-ομάδων.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Σύνοδος των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το ψήφισμα 89/1989 αναγνώρισε τους Ρομά ως «ευρωπαϊούς πολίτες», υπογραμμίζοντας ότι ο πολιτισμός και η γλώσσα τους αποτελούν για περισσότερο από 500 χρόνια μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κοινότητας. Αυτό, όμως, από ό,τι έδειξαν τα γεγονότα που ακολούθησαν σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, όπως για παράδειγμα η στάση του γερμανικού κράτους και μερίδας του πληθυσμού του απέναντι στο κύμα Ρομά-προσφύγων από τη Ρουμανία ή τα γεγονότα στην πρώην Γιουγκοσλαβία, δεν αρκούν για να απολαμβάνει ο κάθε Ρομά πολίτης τα δικαιώματά του, όπως και οι μη-Ρομά πολίτες.

Οι εξελίξεις που διαμορφώνονται από τις ελίτ των Ρομά χαρακτηρίζονται από την αναζήτηση αυτού που τους ενώνει και την προσπάθεια διαμόρφωσης κοινωνικής και πολιτικής προοπτικής. Όμως, λόγω της εσωτερικής ανομοιογένειας που διακρίνει τις κοινότητες των Ρομά αυτό είναι μια δύσκολη πορεία, την παραπέρα εξέλιξη της οποίας δεν μπορούμε ακόμη να προδικάσουμε.

Ανεξαρτήτως αυτού επιβάλλεται να διασφαλιστεί η προστασία των Ρομά σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Οι πολιτικές αλλαγές που έγιναν στην Ανατολική Ευρώπη πρόσφεραν μεν στους Ρομά από τη μια πλευρά αστικές ελευθερίες, από την άλλη όμως και μια συσσώρευση παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων –περίπου 30 πογκρόμ εναντίον Ρομά στη Ρουμανία, το ίδιο και στη Βουλγαρία, πολυάριθμοι νεκροί σε αιφνιδιασμούς από Skinheads σε Ρομά στην Τσεχία και τη Σλοβακία, δολοφονία πέντε Ρομά πολιτών το Φεβρουάριο του 1995 στην Αυστρία–, μολονότι οι Τσιγγάνοι είναι συνταγματικά αναγνωρισμένοι από το 1993 ως μειονότητα, και μια παραπέρα χειροτέρευση της οικονομικής τους θέσης.

Το κύμα μετανάστευσης και φυγής των Ρομά από τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, που άρχισε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 και εντάθηκε μετά τις πολιτικές εξελίξεις σ' αυτές τις χώρες, έφερε αρκετές δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και κυρίως προς τη Γερμανία. Παραμένοντας στη χώρα αυτή με

αδιευκρίνιστο ή επισφαλές status, δεν μπορούν, όπως και στο παρελθόν, ούτε εδώ ούτε στις χώρες καταγωγής τους να αναπτυχθούν προοπτικές για ένα σίγουρο μέλλον.

Εδώ η πολιτική εξακολουθεί να έχει τον πρώτο λόγο. Κοντά στη διασφάλιση των ατομικών ελευθεριών, των μειονοτικών δικαιωμάτων και της ανάπτυξης οικονομικών προοπτικών επιβάλλεται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες μια αλλαγή του δημοσίου διαλόγου. Για να ξεπεραστούν οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και κάθε είδους διακρίσεις σε βάρος των Ρομά, πρέπει να υπάρξει μια έγκυρη και πλήρης ενημέρωση, τόσο της τσιγγάνικης όσο και της μη-τσιγγάνικης κοινωνίας αναφορικά με την ιστορία, τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα, την προσφορά και την αλληλεπίδραση του τσιγγάνικου με τον μη-τσιγγάνικο πολιτισμό. Αδιαφορία ή προκατειλημμένες δημόσιες αναφορές πολυάριθμων κρατικών λειτουργών για τους Ρομά πρέπει να αντικατασταθούν από έναν κριτικό διάλογο, προσανατολισμένο προς την επίλυση των προβλημάτων της τσιγγάνικης κοινωνίας.

Το βιβλίο που έχετε στα χέρια σας αποτελεί μια προσπάθεια να παρουσιάσει περιληπτικά τη μέχρι τώρα πολιτική διακρίσεων που εφάρμοσαν τα ευρωπαϊκά κράτη απέναντι στο λαό των Τσιγγάνων. Έτσι, η οποιαδήποτε χρησιμότητά του πρέπει να αναζητηθεί στη μεταφορά πληροφοριών –κυρίως από τη γερμανική βιβλιογραφία⁴ με σκοπό να πληροφορήσει τον έλληνα αναγνώστη για την απάνθρωπη μεταχείριση που υπέστησαν οι Τσιγγάνοι από τους «πολιτισμένους» ευρωπαϊκούς λαούς και ειδικότερα, από το γερμανικό ναζιστικό καθεστώς.

⁴ Στα πλαίσια του προγράμματος του Υ.Π.Ε.Θ. «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων», το οποίο υλοποιείται στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, όπου και εκπονήθηκε αυτή η εργασία, άλλοι συνάδελφοι έχουν αναλάβει το έργο να κάνουν χρήση της αγγλικής, της γαλλικής ή της ισπανικής βιβλιογραφίας αντίστοιχα.

A. Οργάνωση και χειραφέτηση των Τσιγγάνων

Εγκαταλείποντας την πατρική τους γη, την Ινδία, οι Τσιγγάνοι έπαιρναν μαζί τους και ένα δυσβάσταχτο «φορτίο». Σ' αυτό το «φορτίο» το σύστημα της κάστας-γένους (μορφή κοινωνικής οργάνωσης) αποτελούσε με όλα τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα το μεγαλύτερο βάρος. Αν και εκτός Ινδίας το σύστημα αυτό δε διατηρούσε πλέον την πρωταρχική του δύναμη και εξουσία, όμως συνέχισε να επιδρά ακόμη στην επιλογή της απασχόλησης και κατ' επέκταση του τρόπου ζωής, του γάμου και της επικοινωνίας τους με τις διάφορες φυλές και ομάδες. Οι μεταξύ τους διαφορές, ενίοτε φαινομενικά ασήμαντες, ήταν και παρέμεναν, ωστόσο, συχνά εμπόδιο για την οικοδόμηση μονιμότερων και στενότερων δεσμών μεταξύ των Ρομά, Sinti και Cale.

Όσο διαρκούσαν οι διώξεις και οι κατατρεγμοί, πρωταρχικό μέλημα των Ρομά αποτελούσε η επιβίωσή τους. Έτσι, εκ των πραγμάτων δεν τους δόθηκε η δυνατότητα να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα της κοινής οργάνωσης και δράσης. Αφότου, όμως, εμφανίστηκαν οι πρώτοι Τσιγγάνοι διανοούμενοι, η συνειδητοποίηση ενός κοινού μέλλοντος και μιας αξιοπρεπούς ανθρώπινης ζωής απόκτησε προτεραιότητα σε σχέση με το παρελθόν και τις διαφορές θρησκευτικής, γεωγραφικής, πολιτισμικής, και κοινωνικής προέλευσης.

Με την κατάργηση της δουλείας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται μια «εθνική» συνείδηση των Ρομά. Μια πρώτη προσπάθεια «εθνικής σύναξης» υπήρξε το 1878 στη Στουτγάρδη της Γερμανίας, αλλά οι γερμανικές κρατικές αρχές δεν επέτρεψαν αυτή τη συνάντηση και απαγόρευσαν στη συνέχεια κάθε παρόμοια συνάντηση των Ρομά. Την ίδια τύχη είχε και μια δεύτερη προσπάθεια συνάντησης των Ρομά το Σεπτέμβριο του 1879 στο χωριό Κίσφαλ της Ουγγαρίας. Η συγκέντρωση ματαιώθηκε εξαιτίας της τότε πολιτικής της Αυστροουγγαρίας. Από την ίδια περίπου περίοδο χρονολογείται και το μανιφέστο των Ρομά της Βουλγαρίας που απαιτούσε τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του πολίτη και τη θρησκευτική ελευθερία.

Η ίδρυση του «Πανρωσικού Τσιγγάνικου Συνδέσμου» στα τέλη της δεκαετίας του 1920 στη Σοβιετική Ένωση μπορεί να αξιολογηθεί ως η πρώτη συγκροτημένη προσπάθεια χειραφέτησής τους. Ενώ το κίνημα των Ρομά στη ΣΕ περιελάμβανε ένα διευρυμέ-

νο πρόγραμμα και ευαγγελιζόταν μια αναγέννηση, τουναντίον οι οργανώσεις των Ρομά στην Πολωνία είχαν περισσότερο παραδοσιακό παρά εθνικοπολιτικό χαρακτήρα. Όλες οι δραστηριότητές τους υπαγόταν στην εκλογή του «Βασιλιά των Τσιγγάνων», τον οποίο η εκάστοτε κρατική εξουσία χρησιμοποιούσε ως όργανο για τους πολιτικούς της σκοπούς.

Αντίθετα, το κίνημα των Ρομά στη Ρουμανία στις αρχές του 1930 διέθετε μια σαφώς διευρυμένη βάση και ένα λεπτομερέστερο πρόγραμμα. Με πρωτοβουλία του Grigorije Nicolescu συγκλήθηκε το Νοέμβριο του 1933 στο Βουκουρέστι ένα συνέδριο με σκοπό την ίδρυση μιας διεθνούς οργάνωσης των Ρομά. Εκεί γεννήθηκε και η ιδέα της «επιστροφής στη μητέρα πατρίδα και της ίδρυσης ενός κράτους των Ρομά στις όχθες του ποταμού Γάγγη ή στη Βόρεια Αφρική». Με την άνοδο, όμως, του φασισμού στη Ρουμανία υπό την αιγίδα του στρατηγού Antonescu απαγορεύτηκε κάθε μορφή οργάνωσης και δραστηριότητας των Ρομά. Η «κάθαρση της χώρας από όλες τις εθνικές μειονότητες», προπάντων των Ρομά και των Εβραίων, αποτελούσε τον επίδοξο στόχο του καθεστώτος.

Παρόμοιες προσπάθειες οργάνωσης υπήρξαν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, λόγω της ενδυνάμωσης του φασισμού και του επαπειλούμενου πολέμου καταπνίγηκε η ιδέα της «εθνικής αναγέννησης» και ενός ενοποιημένου κινήματος. Τους Ρομά της Ευρώπης απασχολούσε τώρα ένα πολύ σημαντικότερο θέμα: η φυσική τους ύπαρξη. Διότι το να δήλωνε κανείς Ρομ / Τσιγγάνος στην κατεχόμενη Ευρώπη σήμαινε πολύ συχνά και τη θανατική ποινή. Η εκστρατεία εξόντωσης εναντίον των Sinti και Ρομά από τον εθνικοσοσιαλισμό, καθώς και η αμετάβλητη θέση απέναντί τους από τη μεριά της πλειοψηφίας του πληθυσμού μετά τον πόλεμο, κατέπνιξε και πάλι τη συνείδηση για την καταγωγή τους για αρκετό χρονικό διάστημα.

Η κατάσταση αυτή άλλαξε ριζικά μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1950 με την ίδρυση εθνικών οργανώσεων των Ρομά. Ωστόσο, αυτές οι οργανώσεις δε διέθεταν κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα και οι δραστηριότητές τους προσανατολιζόνταν κυρίως στη λύση επειγόντων συνήθως κοινωνικών προβλημάτων στην κάθε χώρα. Μόλις το 1969 με τη δημιουργία της «Κίνησης των Ρομά» στη Γιουγκοσλαβία επήλθε η μεταξύ τους συνεργασία. Το αίσθημα της κοινής καταγωγής, της γλώσσας και του κοινού πεπρωμένου μετατρέπεται σε μια νέα συνείδηση, που παραμερίζει τις μεταξύ τους διαφο-

ρές και τους ενώνει στον κοινό αγώνα για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, στον αγώνα ενάντια στο ρατσισμό και την πολιτική του κοινωνικού αποκλεισμού. Προϊόν αυτής της συνειδητοποίησης αποτέλεσε η σύγκληση του *πρώτου παγκοσμίου συνεδρίου των Ρομά τον Απρίλιο του 1971* στο Λονδίνο, καθώς και η ίδρυση της διεθνούς οργάνωσης των Ρομά, η «Ρομάνι Ουνιόν», η οποία θα τους αντιπροσωπεύει στο εξής στις διεθνείς οργανώσεις, στα διεθνή φόρουμ και στα σωματεία. Το 1979 η «Ρομάνι Ουνιόν» αναγνωρίστηκε τελικά από τα Ηνωμένα Έθνη, απέκτησε συμβουλευτικό status και καταχωρήθηκε ως διεθνής μη κυβερνητική οργάνωση στη λίστα D 9424. Το Μάιο του 1981 αντιπρόσωποί της έγιναν δεκτοί για πρώτη φορά από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Στρασβούργο. Μεταξύ των προβλημάτων που συζητήθηκαν μεγαλύτερη προσοχή δόθηκε στο ζήτημα της παιδείας και της κουλτούρας.

Παρόλα αυτά, την περίοδο εκείνη πολλαπλασιάστηκαν οι διακρίσεις σε βάρος των Ρομά σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Στην Τσεχοσλοβακία προσέλαβαν μεγάλες διαστάσεις και δραστικότερες μορφές, φθάνοντας μέχρι και τη στέρωση Ρομά γυναικών.

Η επιβολή του στρατιωτικού νόμου στην Πολωνία έπληξε πολύ σκληρά και τους Ρομά. Σε πολλά χωριά και πόλεις ο τσιγγάνικος πληθυσμός υπέφερε από την πείνα. Σε πολύ δύσκολη κατάσταση βρέθηκαν οι Τσιγγάνοι και στη Ρουμανία.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 σε πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, στις χώρες του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού, προμηνύονταν αλλαγές. Αντί της αναμενόμενης δημοκρατίας και ελευθερίας για όλους τους πολίτες και λαούς ενδυνάμωνε παντού ο εθνικισμός της κυρίαρχης πλειοψηφίας, λαμβάνοντας σε μερικές χώρες – ιδιαίτερα στην πρώην Γιουγκοσλαβία– και φασιστικές μορφές.

Με την κατάρρευση των πολιτικών καθεστώτων στις προαναφερθείσες χώρες απελευθερώθηκαν και εκεί νέες δυνάμεις. Έτσι, για πρώτη φορά συμμετείχαν το 1990 στο συνέδριο των Ρομά που έγινε στη Βαρσοβία αντιπρόσωποι από τη Ρωσία, τη Λιθουανία και την Αλβανία, και κοντά στους ήδη γνωστούς αντιπροσώπους της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας ήλθαν και πολλές άλλες ομάδες που αντιπροσώπευαν τα πιο διαφορετικά κόμματα.

Αν και ο βαθμός οργάνωσης των Ρομά, Sinti, και Cale έχει βελτιωθεί σημαντικά και τυγχάνουν διεθνούς οργάνωσης και εκπροσώπησης, κινδυνεύουν σήμερα εξίσου το

ίδιο, όπως και πριν. Η μεγαλύτερη πλειοψηφία των Ρομά παραμένει όπως και πριν ανέ-
ντακτη, ζει στο περιθώριο της κοινωνίας. Και θα παραμένει ακόμη εκεί, για όσο χρο-
νικό διάστημα δεν εξαλειφθούν οι γενεσιουργές αιτίες που τους στερούν το δικαίωμα για
αλλαγή του τρόπου ζωής, εξασφάλιση ανθρώπινης κατοικίας, δικαίωμα στην εργασία
και την εκπαίδευση, στην κοινωνική ασφάλιση και τη διασφάλιση των πολιτικών τους
δικαιωμάτων· με άλλα λόγια, αν δεν πάντουν να αποτελούν πολίτες δεύτερης κατηγορί-
ας.

1. Το ιστορικό πλαίσιο: Από την Ινδία στην Ευρώπη

Μέσω Ιράν και Αφγανιστάν ομάδες Ρομά προερχόμενες από τη βορειοδυτική Ινδία κατέφθασαν στην Αρμενία. Αφού παρέμειναν εκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρισμένοι σε φυλές συνέχισαν το «ταξίδι» τους προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Μια ομάδα απ' αυτές έφθασε μέσω του Καυκάσου στη Ρωσία, μια άλλη κατευθύνθηκε προς την Ελλάδα και τη βαλκανική χερσόνησο.

Μια τρίτη ομάδα κινούμενη νότια ακολούθησε τη ροή των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη. Μερικές φυλές αυτής της ομάδας κατευθύνθηκαν αργότερα προς τις όχθες της Κασπίας θάλασσας, ενώ μερικές άλλες προς τη Συρία. Η πλειοψηφία αυτών των ομάδων κατέληξε τελικά στην ασιατική Τουρκία. Εκείνες οι ομάδες που είχαν εισχωρήσει βαθιά στο Νότο συνέχισαν την πορεία τους κατά μήκος της Μεσογείου θάλασσας και μέσω της Παλαιστίνης έφθασαν στην Αίγυπτο. Μερικές άλλες ομάδες φυλών, κινούμενες κατά μήκος των βορειοαφρικανικών παραλίων, έφθασαν στον κόλπο του Γιβραλτάρ. Πιστεύεται ότι από εκεί πέρασαν στην Ισπανία. Αντίθετα, μερικοί ερευνητές ισχυρίζονται πως οι Τσιγγάνοι έφθασαν στην Ισπανία μέσω Γαλλίας και άλλοι υποστηρίζουν ότι έφθασαν εκεί μαζί με τους Άραβες. Η ομάδα που παρέμεινε στην Τουρκία, περνώντας στη συνέχεια το Βόσπορο κατευθύνθηκε προς την Ελλάδα και τις άλλες βαλκανικές περιοχές.

Σε βυζαντινές και ευρωπαϊκές πηγές της εποχής των Σταυροφοριών υπάρχουν αρκετές ενδείξεις για ομάδες ανθρώπων που θα μπορούσαν κάλλιστα να ταξινομηθούν στους Ρομά, παρότι η ένταξή τους παραμένει τελικά αδιευκρίνιστη. Τα άτομα αυτά εμφανίζονται με τους χαρακτηρισμούς Αθίγγανοι, Αιγύπτιοι, ειδωολάτρες, Τάταροι κ.ά.

Η πρώτη αναφορά για την παρουσία Τσιγγάνων στο Βυζάντιο βρίσκεται σε ένα αγιολογικό κείμενο, τον «Βίος του αγίου Γεωργίου του Αθωνίτη», ο οποίος πέθανε το 1056. Στο κείμενο αυτό παραδίδεται ένας θρύλος, σύμφωνα με τον οποίο το 1054 ο βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Μονομάχος προκειμένου να εξαλείψει τα άγρια θηρία από το αυτοκρατορικό άλσος κάλεσε κάποιους μάγους, απόγονους του Σίμωνα του Μάγου, που αποκαλούνταν «Ατσιγγάνοι» ή «Αθίγγανοι» («άθικτοι», «απλησίαστοι») και κατάφεραν με δηλητηριασμένο κρέας να ελευθερώσουν τελικά το

άλσος από τα άγρια θηρία. Ωστόσο, δεν είναι σαφές αν την εποχή αυτή υπήρξε η αίρεση των Αθίγγανων, αν μεταξύ αυτής και των Τσιγγάνων υπήρξε μια πραγματική σύνδεση ή αν είναι μια φανταστική σύνδεση στην αντίληψη της πλειοψηφίας του πληθυσμού. Σήμερα οι ερευνητές συμφωνούν ότι ο γενικός χαρακτηρισμός «Τσιγγάνοι» προέρχεται αφενός από το «αθίγγανοι» (βουλγαρικά: Ατσίγγαν, ρουμανικά: Τιγγάν, πολωνικά: Τσιγγάνοι, ρωσικά: Τσιγγάν, τούρκικα: Τσιγγιανέ), αφετέρου από το «Αιγύπτιοι» (αγγλικά: Gypsies, Citans).

Πολύ πιθανόν και μια εγκύκλιος του Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης Αθανασίου Γ' (1209-1293 και 1303-1309) να αναφέρεται στους Τσιγγάνους. Η εγκύκλιος αυτή επιστούσε την προσοχή στους κληρικούς να φροντίζουν, ώστε τα μέλη της κοινότητας να μην έρχονται σε επαφή με μάντεις, αρκουδιάρηδες και γητευτές φιδιών, ή να επιτρέπουν στους «Αθίγγανους» να εισέρχονται στα σπίτια τους.

Με την κατάκτηση ολόκληρης της Μικράς Ασίας από τους Οθωμανούς θα επικρατήσει στη συνέχεια ο τύπος του ονόματος «Τσιγγάνοι» σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες. Το όνομά τους, πάντως, όποιο κι αν είναι αυτό, έχει περιβληθεί με αρνητικό περιεχόμενο. Ωστόσο, ο στιγματισμός προέρχεται από την Εκκλησία και το ζήλο της να εξαφανίσει από το λαό την παγανιστική σκέψη. Παρόλα αυτά, στο πολυφυλετικό Βυζάντιο οι Τσιγγάνοι δεν πρέπει να έτυχαν διώξεων, αφού ο τρόπος ζωής τους και η κοινωνική τους οργάνωση δεν ήσαν και τόσο άγνωστα στην περιοχή.

Με την επέκταση της οθωμανικής αυτοκρατορίας (12^{ος} αιώνας) οι Τσιγγάνοι, προκειμένου να αποφύγουν την εμπλοκή τους στις διάφορες πολεμικές συρράξεις, χωρισμένοι σε μικρές ομάδες μετακινήθηκαν προς άλλες περιοχές. Μερικές απ' αυτές τις ομάδες έφθασαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας και της υπόλοιπης βαλκανικής χερσονήσου. Έτσι, αρχίζει και η πέμπτη φάση της ιστορίας των Τσιγγάνων, η ευρωπαϊκή.

Η μετανάστευση των Τσιγγάνων στη Δυτική Ευρώπη συμπίπτει χρονικά με την παραπέρα εξάπλωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Μικρά Ασία και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Παρά τη φυγή ορισμένων ομάδων, το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού των Τσιγγάνων παρέμεινε στα κατεχόμενα από τους Οθωμανούς Βαλκάνια. Αποφασιστικό ρόλο σ' αυτό –αν εξαιρέσει κανείς, βέβαια, την παλιά Ρουμανία, όπου οι Τσιγγάνοι ζούνε ακόμη σε καθεστώς δουλείας– φαίνεται να έπαιξε η έμμεση άσκηση εξουσίας των Οθωμανών κατακτητών. Αν και τους ηττημένους μη μουσουλμανικούς

λαούς τους θεώρησαν ανθρώπους δευτέρας κατηγορίας, άφησαν ωστόσο σχεδόν άθικτη την υφιστάμενη τοπική διοικητική δομή, διατηρώντας, βέβαια, για τον εαυτό τους τις κεντρικές θέσεις ελέγχου. Το ίδιο περίπου ίσχυε και για το καθεστώς της ανεξιθρησκίας. Ένας μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων, όπως συνέβη και με άλλες εθνότητες, εξισλαμίστηκε. Αυτή η μεταστροφή τους εξηγείται πολύ εύκολα. Η ένταξή τους στην κυρίαρχη θρησκεία της αυτοκρατορίας τούς πρόσφερε μια ανετότερη διαβίωση και τους εξυπηρέτούσε στις ελεύθερες μετακινήσεις τους, αφού ο αχανής χώρος της αυτοκρατορίας προσφερόταν για την ανάπτυξη των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων.

Μερικές ομάδες Τσιγγάνων που βρίσκονταν στη Δυτική Ευρώπη συνέχισαν να ταξιδεύουν από μια περιοχή ή χώρα σε άλλη, ενώ άλλες ομάδες μείωσαν ή σταμάτησαν τη μετανάστευση και προσάρμοσαν τις πρακτικές εργασίας τους ανάλογα με τις τοπικές απαιτήσεις, αναλαμβάνοντας π.χ. εμπόριο, χειροτεχνήματα ή εποχικές γεωργικές εργασίες. Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους αυτές οι ομάδες των Τσιγγάνων συνάντησαν άλλους πλάνητες ευρωπαίους αυτόχθονες. Για παράδειγμα, στην Ιρλανδία από τον 12^ο αιώνα μια ομάδα που είναι γνωστή ως «Tinklers» ή «Tynkers» έχει διατηρήσει μια ταυτότητα, κοινωνική οργάνωση και κελτικές γλωσσολογικές παραλλαγές, που διαφέρουν από εκείνες του περιβάλλοντος πληθυσμού.

Ομοίως, οι «Quinquis» της Ισπανίας από τον 16^ο αιώνα και οι «Jenisch» στη Γερμανία από το 17^ο αιώνα, έχουν διατηρήσει ξεχωριστές ταυτότητες. Οι συναντήσεις αυτές οδήγησαν σε πολιτισμικές και κοινωνικές ανταλλαγές που κατέληξαν σε διασθρωμάτωση και εκτεταμένη γλωσσολογική και πολιτισμική διαφοροποίηση, τόσο από περιοχή σε περιοχή όσο και σε μια συγκεκριμένη περιοχή.

Τα ονόματα που αποδόθηκαν στις κοινότητες αυτές από μη ανήκοντες σ' αυτές, όπως και τα ονόματα που χρησιμοποιήθηκαν από τις ίδιες τις κοινότητες, διαφέρουν επίσης σημαντικά. Έχουν πάρει βαθιά υποτιμητικές αποχρώσεις στις περισσότερες γλώσσες· τα πολιτικά και διοικητικά κείμενα χρησιμοποιούν όρους καθημερινής (αγοραίας) γλώσσας ή εφευρίσκουν παραφράσεις ή μεταφορές που συνοψίζουν την εκάστοτε πολιτική της εποχής. Για παράδειγμα, λαός νομαδικής προέλευσης, όρος που ακυρώνει κάθε αναφορά στον πολιτισμό και που προτιμήθηκε στη Γαλλία τη δεκαετία του 1970, όταν η πολιτική ήταν μια πολιτική αφομοίωσης. Ο όρος «Γύφτος» δεν εκλαμβάνεται γενικά με υποτιμητική έννοια. Ωστόσο, έχει πραγματικά μερικές αρνητικές απο-

χρώσεις, όπως π.χ. στη Γερμανία, εξαιτίας του στίγματος που προσδόθηκε στη λέξη «Zigeuner» κατά τη διάρκεια της εποχής των Ναζί.

Ωστόσο, παρόλο που οι κοινότητες που καλύπτουμε με τους προσδιορισμούς αυτών δεν έχουν συλλογικό όνομα για τον εαυτό τους και χρησιμοποιούν τους όρους αυτούς στο πολιτικό πλαίσιο (π.χ. Τσιγγάνος στην Ελλάδα και τη Γαλλία, Γύφτος στην Αγγλία, Σιντί και Ρομά στη Γερμανία κτλ.), είναι αποδεκτές επιλογές, ιδιαίτερα για τη Δυτική Ευρώπη. Όσον αφορά το όνομα Rom ή Ρομά, παρότι δεν καλύπτει όλες τις ενδιαφερόμενες ομάδες, χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στην πολιτική σφαίρα και έχει πραγματικά το πλεονέκτημα της σαφούς διάκρισης από όρους που επιβάλλονται από έξω. Περαιτέρω, είναι ο αυτοπροσδιορισμός ενός σημαντικού αριθμού αυτών των ομάδων και αυτό που αντιστοιχεί καλύτερα στην κοινωνικο-πολιτισμική πραγματικότητα και την πολιτική βούληση των ομάδων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, που συνιστά το 70 % του πληθυσμού που προσδιορίζονται ως Γύφτοι / Τσιγγάνοι στην Ευρώπη.⁵

Αν εξαιρέσει κανείς μερικές χώρες οι οποίες ανέχτηκαν την παρουσία τους, οι Τσιγγάνοι υπέστησαν διώξεις και κάθε είδους διακρίσεις παντού. Ήδη από την αρχή του 16^{ου} αιώνα οι Τσιγγάνοι σε μερικές χώρες φυλακίστηκαν ή στάλθηκαν δια της βίας στις νέες αποικίες τους. Γύρω στο 1600 εκτοπίστηκαν από την Πορτογαλία στην Αγκόλα και σε μερικά αφρικανικά νησιά, αργότερα τους μετέφεραν στην Ινδία και τη Βραζιλία. Το 1665 εξορίστηκαν από τη Σκωτία στην Τζαμάικα και τα Μπάρμπαδος, ενώ το 1715 μια ομάδα Τσιγγάνων στάλθηκε στη Βιρτζίνια. Από την Πολωνία στάλθηκαν στη Σιβηρία και η Γαλλία τους εξόρισε στις αποικίες της. Το 1802 μια πολυάριθμη ομάδα Βάσκων Τσιγγάνων εξαναγκάζεται να μεταναστεύσει στη Λουϊζιάνα, στην περιοχή μεταξύ Μισισιπή και Μισούρι, που ήταν τότε γαλλική αποικία. Το ίδιο ισχύει, επίσης, για την Ισπανία, την Ολλανδία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται μια ύφεση των εντάσεων ανάμεσα στους Τσιγγάνους και την πολιτική εξουσία, αν και μάλλον περιφερειακά και συχνά μόνο πρόσκαιρα. Έτσι, για παράδειγμα στη Ρουμανία δεν επιτρεπόταν πια επίσημα να κρατούνται οι Τσιγγάνοι σε καθεστώς δουλείας. Στη μια ή την άλλη χώρα καταργήθη-

⁵ Βλ. και Liegeois, J.-P. και Gheorghe, N.: Γύφτοι: Μια Ευρωπαϊκή Μειονότητα. Έκθεση της Minority Rights Group International (Διεθνούς Ομάδας Δικαιωμάτων Μειονοτήτων). Μετάφραση-Ελεύθερη απόδοση: Νταλάκας Θ., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

καν οι ειδικοί νόμοι που νομιμοποιούσαν μέχρι τότε τις διακρίσεις και τις διώξεις εναντίον των Τσιγγάνων. Αυτή η νέα κατάσταση οδήγησε αφενός στο να διατυπωθούν για πρώτη φορά εκ μέρους και των ίδιων των Τσιγγάνων αξιώσεις για την προστασία των πολιτικών τους δικαιωμάτων, αφετέρου στις πρώτες απόπειρες αυτοοργάνωσής τους.

2. Οι Τσιγγάνοι στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

2.1. Τουρκία

Σύμφωνα με τους τούρκους ερευνητές Ιναλντζίγκ και Σερτόγλου, οι Τσιγγάνοι είχαν τη δική τους διοικητική οργάνωση, δηλαδή το τσιγγάνικο Σαντζάκι. Αυτό δεν είχε δικό του έδαφος, συμπεριλάμβανε όμως όλους τους Τσιγγάνους της Ρωμυλίας, το ευρωπαϊκό μέρος της Τουρκίας και την Κωνσταντινούπολη. Ο διοικητής τους ονομάζονταν Τσιγγάνος-Μπέγκ.

Το αρχαιότερο από τα υπάρχοντα έγγραφα που αναφέρεται στους Τσιγγάνους χρονολογείται από το τέλος της δεκαετίας του '90 του ενδέκατου αιώνα. Πρόκειται για την είσπραξη απαιτούμενων φόρων, εκ των οποίων φαίνεται ότι χριστιανοί Τσιγγάνοι υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη, τη Σόφια, τη Φιλιπούπολη, τη Νις και τη Βοσνία. Συνολικά είχαν καταμετρηθεί σ' αυτήν τη λίστα 3.237 κανονικά νοικοκυριά.

Ένα άλλο έγγραφο από το έτος 1522/23 παρέχει ακριβείς πληροφορίες για τον αριθμό των τσιγγάνικων νοικοκυριών, τη θρησκευτική ένταξη, την απασχόληση και το νομικό καθεστώς τους. Το έγγραφο αυτό δημοσιεύθηκε από τον τούρκο ιστορικό Μπαρκάν και τον Στογιανόφσκι από τα Σκόπια. Ο τελευταίος αναφέρει λεπτομερειακά ότι στη συνολική επικράτεια της Ρωμυλίας ζούσαν περίπου 66.000 Τσιγγάνοι, από τους οποίους οι 47.000 ήσαν Χριστιανοί. Στην ίδια την Τουρκία καταμετρήθηκαν περίπου 16.000 άτομα, στην Ελλάδα 12.560, στη Βουλγαρία 28.500, στην Αλβανία 1.870 και στο γιουγκοσλαβικό έδαφος γύρω στα 21.900 άτομα.

Βάσει ενός διατάγματος του σουλτάνου Μεχμέτ του Β' (1451-1481) κάθε τσιγγάνικη οικογένεια στην οθωμανική αυτοκρατορία πλήρωνε 42 «άκτσε» φόρο ανεξάρτητα από τη θρησκευτική της ένταξη. Απαλλαγμένοι από αυτόν το φόρο ήταν μόνο οι σιδεράδες και εκείνοι οι Τσιγγάνοι που εργάζονταν στα φρούρια. Αργότερα, το 1530, ο σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566) εξέδωσε ένα νόμο για τους Τσιγγάνους της επαρχίας της Ρωμυλίας, ο οποίος επικύρωνε το υπάρχον status των Τσιγγάνων στην οθωμανική αυτοκρατορία. Απολάμβαναν μια σχετική προστασία, αφού εκτελούσαν πολλών ειδών χρήσιμες δραστηριότητες και εκτός αυτού πληρώνοντας τους αντίστοιχους φόρους ήταν και πηγή εσόδων για το οθωμανικό κράτος. Σε περίπτωση αδυ-

ναμίας πληρωμής των φόρων οι κρατικές αρχές τους μεταχειρίζονταν όπως και τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Οι Τσιγγάνοι κατατάσσονταν, επίσης, στο στρατό. Εργάζονταν εκεί ως σιδεράδες, ιπποκόμοι, διατηρούσαν τους δρόμους σε τάξη και έκτιζαν γέφυρες. Με την πάροδο του χρόνου απομακρύνθηκαν από τη στρατιωτική και κρατική υπηρεσία, χάνοντας έτσι τα προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί.

Κάποιοι ασπάστηκαν στη συνέχεια τον ισλαμισμό, απαλλασσόμενοι έτσι από τον κεφαλικό φόρο. Άλλοι Τσιγγάνοι για να αποφύγουν τους φόρους άρχισαν να μετακινούνται προς άλλες χώρες, κυρίως προς εκείνες που συνόρευαν με το οθωμανικό κράτος. Αντιδρώντας οι εξουσιαστές από την πλευρά τους, απάλλαξαν τους εξισλαμισμένους Τσιγγάνους μερικών περιοχών της αυτοκρατορίας από τους φόρους. Κατόπιν διαταγής του Σελίμ του Β΄ οι Τσιγγάνοι στην Ανατολή απαλλάχθηκαν από την επιβολή φόρων, όπως και οι Τσιγγάνοι της Βοσνίας.

Οι Τσιγγάνοι αναφέρονται και σε πολλά άλλα έγγραφα, τα οποία εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η αναγκαστική μετοίκιση είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθούν τσιγγάνικες συνοικίες σε πολλές πόλεις και χωριά. Με την ενσωμάτωσή τους στο στρατό και τις κρατικές υπηρεσίες, παρατηρείται και μια τάση μόνιμης εγκατάστασης και παραμονής τους στη βαλκανική χερσόνησο. Ωστόσο, πολλοί ακόμη συνέχισαν να ζουν ως νομάδες, ιδιαίτερα στη Βοσνία.

Σε σύγκριση με το παρελθόν δεν γνωρίζει κανείς και πολλά πράγματα για τους Τσιγγάνους στη σημερινή Τουρκία. Περί τα 30.000 άτομα ζούνε στα προάστια της Κωνσταντινούπολης, μερικές χιλιάδες στη συνοικία Τσιντσικάγια κοντά στην Άγκυρα. Τσιγγάνοι ζούνε ακόμη και στη Σμύρνη και σε άλλες πόλεις και χωριά. Επίσημες έρευνες αναφορικά με την κοινωνική τους κατάσταση δεν υπάρχουν, αλλά μπορεί κανείς εύκολα να υποθέσει κάτω από ποιες συνθήκες βρίσκονται. Πολλοί δεν κατέχουν πια τη δική τους γλώσσα, τη Ρομανί, και δεν θεωρούν πλέον τον εαυτό τους ως Ρομά.

Επειδή, όμως, διατήρησαν τον παραδοσιακό τους τρόπο ζωής, πράγμα που οφείλεται στην κοινωνική και οικονομική πίεση, στην οποία είναι όπως και πρώτα εκτεθειμένοι, παραμένουν παρόλα αυτά Τσίνγκενε ή Κίπτι. Εν πάση περιπτώσει, έτσι τους αποκαλούν οι Τούρκοι.

2.2. Ελλάδα

Η επιστήμη δέχεται ότι ήδη από το 850 μπορεί να μιλά κανείς για την παρουσία Τσιγγάνων στην Ελλάδα και μάλιστα στην Ήπειρο. Αργότερα, το 1050 κατέφθασε εκεί και μια άλλη ομάδα Τσιγγάνων από την Αρμενία. Σύμφωνα με την παράδοση κλήθηκαν εκεί, προκειμένου μέσω μαγείας να εξαφανίσουν τα κακά πνεύματα.

Σύμφωνα με άλλες εκτιμήσεις, οι Τσιγγάνοι πρέπει να έφθασαν στην Ελλάδα στις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Το γεγονός αυτό αναφέρεται για πρώτη φορά το 1322 σε μια έκθεση του Σίμονα Σιμεώνος, ενός μοναχού από την Ιρλανδία, που ως προσκυνητής από το Δουβλίνο ταξιδεύοντας για τους Αγίους Τόπους σταμάτησε στην Κρήτη. Στην εξιστόρηση αναφέρεται πως οι άνθρωποι αυτοί δεν έμεναν στον ίδιο τόπο παραπάνω από 30 ημέρες και ότι μεταφέρονταν με τα μικρά τετράγωνα αντίσκηνά τους, μαύροι και ρακένδυτοι όπως οι Άραβες, από χωράφι σε χωράφι και από σπηλιά σε σπηλιά. Αυτοί οι άνθρωποι ζούσαν εκτός της πόλεως και υποστήριζαν ότι ήσαν απόγονοι του Κάιν, ενός από τα παιδιά του Νώε. Το ίδιο εξιστορούσαν αργότερα μερικοί Τσιγγάνοι που έφθασαν στη Γερμανία.

Επίσης, και σε ένα βενετσιάνικο έγγραφο του 1444 γίνεται αναφορά στους Τσιγγάνους που είναι εγκατεστημένοι στο βενετοκρατούμενο Ναύπλιο. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Leonardo de Nicolo Frescobaldi από το 1384, Τσιγγάνους συναντά κανείς αυτήν την εποχή και στη Μεθώνη της Πελοποννήσου, η οποία από το 1206 αποτελούσε βενετσιάνικο εμπορικό σταθμό στο θαλάσσιο δρόμο προς τη Γιάφα και τους Αγίους Τόπους. Όπως αναφέρεται, οι Τσιγγάνοι κατοικούσαν εκτός της πόλης σε δική τους περιοχή, την Gyrra ή μικρή Αίγυπτο, την οποία πολλοί από τους πλάνητες Τσιγγάνους αναφέρουν αργότερα και ως τόπο καταγωγής τους. Με την κατάληψη της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς οι Τσιγγάνοι περνούν στα βενετοκρατούμενα Εφτάνησα και στη Δυτική Ευρώπη.

Στην Κέρκυρα συναντά κανείς αυτήν την εποχή ίσως την πολυπληθέστερη κοινότητα Τσιγγάνων, η οποία συνιστά ανεξάρτητο τιμάριο, το Feudum Acinganorum, που είχε εκχωρηθεί στον Μιχαήλ de Huguoet και τους κληρονόμους του. Ο Βαρόνος είχε δικαιοδοσία όχι μόνο στους Τσιγγάνους του νησιού, αλλά και σε εκείνους που κατοι-

κούσαν στα απέναντι παράλια της Ηπείρου. Δίκαιζε και τιμωρούσε τους υποτελείς του, επιβάλλοντας κάθε είδους ποινή, εξαιρουμένης εκείνης του θανάτου.

Αρχαιολόγοι διαπίστωσαν αργότερα ότι στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στην περιοχή του Ναυπλίου, καθώς και σε ορισμένα νησιά μέχρι τη Μικρά Ασία και τη Μαύρη θάλασσα, υπήρξαν οικισμοί Τσιγγάνων που τους αποκαλούσαν «Γυφτόκαστρα». Πιστεύεται ότι οι Τσιγγάνοι παρέμειναν στην πρώην περιοχή, στην οποία η ελληνική γλώσσα κυριαρχούσε 200 μέχρι 500 χρόνια.

Με την κατάκτηση της βαλκανικής χερσονήσου από τους Οθωμανούς ένα σημαντικό μέρος των Τσιγγάνων που κατοικούσε στη σημερινή βόρεια Ελλάδα εξισλαμίστηκε. Η μεταστροφή τους αυτή πολύ πιθανόν να έγινε όχι λόγω θρησκευτικής πεποίθησης, αλλά λόγω των οικονομικών ευκολιών που τους προσέφερε ο αχανής χώρος της αυτοκρατορίας στην ανάπτυξη των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων.

Η διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η δημιουργία των εθνικών βαλκανικών κρατών σήμαινε και το τέλος της ανεμπόδιστης μετακίνησης των Τσιγγάνων, οι οποίοι στο εξής θα περιορίσουν τις δραστηριότητές τους μέσα στα σύνορα του εκάστοτε κράτους. Έτσι, οι οικογένειες που είναι εγκατεστημένες στις πόλεις και τις κωμοπόλεις σε ξεχωριστή δική τους συνοικία (το λεγόμενο γυφτομαχαλά) ασχολούνται με τη σιδηρουργία και την καλαθοπλεκτική, οι υπόλοιποι μη έχοντας δική τους αγροτική έκταση προς καλλιέργεια ζούνε πουλώντας την εργατική τους δύναμη. Αντίθετα, άλλοι εγκαταστάθηκαν σε ακατοίκητες περιοχές δημιουργώντας αποκλειστικά δικά τους τσιγγάνικα χωριά, όπως το χωριό Καλλιθέα (παλιά ονομασία Γυφτοχώρι) Σπερχειάδας του νομού Φθιώτιδας ή το Αθιγγανοχώρι του νομού Ξάνθης.⁶

Σύμφωνα με την πρώτη γενική απογραφή της οθωμανικής αυτοκρατορίας που πραγματοποιήθηκε το 1831 και κάλυπτε μόνο τον άρρενα πληθυσμό, στο Βιλαέτι της Θεσσαλονίκης κατοικούσαν 7.047 Τσιγγάνοι. Με την απογραφή του 1928 που διενήργησε το ελληνικό κράτος καταγράφηκαν μόνο 4.998. Αντίθετα, στην απογραφή του 1951 που περιείχε και το κριτήριο της μητρικής γλώσσας εμφανίζονται 7.429 άτομα να ομιλούν την «αθιγγανική».⁷ Με την αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλά-

⁶ Ντούσας, Δ.: Ρομ και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα και τα ανθρώπινα δικαιώματα, σελ. 52, Αθήνα 1997.

⁷ Βλ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος από την 7η Απριλίου 1951, Τόμ. Β'.

δας και Τουρκίας το 1923 και Ελλάδας-Βουλγαρίας 1922-1929 ήρθαν μαζί με τους άλλους έλληνες πρόσφυγες από τις χώρες αυτές και διάφορες φυλετικές ομάδες Τσιγγάνων, που εγκαταστάθηκαν στις παρυφές των αστικών κέντρων, δημιουργώντας τους γνωστούς τσαντιρομαχαλάδες. Σε πολλά χωριά, όμως, της επικράτειας οι Τσιγγάνοι είναι εγκατεστημένοι προ πολλών δεκαετιών. Έτσι, στην Ηράκλεια του νομού Σερρών οι Ρομά, όπως αυτοαποκαλούνται εκεί, θεωρούν τον εαυτό τους ντόπιο στοιχείο. Στο Φλάμπουρο Σερρών, μάλιστα, οι Τσιγγάνοι συνεργάστηκαν με τα ελληνικά κομιτάτα εναντίον των τουρκικών και βουλγαρικών. Στη Μαυροθάλασσα Σερρών οι Ρομά είναι όλοι εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια από τις αρχές του αιώνα. Αντίθετα, στην κωμόπολη του νομού Καρδίτσας, όπου οι Ρομά αποτελούν σχεδόν το ήμισυ του πληθυσμού, η εγγραφή τους στα μητρώα του Δήμου άρχισε το 1979.

Η ίδρυση του «Πανελληνίου Μορφωτικού Συλλόγου των Ελλήνων Αθιγγάνων» στις 16-10-1939 (κυρίως κατόπιν πρωτοβουλίας των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας) αποτέλεσε και την πρώτη μορφή έκφρασης πολιτικής οργάνωσης. Αξίζει ακόμη να αναφερθεί ότι στις εκλογές που έγιναν για πρώτη φορά στις 26-12-1986 ψήφισαν 617 άτομα, εκ των οποίων 236 ήσαν γυναίκες. Έτσι, οι Τσιγγάνοι της Ελλάδας εκπροσωπούνται μέσω του Συλλόγου στα παγκόσμια συνέδρια και στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Οχτώ χρόνια πριν και με πρωτοβουλία της τσιγγάνας Σοφίας Σταύρου κυκλοφόρησε η εφημερίδα η «Φωνή των Τσιγγάνων». Λόγω οικονομικών δυσκολιών μέχρι σήμερα έχουν κυκλοφορήσει μόνο έξι φύλλα.

Στην Ελλάδα η εθνοτική ομάδα «ethnik group»⁸ των Ρομά αποτελείται από 200 περίπου κοινότητες, διάσπαρτες σ' όλη σχεδόν την επικράτεια της χώρας και είναι στην πλειοψηφία τους χριστιανοί ορθόδοξοι στο θρήσκευμα, αν εξαιρέσει κανείς τους 22.000 Μουσουλμάνους Τσιγγάνους της Θράκης.⁹ Γεγονός που αξίζει ακόμη να αναφερθεί είναι ότι οι Έλληνες Τσιγγάνοι δεν ανέπτυξαν μέχρι σήμερα εθνικιστικές τάσεις, αλλά ούτε και απέκτησαν ισχυρή συνείδηση, ώστε να θεωρηθούν εθνική μειονότητα, τέτοια που θα μπορούσε να δημιουργήσει διαδικασίες συνείδησης εθνικής μειονότητας, ώστε να εγείρουν διεκδικήσεις γειτονικά κράτη. Έτσι, μέχρι σήμερα δεν αποτέλεσε,

⁸ Στην Ελλάδα ο όρος «ethnik group» έχει μεταφραστεί ως «εθνότητα» και ως «εθνοτική ομάδα». Σύμφωνα με τον A.D. Smith, 1986 μια εθνοτική ομάδα είναι ένας διακριτός –βάσει ονόματος– πληθυσμός, που μοιράζεται μύθους καταγωγής, ιστορίες και πολιτισμό, διατηρεί μια σχέση με μια συγκεκριμένη γεωγραφικά περιοχή και διακατέχεται από ένα αίσθημα αλληλεγγύης.

⁹ Βλ. την έκθεση Σιγκουάν της ΕΟΚ 1988.

ούτε πρόκειται να αποτελέσει, «μειονοτικό πρόβλημα» στο ελληνικό κράτος. Άλλωστε, οι ίδιοι δηλώνουν όχι μόνο Έλληνες, αλλά και αισθάνονται ως τέτοιοι. Μόνο που το ελληνικό κράτος δεν τους αντιμετώπιζε μέχρι πρόσφατα ως Έλληνες, αλλά ως «αλλοδαπούς» κατοίκους.

Είναι γνωστό ότι από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως το 1978 οι Τσιγγάνοι στερούνταν της ελληνικής υπηκοότητας. Εφόσον δεν ήταν πολιτογραφημένοι, δεν είχαν ούτε ατομικά ούτε πολιτικά δικαιώματα. Στερούνταν του δικαιώματος ψήφου (μόλις το 1980 άρχισαν να το αποκτούν) και εργασίας στον δημόσιο τομέα, αφού δεν είχαν την ιδιότητα του έλληνα πολίτη. Μόλις το 1978 άρχισε το ελληνικό κράτος να τους πολιτογραφεί, παρότι υπήρχε σχετικό ψήφισμα του ΟΗΕ από το 1954. Μέχρι τότε σε διοικητικές πράξεις αναφέρονταν ρητά ως μειονοτική ομάδα.

Μετά το τέλος της διαδικασίας περί της «Τακτοποίησης από απόψεως ιθαγενείας των διαβιούντων στη χώρα μας Αθιγγάνων»¹⁰ και «Περί της εγγραφής των αδήλωτων Τσιγγάνων»¹¹ και αφού εγγράφηκαν όσοι κρίθηκαν «Έλληνες» στα μητρώα αρρένων και δημοτολογίου, άλλαξαν και οι σχέσεις των Τσιγγάνων προς το ελληνικό κράτος. Όσοι στη συνέχεια απέκτησαν την ελληνική υπηκοότητα και έχασαν εκείνη του «αλλοδαπού», έχουν έστω και τυπικά όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του έλληνα πολίτη.

Ωστόσο, η διευθέτηση αυτής της «εκκρεμότητας» για πολλούς Τσιγγάνους δεν έφερε και κάποια ουσιαστική αλλαγή στην κοινωνική τους κατάσταση. Συνεχίζουν ακόμη και σήμερα -εκτός των ενταγμένων- να ζουν στο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας, αντιμετωπίζοντας την κοινωνική αδικία, τις διώξεις, τις φυλετικές διακρίσεις· διακρίσεις που πηγάζουν κύρια από την κοινωνικοοικονομική διάρθρωση της ελληνικής κοινωνίας και κατ' επέκταση την οικονομική και κοινωνική θέση που κατέχει κάθε Τσιγγάνος στην παραγωγή και την κοινωνία. Για μερικούς Έλληνες οι Τσιγγάνοι -όπως αποκαλούνται στην Ελλάδα- παραμένουν ακόμη και σήμερα «ακάθαρτοι», «μολυσμένοι», «κλέφτες»: *«Δεν τους συμπαθούμε εμείς οι Έλληνες τους Τσιγγάνους, γιατί το δέρμα τους μυρίζει διαφορετικά από το δικό μας, βρωμάει!»*.¹²

¹⁰ Βλ. τη Γενική Διαταγή της Διεύθυνσης Ιθαγενείας του Υπουργείου Εσωτερικών, αρ. 69468/212/20.10.1978.

¹¹ Βλ. τη Γενική Διαταγή, αρ. 16701/51/12.3.1979.

¹² Βλ. Εφημερίδα Ελευθεροτυπία της 17-1-1998, σ. 29.

Η ελληνική Πολιτεία οφείλει να παρεμβαίνει εκεί όπου καθημερινά παραβιάζονται τα δικαιώματα των πολιτών της και να συνδράμει υλικά και ψυχολογικά στην κοινωνική ένταξη των Ρομά. Αυτό αρχίζει με την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων και τη σταδιακή τους ένταξη στα ίδια «κοινά» σχολεία με εκείνα των Ελληνοπαίδων. Κάθε άλλη προτεινόμενη λύση θα αποβεί μακροπρόθεσμα σε βάρος των Τσιγγάνων. Η γενική υποχρεωτική εκπαίδευση αποτελεί «μονόδρομο» για τους Τσιγγάνους. Ένα κοινό σχολείο, με κοινό διδακτικό υλικό και εισαγωγή στοιχείων από την ιστορία και τον πολιτισμό των Ρομά, θα συμβάλει στη δημιουργία κλίματος αποδοχής και κατανόησης του «διαφορετικού», του «άλλου».

2.3. Βουλγαρία

Στη Βουλγαρία οι Τσιγγάνοι διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: στους ορθόδοξους βουλγαρόφωνους, τους ορθόδοξους ρουμανόφωνους και τους μουσουλμάνους τουρκόφωνους Ρομά. Στην περίοδο της μοναρχίας (1878-1946) οι Τσιγγάνοι δεν απολάμβαναν εκείνα τα πολιτικά δικαιώματα που ίσχυαν για τον υπόλοιπο πληθυσμό. Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι ο βασιλιάς Μπόρις αρνήθηκε να παραδώσει τους Εβραίους και τους Ρομά στο χιτλερικό καθεστώς για εξόντωση.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η πολιτική απέναντι στους Ρομά συμβαδίζει με την πολιτική απέναντι στις άλλες μειονότητες και παρατηρείται μια σύντομη φάση αλφαβητισμού στη μητρική τους γλώσσα, τη Ρομανί. Ο αλφαβητισμός απόβλεπε περισσότερο στην πολιτική, παρά στην εθνική και κοινωνική εξομοίωση. Τον Απρίλη του 1956 στην ολομέλεια του κυβερνώντος κομμουνιστικού κόμματος αποφασίζεται αλλαγή πορείας, με την οποία εισάγεται η πολιτική της αφομοίωσης, που στη συνέχεια σφραγίζεται από την ιδέα της «εθνικής συνείδησης» (1965), του «ενιαίου σοσιαλιστικού βουλγαρικού έθνους» (1971-1974) και του μονοεθνικού κράτους (1974). Ήδη στο Σύνταγμα του 1971 οι μειονότητες χαρακτηρίζονται ως πολίτες μη-βουλγαρικής καταγωγής.

Με τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου διορίστηκε εντός του «πατριωτικού μετώπου» μια επιτροπή Τσιγγάνων, η οποία ανέλαβε και την έκδοση της εφημερίδας «Nevo Drom».¹³ Στα τέλη του 1958 απαγορεύθηκε επίσημα στους Ρομά η νομαδική ζωή. Ως εναλλακτική λύση οι κρατούντες προτείνουν τη μόνιμη εγκατάστασή τους κοντά σε οικισμούς πόλεων. Στο εξής απαγορεύεται κάθε έρευνα σχετική με ζητήματα μειονοτήτων. Στους Ρομά απαγορεύθηκε η φροντίδα των εθίμων και η τήρηση των παραδόσεών τους. Αρχικά η αναγκαστική αφομοίωση -κυρίως η υιοθέτηση βουλγαρικών ονομάτων- προχωρούσε χωρίς τη χρήση βίας. Αντίθετα, στα μέσα της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται μια σκλήρυνση της πολιτικής των εθνοτήτων, ενώ ήδη από το 1974 οι Πομάκοι είχαν χρησιμοποιηθεί ως πειραματική ομάδα αναγκαστικής αφομοίωσης. Η πολιτική αυτή συνεχίζεται και μετά την καθεστωτική αλλαγή στη Βουλγαρία.

Στο νέο βουλγαρικό σύνταγμα (ισχύει από τη 12η Ιουλίου του 1991) υπάρχουν μερικά χωρία από τα οποία συνάγεται η μη αναγνώριση εθνικών και εθνοτικών μειονοτήτων. Στο άρθρο 11 (4) αναφέρεται ότι δεν επιτρέπεται η ίδρυση κομμάτων εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής υπόστασης, ενώ το άρθρο 13 (4) γίνεται πιο συγκεκριμένο: θρησκευτικές κοινότητες δεν επιτρέπεται να εκφέρουν γνώμη σε πολιτικά θέματα. Το ίδιο ισχύει για συλλόγους και άλλες μορφές οργάνωσης. Ένα τμήμα των Ρομά απορρίπτει την ένταξή του στην τσιγγάνικη εθνότητα και δέχεται στην προκειμένη περίπτωση την ένταξή του στην τουρκική εθνικότητα. Αυτό γίνεται για λόγους καθαρά πολιτικού ομορτισμού, κυρίως λόγω της επιρροής που άσκησε το τουρκόφωνο μειονοτικό «κίνημα για δικαιώματα και ελευθερίες» στις αρχές της δεκαετίας. Από τον Οκτώβριο του 1992 οι Τσιγγάνοι άρχισαν να δραστηριοποιούνται εκ νέου με την ίδρυση του «Ενιαίου Συνδέσμου των Ρομά» και την έκδοση δικού τους περιοδικού.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών του τρίτου παγκοσμίου συνεδρίου των Ρομά αναφέρθηκε πως το 40 % των ποινικών κρατουμένων στη Βουλγαρία είναι Τσιγγάνοι. Αν και ο αριθμός αυτός μπορεί στο μεταξύ να έχει αλλάξει, παραμένει ωστόσο γεγονός ότι τους Τσιγγάνους τους κακομεταχειρίζονται στις φυλακές όπως και πρώτα και για ασήμαντα παραπτώματα τους επιβάλλονται μακροχρόνιες ποινές. Διεθνείς οργανώσεις όπως η Διεθνής Αμνηστία προσπαθούν να θέσουν τις βουλγαρικές αρχές υπό πίεση, προκειμένου να διευκολύνουν την αποφυλάκιση ορισμένων κρατουμένων.

¹³ Το σημαντικότερο έντυπο της Τσιγγανολογίας αποτελεί το από το 1888 ανελλιπώς εκδιδόμενο Journal

Με την κατάργηση του οικονομικού συστήματος της κρατικής σχεδιασμένης οικονομίας κατάρρευσε και το όποιο κράτος πρόνοιας ίσχυε για τους Τσιγγάνους. Έτσι, η παρούσα οικονομική κρίση που επικρατεί στη Βουλγαρία πλήττει περισσότερο απ' όλους τους Τσιγγάνους. Ο βουλευτής Μανούς Ρομάνοφ εκτιμά ότι η ανεργία στον τσιγγάνικο πληθυσμό ανέρχεται στο 70 %. Η Πόλη Πλόβντιφ (Φιλιπούπολη) προσπαθεί με τη βοήθεια ενός πιλοτικού προγράμματος να βελτιώσει την εκπαίδευση των Ρομά.

Ήδη από το 1900 είχε δημιουργηθεί για τα Τσιγγανόπαιδα ένα δημοτικό σχολείο. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και συγκεκριμένα, στις αρχές της δεκαετίας του '60 άρχισαν να λειτουργούν περίπου 145 ειδικά σχολεία, τα οποία έδιναν περισσότερο βάρος στις τεχνικές κατευθύνσεις και λιγότερο στη γενική μόρφωση. Παρά τις υποκειμενικές και αντικειμενικές δυσκολίες πολλά Τσιγγανόπαιδα αποφοίτησαν από το Γυμνάσιο· περίπου σαράντα μαθητές κάθε χρόνο εγγράφονταν στα πανεπιστήμια. Έτσι, στα τέλη του '70 υπήρχαν περίπου 450 Ρομά με πτυχίο πανεπιστημίου, οι οποίοι εργάζονταν ως γιατροί, δάσκαλοι, γεωπόνοι, μηχανικοί και καλλιτέχνες. Παράλληλα με τη βοήθεια εκπαιδευτικών σεμιναρίων έγινε προσπάθεια αλφαριθμητισμού εκατοντάδων ενηλίκων Ρομά. Εντούτοις, το ποσοστό αναλφαριθμητισμού βρίσκεται ακόμη σε υψηλά επίπεδα.

Οι επιτυχίες στην πολιτική της εκπαίδευσης διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, διότι δοκιμάστηκαν διάφορα εκπαιδευτικά μοντέλα. Ενθαρρυντικά λειτουργεί, βέβαια, το να εντάσσονται παιδιά Τσιγγάνων και Βουλγάρων στο ίδιο κοινό σχολείο, πράγμα που συνέβη στο Ντουνάβτσι. Περίπου το 70 % των Τσιγγανοπαίδων τελειώνουν σήμερα με επιτυχία τη μέση εκπαίδευση.

2.4. Ρουμανία

Μετά την Ινδία, το Ιράν, την Αρμενία και την Ελλάδα η Ρουμανία αποτέλεσε το μεγαλύτερο και από ιστορική άποψη το σημαντικότερο κέντρο των Ρομά. Αν και τα στατιστικά στοιχεία δεν αποδίδουν πάντα την πραγματικότητα, ωστόσο σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή (1977) περίπου 409.000 δηλώθηκαν ως Τσιγγάνοι με

βάση τη μητρική γλώσσα. Σύμφωνα, όμως, με άλλες εκτιμήσεις υπολογίζεται ότι η εθνοτική ομάδα των Τσιγγάνων κυμαίνεται ανάμεσα σε δύο με τρία εκατομμύρια άτομα. Οι Τσιγγάνοι της Ρουμανίας κατανέμονται σε 30 περίπου αυτοδύναμες ομάδες και διακρίνονται ακόμη σε κάστες και επαγγελματικές συντεχνίες.

Με βάση τα ιστορικά έγγραφα συνάγεται ότι οι Τσιγγάνοι έφθασαν πριν το 1330 στη Βλαχία. Από ένα άλλο σημαντικό έγγραφο χρονολογίας του 1541, που ανακάλυψε ο επιστήμονας Χατζέου, πληροφορούμαστε ότι οι Τσιγγάνοι βρίσκονταν από την εποχή εκείνη σε καθεστώς δουλείας. Κοντά στους ελεύθερους αγρότες και δουλοπάροικους υπήρξαν και στις δύο ηγεμονίες οι ονομαζόμενοι Robi, οι ανελεύθεροι, που στην πλειοψηφία τους ήσαν Ρομά.

Οι Τσιγγάνοι γεννιόνταν ως σκλάβοι και δεν αναγνωρίζονταν ως φυσικά πρόσωπα δικαίου, αλλά ως ιδιοκτησία του δουλοκτήτη. Για τους Ρομά υπήρχε ένας ειδικός κώδικας ποινικού δικαίου, καθώς και ειδικές φυλακές, εκ των οποίων μερικές ανήκαν σε ιδιώτες. Οι ιδιοκτήτες των Ρομά-σκλάβων παρέμεναν ατιμώρητοι για βασανιστήρια, δολοφονίες και παντός άλλου είδους εγκλήματα. Πολλοί Ρομά προκειμένου να σωθούν, προσπαθούσαν να πωληθούν στα μοναστήρια. Στη Ρουμανία δεν έλλειπαν, επίσης, και τα σκλαβοπάζαρα. Συνήθως, πωλούνταν ολόκληρη η οικογένεια ή το δυναμικότερο και ανθεκτικότερο μέλος της. Οι γάμοι μεταξύ Ρομά και μη-Ρομά απαγορεύονταν, όπως επίσης και οι γάμοι μεταξύ Ρομά που ανήκαν σε διαφορετικούς ιδιοκτήτες.

Ενώ στο Ζίμπενμπουργκεν η δουλεία καταργήθηκε στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, στη Βλαχία και τη Μολδαβία παρέμενε σε ισχύ. Ακόμη και το 1833 η Μολδαβία έθετε στον κώδικα του ποινικού δικαίου το νόμο της «συνήθειας της δουλείας» υπεράνω των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το άρθρο 1, (37) ανέφερε: «Μολονότι η δουλεία αντιτίθεται στο φυσικό δίκαιο του ανθρώπου, εντούτοις ήταν σε ενεργό δράση από αρχαιοτάτων χρόνων». Αργότερα, οι Τσιγγάνοι στη Μολδαβία υποχρεώνονταν να καταβάλλουν κεφαλικό φόρο.

Βασικές διατάξεις σχετικά με το καθεστώς των σκλάβων στη Βλαχία και τη Μολδαβία επέφεραν το 1830 και το 1835 μικρές διευκολύνσεις. Σ' αυτές τις διατάξεις αναφέρεται ότι ο σκλάβος δεν είναι άνθρωπος, αλλά ένα πρόσωπο, το οποίο μαζί με την οικογένειά του εξαρτάται από ένα άλλο πρόσωπο. Η απαγόρευση γάμου παρέμενε ακόμη σε ισχύ. Σύμφωνα με τη θέληση του κυρίου του μπορούσε ο σκλάβος να αποκτήσει

την ελευθερία του και με την έγκριση του κυρίου του να χτίσει ένα σπίτι στο κτήμα του. Σε μια τέτοια περίπτωση οι Τσιγγάνοι μετατρέπονταν σε υπηρέτες, που εργαζόνταν για πολύ λίγα χρήματα ή γεωργικά προϊόντα. Επειδή οι Τσιγγάνοι ήταν εργατικοί και επιμελείς, σπανίως τους παραχωρούσαν την ελευθερία τους και όσο περισσότερες ικανότητες διέθεταν, τόσο λιγότερες ήταν οι πιθανότητες απελευθέρωσής τους έναντι χρηματικού ποσού.

Ο πρώτος Βογιάρος που χάρισε την ελευθερία στους σκλάβους του ήταν ο βλάχος αριστοκράτης Ion Cîmpeanu το έτος 1834. Σε έγγραφο είναι τεκμηριωμένο ότι μεταξύ των ετών 1833 και 1839 περίπου 185 οικογένειες Ρομά πέρασαν σε «κρατική ιδιοκτησία», αποκτώντας έτσι περισσότερα δικαιώματα και προστασία. Στις 31 Ιανουαρίου 1844 ο ηγεμόνας της Μολδαβίας Mihail Sturdza χάρισε στους Τσιγγάνους της περιφέρειάς του με νόμο την ελευθερία. Σημαντικό ρόλο στη χειραφέτηση των Τσιγγάνων έπαιξε και ο λογοτέχνης, ιστορικός και πολιτικός, Mihail Kogalniceanu, ο οποίος αρθρογραφώντας σε πολλές εφημερίδες υποστήριζε την απελευθέρωσή τους. Μέχρι την επανάσταση του 1848 οι ονομαζόμενοι «διωτικοί Τσιγγάνοι» έφεραν ακόμη αλυσίδες. Στις 11 Ιουνίου 1848 ανακοινώθηκε στο Βουκουρέστι η «Μεγάλη επαναστατική διακήρυξη», στην οποία αναφερόταν ότι: «Ο ρουμανικός λαός απελευθερώνεται από την απανθρωπιά και την εντροπή να διατηρεί σκλάβους και διακηρύσσει την ελευθερία όλων των Τσιγγάνων σκλάβων». Το Σεπτέμβρη του 1848 η επανάσταση κατεπνίγη από τον τουρκικό και το ρωσικό στρατό και τα πιστοποιητικά απελευθέρωσης των σκλάβων θεωρήθηκαν αμέσως άκυρα.

Οι νέες οικονομικές και ηθικές αναγκαιότητες συνετέλεσαν ώστε με τη διακήρυξη της Μολδαβίας (10 Δεκεμβρίου 1855) και της Βλαχίας (8 Φεβρουαρίου 1856) να καταργηθεί οριστικά η δουλεία. Από τους 200.000 περίπου ελεύθερους Ρομά αρκετοί πήραν το δρόμο της μετανάστευσης προς τη Βουλγαρία, την Ουκρανία, τη Σερβία, την Ουγγαρία και τη Ρωσία. Μερικές άλλες ομάδες μετακινήθηκαν προς τη Δυτική και Βόρεια Ευρώπη. Η πλειοψηφία, ωστόσο, των Ρομά παρέμεινε στη περιοχή στην οποία είχαν σκλαβωθεί. «Ελεύθεροι» πλέον είχαν το δικαίωμα να προσφέρουν την εργατική τους δύναμη στην αγορά εργασίας, συνέχιζαν, όμως, να ζούνε όπως και πρώτα σε κοινωνική και γεωγραφική απομόνωση. Μερικοί απ' αυτούς συνέχισαν να ασχολούνται με τα παραδοσιακά τους επαγγέλματα.

Από την κατάργηση της δουλείας και έως ότου οι κυβερνήσεις των ετών 1929 και 1933 καταργήσουν σταδιακά τις ατομικές ελευθερίες, οι Τσιγγάνοι αφέθηκαν να ζήσουν «εν ειρήνη». Με την όξυνση της οικονομικής και πολιτικής κατάστασης άρχισε μια διαδικασία οργάνωσης και πολλαπλής πολιτικής άρθρωσης των Ρομά με αίτημα την αναγνώριση και διατήρηση της ταυτότητάς τους. Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 1920, μετά από πρωτοβουλία του τσιγγάνου Λάζαρε Ναφταναΐλα ιδρύθηκε η «Νέα Αγροτική Αδελφότητα» με βασικά αιτήματα την κοινωνική αναγνώριση και καλύτερες δυνατότητες εκπαίδευσης για όλους τους Τσιγγάνους. Με διαλέξεις και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις καταβάλλονταν προσπάθειες να επηρεασθούν οι Τσιγγάνοι προς αυτήν την κατεύθυνση. Την ίδια χρονική περίοδο εκδόθηκαν και τα περιοδικά «Τιμπούλ» και «Νεαμούλ Τιγκανέσκ». Στα επόμενα χρόνια δημιουργήθηκαν και άλλες οργανώσεις, ενώ πολιτικές διαδηλώσεις έλαβαν χώρα μέχρι που ο Σερμποριάνου το 1933 ίδρυσε τη «Γενική Ένωση των Τσιγγάνων Ρουμανίας».

Στον αγώνα προώθησης προσωπικών επιδιώξεων ο πρώην στενός συνεργάτης του Σερμποριάνου, Λαζαρέσκου Λαζουρίκα, ίδρυσε έναν ακόμη σύνδεσμο, τη «Γενική Ένωση Τσιγγάνων Ρουμανίας», στέφοντας τον εαυτό του μοναδικό αντιπρόσωπο των Τσιγγάνων της Ρουμανίας. Βασικό μέλημα της οργάνωσης αποτέλεσε η νομική ισότητα των Τσιγγάνων με νομοταγή συμπεριφορά από την πλευρά τους απέναντι στο κράτος. Ο Σερμποριάνου ίδρυσε στη συνέχεια στην πυκνοκατοικημένη από Τσιγγάνους περιοχή Ολτένιεν, με τη βοήθεια του δημοφιλή διοργανωτή πολιτιστικών εκδηλώσεων και ποιητή Σίμιον, ένα συνδικάτο για την προώθηση των δικαιωμάτων των Τσιγγάνων. Και οι δύο οργανώσεις συνυπήρξαν για μια χρονική περίοδο, μέχρι που ο Λαζουρίκα αποχώρησε κατηγορούμενος για διαφθορά, παραδίδοντας την προεδρία στον Γ. Νικολέσκου.

Στις 9 του Σεπτεμβρίου 1943 συνήλθε στην πόλη Σίβιου (Χέρμανστατ) το συνέδριο του «Γενικού Συνδέσμου». Οι βασικοί ομιλητές του, Σίμιον και Νικολέσκου, απαίτησαν «Ισότητα στα δικαιώματα του πολίτη, στο σχολείο, στην εκκλησία και σ' όλους τους κοινωνικούς τομείς». Οι σκοποί και των δύο συνδέσμων στην ουσία ταυτίζονταν. Στον κοινωνικό τομέα το κύριο βάρος δινόταν στην υποστήριξη των άπορων Ρομά, την επιμέλεια των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς και τη φροντίδα των ασθενών. Στον τομέα της κουλτούρας αγωνίζονταν για ένα πρόγραμμα αλφαριθμητισμού και την εφαρμογή της γενικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης, στην υποστήριξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων και το άνοιγμα βιβλιοθηκών.

Αντιπαραθέσεις και εντάσεις μεταξύ των δύο συνδέσμων και των αντιπροσώπων τους εμπόδιζαν τη συνεπή προώθηση των προγραμμάτων τους. Συγχρόνως, εμπλέκονταν στον αγώνα επιρροής της συνολικής πολιτικής και γίνονταν έτσι όλο και πιο ευπρόσβλητοι στη διαφθορά. Έτσι, η εφημερίδα των Τσιγγάνων «Τίμπουλ» που είχε συμμαχήσει με το «Εθνικό Χριστιανικό Κόμμα» τύπωσε σε μία από τις εκδόσεις της (του έτους 1937) αγκυλωτούς σταυρούς. Τελικά, ο «Γενικός Σύνδεσμος των Τσιγγάνων Ρουμανίας» θα παρέμεινε μέχρι το 1940 σε δράση.

Τον Αύγουστο του 1944 οι ρουμανικές ένοπλες δυνάμεις παραδόθηκαν στον σοβιετικό στρατό και μέχρι το 1948 η Ρουμανία μετατρέπεται σε Λαϊκή Δημοκρατία σοβιετικού τύπου. Ήδη από το 1944 το κομμουνιστικό κόμμα είχε επεξεργασθεί ένα πρόγραμμα για τη μόνιμη εγκατάσταση όλων των Ρομά. Η περιουσία τους δημεύθηκε. Στο εξής οι Τσιγγάνοι δεν αναφέρονταν πλέον ως μειονότητα και θεωρούνταν ανεπιθύμητοι. Η εφαρμογή των μέτρων που είχαν επινοηθεί για τους Ρομά, βρισκόταν στα χέρια της αστυνομίας ή των κοινωνικών υπηρεσιών.

Το 1977 το κομμουνιστικό κόμμα θα προσπαθήσει εκ νέου και με το πρόσχημα της ένταξης να αφομοιώσει τους Ρομά. Για το σκοπό αυτό τους απαγόρευσαν τις παραδοσιακές τους συναντήσεις, την πανάρχαια ενδυμασία τους και τους υποχρέωσαν σε εργασία εργοστασίου. Τα κυβερνητικά μέτρα απέβλεπαν στο να υποδαυλίσουν το μίσος και τη ζηλοφθονία. Συχνά εγκαθιστούσαν Τσιγγάνους στα σπίτια που εγκατέλειπαν οι επαναπατριζόμενοι γερμανικής καταγωγής κάτοικοι των περιοχών Ζιμπενμπούργκεν και Μπανάτ. Κατά την περίοδο κατασκευής των πολυτελών κτισμάτων του Τσαουσέσκου στο Βουκουρέστι αρκετοί Τσιγγάνοι εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους και μεταφέρθηκαν σε συνοικίες που ήταν «ώριμες» για κατεδάφιση. Ακόμη και η αφθονία των παιδιών προξενούσε το μίσος της πλειοψηφίας του πληθυσμού, αν και αυτό ήταν αποτέλεσμα της αντιουμανιστικής πολιτικής της πολυάριθμης οικογένειας που προωθούσε το καθεστώς Τσαουσέσκου. Καταπιεζόμενοι οι ίδιοι οι Ρουμάνοι από το καθεστώς, έστρεφαν το μίσος τους εναντίον της πιο αδύναμης κοινωνικής ομάδας, στην προκειμένη περίπτωση εναντίον των Τσιγγάνων. Αμερικάνοι επιστήμονες που ερεύνησαν την κατάσταση των Ρομά από το 1974 έως το 1980 επεσήμαναν ότι μεταχειρίζονταν τους Τσιγγάνους όπως άλλοτε τους Νέγρους στην Αμερική. Θεωρητικά το φυλετικό μίσος απαγορευόταν, επισήμως δεν υπήρχαν καθόλου Τσιγγάνοι, παρά μονάχα ακοινώνητοι

άνθρωποι. Ωστόσο, ο διορισμός στην περιβόητη μυστική αστυνομία Σεκουριτά δεν επιτρεπόταν σε ανθρώπους με «μελαψό δέρμα».

Στα γεγονότα του Δεκέμβρη του 1989, που οδήγησαν τελικά στην πτώση της κυριαρχίας Τσαουσέσκου, σημαντική ήταν και η συμβολή των Ρομά. Στην Τεμεσουάρ, όπου ξεκίνησε και η ανταρσία, λέγεται πως ο πρώτος νεκρός ήταν Τσιγγάνος.

Με την πτώση του καθεστώτος Τσαουσέσκου οι Τσιγγάνοι άρχισαν να αισθάνονται ως «ελεύθεροι πολίτες». Σε κάθε ευκαιρία επιβεβαίωναν το αίτημά τους: να υπερασπιστούν ως ισότιμοι πολίτες τις με δυσκολία αποκτηθείσες δυνατότητές τους και να συμπράξουν στην οικοδόμηση της Ρουμανίας. Δημιουργήθηκαν νέοι σύλλογοι και πολιτικά κόμματα. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1990 κανένα τσιγγάνικο κόμμα δεν κατάφερε -λόγω της πολυδιάσπασης- να εκλέξει βουλευτή. Μόνο ο Gheorghe Raducanu κατέλαβε τη μοναδική έδρα στο κοινοβούλιο, αφού έτσι ή αλλιώς σε κάθε εθνική μειονότητα αντιστοιχούσε μια έδρα. Με την πρωτοβουλία του Ioan Cioba και του Nicolae Gheorghe δημιουργείται ένα δευτεροβάθμιο όργανο των Ρομά, η «Δημοκρατική Ένωση των Τσιγγάνων Ρουμανίας» (UDRR). Στην προσπάθειά του να ενώσει όλες τις διαφορετικές τάσεις, ο κοινωνιολόγος Nicolae Gheorghe ίδρυσε στη διάρκεια των εργασιών του δευτέρου εθνικού συνεδρίου της UDRR την «Εθνική Ομοσπονδία των Τσιγγάνων της Ρουμανίας» και κατάφερε σε διεθνές επίπεδο επανειλημμένα να κάνει γνωστή την κατάσταση των Ρομά στην Ανατολική Ευρώπη. Στη συνεδρίαση της ΔΑΣΕ τον Ιούνιο του 1990 στην Κοπεγχάγη αναφορικά με την «ανθρώπινη διάσταση» επιτεύχθηκε για πρώτη φορά να αναφερθούν οι Τσιγγάνοι στην τελική απόφαση της ΔΑΣΕ.

Η νέα κυβέρνηση δεν άργησε να δείξει το πραγματικό της πρόσωπο. Στην ετήσια έκθεση του 1994 για τη νέα κρατική ασφάλεια πληροφοριών (SRI) χαράσσεται σαφέστατα αυτή η κατεύθυνση. Οι Τσιγγάνοι στιγματίζονται ως εθνικός κίνδυνος για τη Ρουμανία, επειδή έβλαψαν το «πρόσωπο της Ρουμανίας στο εξωτερικό» και συνέβαλαν σε «αποσταθεροποιητικές, αντισυνταγματικές ενέργειες». Και αυτό, γιατί είχαν καταγγελθεί στο εξωτερικό οι 36 βίαιες επιθέσεις εναντίον των τσιγγάνικων καταυλισμών και η διεθνής κοινή γνώμη είχε πληροφορηθεί για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Ρουμανία.

2.5. Γιουγκοσλαβία

Με βάση την τελευταία επίσημη στατιστική στην πρώην πολυεθνική Γιουγκοσλαβία ζούσαν περίπου 220.000 Τσιγγάνοι. Επιστημονικές εκτιμήσεις ανεβάζουν, όμως, τον αριθμό στο ένα εκατομμύριο άτομα. Οι περισσότεροι απ' αυτούς (600.000) κατοικούν στη Δημοκρατία της Σερβίας και γύρω στις 400.000 στην ΠΓΔΜ. Τσιγγάνοι κατοικούν, επίσης, στη Βοσνία, την Κροατία, τη Σλοβενία και το Μαυροβούνιο. Ως σημαντικότερες ομάδες θεωρούνται οι Γκουρμπέτι, Αρλίγιε και Καλντεράς.¹⁴

Όπως αναφέρει ο Τατομίρ Βουκάνοβιτς (συγγραφέας της μελέτης «Οι Τσιγγάνοι της Γιουγκοσλαβίας»), οι Τσιγγάνοι μνημονεύονται για πρώτη φορά σ' αυτήν την περιοχή ανάμεσα στο 1289 και το 1309. Σε μια εγκύκλιο του πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, απευθυνόμενη προς την ηγεσία της Εκκλησίας και τον κλήρο, επισημαίνεται η αναγκαιότητα να επιστήσουν την προσοχή στους πιστούς ότι «μάντεις, χαρτορίχτρες και γητευτές φιδιών δεν επιτρέπεται να ενταχθούν στην κοινότητα των πιστών». Προπάντων, δεν έπρεπε να επιτραπεί να εισέρχονται οι Τσιγγάνοι στα σπίτια, επειδή ασχολούνταν με επικίνδυνη μαγεία.

Την πρώτη γραπτή πληροφορία για τη ζωή των Τσιγγάνων στη Γιουγκοσλαβία βρήκε ο Ν. Πέτροβιτς σε αρχείο της πόλης του Ντουμπρόβνικ. Πρόκειται για ένα έγγραφο χρονολογούμενο στις 5 Νοεμβρίου 1362. Έξι χρόνια αργότερα γίνεται λόγος για Τσιγγάνους σε έγγραφο της πόλης του Ζάγκρεμπ, όπου αυτήν την εποχή υπήρχε και μια αποικία Τσιγγάνων, και το 1387 στη Λουμπλιάνα. Οι περισσότεροι απ' αυτούς ασχολούνταν με το εμπόριο και έπρεπε να εμφανίζονται συχνά στο δικαστήριο. Μόνο από αυτήν την εποχή -μεταξύ 1378 και 1397- είναι γνωστές 37 δικαστικές κλήσεις. Αρκετά έγγραφα από τον 15^ο αιώνα κάνουν γνωστή την ύπαρξη Τσιγγάνων στην αυτόνομη Δημοκρατία της πόλης του Ντουμπρόβνικ. Αυτό επιβεβαιώνεται και έναν αιώνα αργότερα με την κατάληψη της πόλης το 1526 από τους Οθωμανούς. Βρέθηκαν σημειώσεις που δείχνουν ότι οι Ρομά ήσαν στρατιώτες της Δημοκρατίας του Ντουμπρόβνικ.

Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Τσιγγάνων στις νοτιοσλαβικές χώρες κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας ρυθμίζονταν με κοινωνικούς και νομικούς κανόνες, οι οποίοι ίσχυαν για όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας. Μόνο μερικοί

απ' αυτούς ίσχυαν αποκλειστικά για τους Τσιγγάνους. Αν και το οθωμανικό κράτος παρείχε στους Ρομά, όπως και στους άλλους υπηκόους του, από κάθε άποψη νομική προστασία, εντούτοις γινόταν διάκριση μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων Τσιγγάνων. Γενικά, οι μωαμεθανοί Ρομά κατείχαν σε σχέση με τους χριστιανούς προνομιακή θέση.

Αμέσως μετά το διάταγμα του Σουλτάνου Σουλεϊμάν (1530), το οποίο αποσκοπούσε στην ενσωμάτωση των Ρομά, άρχισε να μειώνεται αισθητά ο αριθμός των Τσιγγάνων και σε εκείνα τα εδάφη τα οποία πέρασαν στη μετέπειτα γιουγκοσλαβική επικράτεια. Αρκετοί Τσιγγάνοι αναγκάστηκαν να μετοικήσουν σε άλλες χώρες ή απέφυγαν απλώς την καταγραφή.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1536, στο Βελιγράδι υπήρχαν δύο ομάδες Τσιγγάνων: οι Τσιγγάνοι Μουσελέμι (muselem = απαλλαγμένοι της καταβολής φόρου, προνομιούχοι) και οι λοιποί Τσιγγάνοι. Οι Μουσελέμι είχαν αναλάβει κατόπιν γραπτής συμφωνίας με τις αρχές την επισκευή των πλοίων που προσάραζαν στο λιμάνι της πόλης. Για την υπηρεσία τους αυτή απαλλάχτηκαν από τους φόρους και τις άλλες οικονομικές επιβαρύνσεις.

Ενόψει της επερχόμενης διάλυσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Τούρκοι άρχισαν να εντείνουν την καταπιεστική τους πολιτική. Η πολιτική αυτή οδήγησε στις μεγάλες σερβικές εξεγέρσεις υπό την αρχηγία των Καραντόρδη (1804-1813) και Μίλος Ομπρένοβιτς (1815-1817), που στρέφονταν εναντίον της αυθαιρεσίας της οθωμανικής εξουσίας. Με τους εξεγερθέντες συμπαρατάχθηκαν και αρκετοί Τσιγγάνοι, εκπληρώνοντας με επιτυχία κάθε αποστολή που τους ανατέθηκε.

Κατά την απογραφή του έτους 1834 στη Σερβία βρέθηκαν 18.000 Ρομά, ενώ το έτος 1854 καταμετρήθηκαν μόνο 12.000 μόνιμα εγκατεστημένοι Τσιγγάνοι. Σημαντική μείωση παρουσίασε ο αριθμός τους και στις επόμενες απογραφές. Από αυτό συνάγεται πως πολλοί Τσιγγάνοι απέφυγαν να δηλώσουν την πραγματική τους καταγωγή ή κατάταχθηκαν αυθαίρετα σε άλλες εθνικότητες, συνήθως στη σερβική. Ένας από τους λόγους άρνησης της εθνικής τους ταυτότητας πιθανόν να έγκειται στο γεγονός ότι αυτήν την εποχή πολλοί Τσιγγάνοι άρχισαν να βαφτίζονται. Έτσι, μέσα σε τρία χρόνια, από το

¹⁴ Το υλικό για τη Γιουγκοσλαβία όπως και για τις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης προέρχεται βασικά από το βιβλίο των Rajko Djurić/Jörg Becken/A. Bertolt Bengsch: Ohne Heim ohne Grab, βλ.

1892 έως το 1895, στην επαρχία Τίμοκ βαφτίστηκαν 2.223 Τσιγγάνοι. Η διαδικασία αφομοίωσης είναι, επίσης, σε σχέση με την εφαρμογή της μητρικής γλώσσας ορατή, αφού στις απογραφές η πλειοψηφία των Τσιγγάνων δήλωνε σερβική, ρουμάνικη ή τούρκικη εθνικότητα.

Σύμφωνα με έναν φορολογικό νόμο από το έτος 1864 και τον τότε ισχύοντα εκλογικό νόμο, στους νομάδες Τσιγγάνους απαγορευόταν να συμμετάσχουν στην εκλογή των βουλευτών, εάν προηγουμένως δεν είχαν πληρώσει τα απαιτούμενα τέλη και φόρους. Οι Τούρκοι δεν επέτρεπαν στους Τσιγγάνους να πάνε για προσκύνημα σε τζαμί ή να ενταφιάσουν τους δικούς τους σε τουρκικά νεκροταφεία. Ακόμη και μετά την απελευθέρωσή τους από την τουρκική κυριαρχία επιβαρύνονταν με την καταβολή διάφορων φόρων, διότι μερικοί οθωμανικοί νόμοι βρίσκονταν ακόμη σε ισχύ. Οι Ρομά ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν τον λεγόμενο «τσιγγάνικο φόρο».

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν, επίσης, και οι έρευνες σχετικά με τον πολιτικό προσανατολισμό των Τσιγγάνων εκείνης της εποχής. Στις εξεγέρσεις της Βοϊβοντίνας κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα αρκετοί Τσιγγάνοι συντάχθηκαν με το μέρος των εξεγερθέντων Σέρβων και βοήθησαν στη διάδοση της επαναστατικής ιδέας. Όταν οι δυνάμεις της Αυστροουγγαρίας κατέπνιξαν την εξέγερση, εκτέλεσαν όλους τους Τσιγγάνους που είχαν συμπαρασταθεί στους εξεγερθέντες Σέρβους. Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις πολλοί Τσιγγάνοι υπό την επιρροή συντηρητικών ομάδων συμπαρατάχθηκαν με την αντεπανάσταση. Εδώ αναφέρουμε τη στράτευσή τους εναντίον της ουγγρικής επανάστασης του 1848 και τους Τσιγγάνους μουσουλμανικού θρησκευματος, που κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων στο τέλος του 19^{ου} αιώνα πολέμησαν στο πλευρό του τουρκικού στρατού.

Στο χρονικό διάστημα από το 1901 έως το 1918 οι Τσιγγάνοι συμμερίστηκαν τη μοίρα των άλλων γιουγκοσλαβικών λαών. Ενώ ένα μέρος απ' αυτούς ανήκε στο ελεύθερο και ανεξάρτητο κράτος της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, το άλλο βρισκόταν υπό την κυριαρχία ξένων δυνάμεων. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου οι Τσιγγάνοι που κατοικούσαν στη «Μακεδονία» ανήκαν στο κράτος της Σερβίας. Ακόμη και τμήματα από τα Μετόχια και το Σαντζάκι του Νοβί Παζάρ μοιράστηκαν μεταξύ της Σερβίας και του Μαυροβουνίου. Στη μετέπειτα περίοδο από το 1919 έως το

1941 η κατάσταση των Τσιγγάνων δεν διέφερε εκείνης των φτωχών αγροτών και εργατών.

Αδιερεύνητη παραμένει μέχρι σήμερα η συμμετοχή των Τσιγγάνων στους βαλκανικούς πολέμους. Όσοι απ' αυτούς είχαν επιστρέψει ως ανάπηροι από τον πόλεμο, ζούσαν ζητώντας ελεημοσύνη και μόνο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τους παραχωρήθηκε κοινωνική βοήθεια. Το ίδιο παρατηρείται και με την εμπλοκή των Τσιγγάνων στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι από τον 12ο έως τον 20ό αιώνα υπήρξαν συμβιώσεις, αφομοιώσεις και μεταμορφώσεις των Τσιγγάνων σε όλες τις εθνικότητες που υπήρξαν και υπάρχουν στις γιουγκοσλαβικές χώρες: από την αλβανική, τη σερβική, την ουγγρική, τη ρουμανική, την κροατική, τη μαυροβούνια και αργότερα τη «μακεδονική» και μουσουλμανική.

Η διαδικασία μετανάστευσης των Τσιγγάνων καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα συνεχίζεται στις γιουγκοσλαβικές χώρες μέχρι σήμερα. Οι περισσότεροι μετανάστευσαν προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Μεμονωμένες ομάδες, προπάντων οι Καλντεράρι και Λοβάρι, κατευθύνθηκαν προς τον Καναδά, τις ΗΠΑ και τη Λατινική Αμερική. Τσιγγάνοι από την ΠΓΔΜ εργάζονται σήμερα ως μισθωτοί εργάτες στην Αυστραλία.

2.5.1. Οι Τσιγγάνοι στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία

Κοντά στις έξι βασικές εθνικότητες του πολυεθνικού κράτους της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας πρέπει να προστεθούν μεγάλες εθνικότητες και εθνοτικές ομάδες, όπως π.χ. οι Τσιγγάνοι. Ενώ οι κατηγορίες «έθνος» και «φυλή» αποτελούσαν συστατικό στοιχείο του γιουγκοσλαβικού Συντάγματος, η κατηγορία «εθνική ομάδα» υπήρχε μόνο στα συντάγματα των Δημοκρατιών. Τελικά, μόνο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κάθε εθνική ομάδα θεωρείτο ως «έθνος». Στις εθνικές ομάδες αναγνωριζόταν το δικαίωμα να ιδρύουν δικές τους κοινωνικές και πολιτιστικές ενώσεις, να καλλιεργούν τις παραδόσεις και την κουλτούρα τους.

Στο ιδρυτικό του συνέδριο το Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας είχε εξάρει «την προστασία των εθνικών μειονοτήτων, την πλήρη νομική και πολιτική ισότητα για όλους τους πολίτες και τους μη-πολίτες του γιουγκοσλαβικού κράτους». Μετά από την άνοδό του στην εξουσία το 1945 οι επικαλούμενες αρχές περί «ανεξιθρησκίας» και «ελευθερίας της σκέψης» απείχαν επανειλημμένως πολύ από την πραγματικότητα. Δείκτης αυτών παραμένει και πάλι η συμπεριφορά των Τσιγγάνων κατά τις επόμενες απογραφές. Ενώ στην πρώτη μεταπολεμική απογραφή που έγινε στις 31 Μαρτίου 1948 72.736 άτομα δήλωσαν Τσιγγάνοι, το 1961 ήταν μόνο 31.674 άτομα.

Με το τέλος της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές της δεκαετίας του 1970 οι Τσιγγάνοι άρχισαν να οργανώνονται. Προσπάθειες οργάνωσης είχαν ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1920 με την ίδρυση του «πρώτου σερβικο-τσιγγάνικου ομίλου», βασικό μέλημα του οποίου ήταν η βοήθεια των φτωχών Τσιγγάνων και όσων έχρηζαν έκτακτης βοήθειας. Επίσης, και σε θρησκευτική βάση είχαν οργανωθεί οι Τσιγγάνοι. Αυτό επιβεβαιώνεται από την ιδρυθείσα στη δεκαετία του 1930 «εταιρία των Τάντχεν Μπίμπι», η οποία έδωσε αφορμή σε μερικούς διανοούμενους (όπως π.χ. στον Ζβετοζάρ Σίμιτς) να ιδρύσουν την εφημερίδα «Ρομάνο Ντρομ», από την οποία κυκλοφόρησαν μόνο τρία τεύχη. Μετά το 1945 ιδρύθηκαν πολιτιστικοί και αθλητικοί σύλλογοι Τσιγγάνων, αλλά ήταν μικρής διάρκειας. Στη δεκαετία του 1960 ιδρύθηκε ο «Πολιτιστικός και Εκπαιδευτικός Σύλλογος των Τσιγγάνων Σερβίας» με έδρα την Παριτσίν.

Την 1η του Ιούνη του 1969 οι Τσιγγάνοι του Βελιγραδίου ίδρυσαν τον «Όμιλο Ρομ του Βελιγραδίου». Σκοπός του ομίλου ήταν να βγάλει τα καθυστερημένα στρώματα των Τσιγγάνων από την καθυστέρηση στην οποία βρίσκονταν και να καταστήσει δυνατή την οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική χειραφέτησή τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι κρατικές αρχές να αρχίσουν να ασχολούνται με τη λύση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων των Τσιγγάνων. Βαθμιαία άρχισε να δημιουργείται ένα ευνοϊκότερο κλίμα και ένα αίσθημα αυτεπίγνωσης και αυτοπεποίθησης μεταξύ των Τσιγγάνων. Από το 1974 διοργανώνεται κανονικά μια «πολιτιστική έκθεση των Σέρβων Τσιγγάνων». Τον ίδιο χρόνο δημιουργήθηκε και ο «Σύνδεσμος των Τσιγγάνικων Συλλόγων της Δημοκρατίας της Σερβίας», ένα είδος δευτεροβάθμιου οργάνου για σαράντα τσιγγάνικες οργανώσεις.

2.5.2. Οι Τσιγγάνοι στην πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας

Συνοδευόμενη από μια οικονομική κρίση άρχισε το 1988 η εσωτερική διάλυση του πολυεθνικού κράτους της Γιουγκοσλαβίας. Με την εισβολή του ομοσπονδιακού γιουγκοσλαβικού στρατού στη Σλοβενία και την Κροατία τον Ιούνιο του 1991 ξεκίνησε και ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, που βαθμιαία εξαπλώθηκε σε όλη τη χώρα. Μία από τις συνέπειες αυτού του πολέμου ήταν και οι «εθνικές εκκαθαρίσεις». Η Σερβία συμπεριλαμβανομένης της Βοϊβοστίνας και του Κόσοβου ίδρυσε μαζί με το Μαυροβούνιο την Ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία. Το «Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα» του Βογισλάβ Σέσελι, που στις εκλογές της Σερβίας / Μαυροβουνίου το Δεκέμβριο του 1992 απέσπασε το 20 % των ψήφων, καθώς και τα άλλα εθνικιστικά κόμματα αξιώνουν σήμερα να μην υπάρχει στη Σερβία καμιά θέση για τους μη Σέρβους. Αυτή η αξίωση ισχύει φυσικά, όπως για όλες τις μειονότητες, επίσης και για τους Τσιγγάνους, τους οποίους, χωρίς να έχουν πολιτικές ή εδαφικές βλέψεις και ζώντας ως επί το πλείστον σε γκέτο, τους απασχολούσε αυτή την εποχή μόνο η απλή επιβίωσή τους. Όπως συνέβη με τους Αλβανούς του Κόσοβου και τους Ούγγρους της Βοϊβοστίνας, διακόπηκε η λειτουργία των ιδρυμάτων που ανήκαν στους Τσιγγάνους και η συμμετοχή στην πολιτική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της χώρας έγινε εκ των πραγμάτων αδύνατη. Στο νέο Σύνταγμα της χώρας οι Τσιγγάνοι δεν αναφέρονται καθόλου ως μειονότητα. Αντίθετα, στρατολογήθηκαν αμέσως για τον πόλεμο και εν μέρει υποχρεώθηκαν στην ανίχνευση ναρκοπεδίων, κάτι που σήμαινε στην ουσία θανατική καταδίκη.

Στη Βοσνία, όπου οι «εθνικές εκκαθαρίσεις» έπληξαν όλες τις εθνικότητες, από τους 80.000 Τσιγγάνους που ζούσαν πριν τον πόλεμο, δεν ζει σήμερα σχεδόν κανείς πλέον στη χώρα. Άλλοι σκοτώθηκαν στις πολεμικές συρράξεις ή διέφυγαν σε γειτονικές χώρες, ακόμη και προς τη Γερμανία.

Η Κροατία, η οποία προσπάθησε να οικοδομήσει τη νέα κρατική ταυτότητα από το στυλιζάρισμα της κροατικής εθνικότητας, απαίτησε από όλες τις εθνικότητες άδεια παραμονής, την οποία μπορούσε να αποκτήσει μόνο εκείνος που είχε γεννηθεί και ζήσει στην Κροατία. Οι Τσιγγάνοι έπρεπε να αγωνιστούν γι' αυτό, ώστε να γίνουν καταρχήν αποδεκτοί ως πολίτες του νέου κράτους. Παρά την ύπαρξη νόμων για τις εθνικές μειονότητες και παρότι αποσαφηνίστηκε το νομικό ζήτημα, εντούτοις οι διακρίσεις

συνεχίζονται. Έτσι, όχι και λίγες φορές καταστρέφονται σπίτια Τσιγγάνων από τις κρατικές αρχές. Παρόλα αυτά, από το τέλος του 1994 οι Τσιγγάνοι της Κροατίας εκδίδουν ένα δικό τους περιοδικό, το «Ρομάνο Ακχαρίπε».

Αντίθετα, στο Σύνταγμα της Σλοβενίας και της ΠΓΔΜ οι Τσιγγάνοι αναγνωρίζονται ως εθνική μειονότητα. Ο Αβντίκ Φαΐκ είναι ένας από τους δύο βουλευτές ενός τσιγγάνικου κόμματος, που κατέχει δύο θέσεις στο κοινοβούλιο της ΠΓΔΜ, και το κρατίδιο της Ρηνανίας Βεστφαλίας ανέλαβε να οργανώσει σε ένα αμφιλεγόμενο πρόγραμμα την επιστροφή 596 Τσιγγάνων από τη Γερμανία προς τα Σκόπια. Για το σκοπό αυτό κατασκευάστηκαν 114 επιπλωμένα λυόμενα σπίτια ως «Βοήθεια για τους Τσιγγάνους», οργανώθηκαν μετεκπαιδεύσεις και δημιουργήθηκαν 215 θέσεις εργασίας. Η αναμενόμενη «επιτυχία» αυτής της πανάκριβης «απέλασης» δεν έφερε ακόμη τα επιθυμητά αποτελέσματα.

2.6. Αλβανία

Σύμφωνα με μια οθωμανική καταγραφή των Τσιγγάνων στη Ρουμελία (1522/23), πληροφορούμαστε ότι στην Αλβανία καταμετρήθηκαν 374 τσιγγάνικα νοικοκυριά. Κατά τα φαινόμενα, οι Τσιγγάνοι πρέπει να έφθασαν σ' αυτήν την περιοχή πολύ ενωρίτερα. Ακόμη και σήμερα οι επιστήμονες δεν έλυσαν το αίνιγμα της εθνικής καταγωγής των Ασκάλ ή Ασκαλίγε, όπως αναφέρονται από συγγραφείς της Ανατολής και Βυζαντινολόγους σε γραφτά για τους Σλάβους και τους Άντεν. Ο χαρακτηρισμός Άντεν αποδίδεται στους Τσιγγάνους εκείνων των περιοχών όπου σήμερα ζούνε Αλβανοί. Οι Ασκαλίγε είναι εκείνοι οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι έχουν ξεχάσει τη μητρική τους γλώσσα.

Για το παρελθόν των Τσιγγάνων στην Αλβανία έχουν γραφτεί πάρα πολύ λίγα. Ο άγγλος ερευνητής Στιουρτ Μαν συνέγραψε, βέβαια, μια εργασία, η οποία όμως δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη. Οι Τσιγγάνοι, προπάντων οι *Γκαμπελίγι*, που μιλάνε ακόμη τη Ρομανί, και οι *Αρλιγιέ*, οι οποίοι δεν μιλάνε πλέον αυτήν τη γλώσσα, ζούνε σήμερα ως επί το πλείστον στα Τίρανα, τη Σκόδρα, την Κορυτσά και μερικές άλλες πόλεις κάτω από τις αθλιότερες συνθήκες ζωής. Κοντά στις άλλες διακρίσεις οι Τσιγγάνοι στην Αλβανία

είναι και θύματα του «οικολογικού ρατσισμού», αφού είναι αναγκασμένοι να κατοικούν σε γκέτο πλησίον πετρελαιοπηγών. Υπολογίζεται ότι ο αριθμός των Τσιγγάνων στην Αλβανία ανέρχεται σήμερα περίπου στις 80.000. Οι βασικές ομάδες είναι οι Γκαμπελίγοι και οι Αρλίγοι. Στα νότια της χώρας ζούνε Τσιγγάνοι ακόμη σε ημινομαδική κατάσταση.

Με την πολιτική αλλαγή του 1991 καταγράφονται και οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας πολιτιστικών συλλόγων και οργανώσεων. Από το 1991 εκδίδεται για πρώτη φορά και η εφημερίδα: «Αμάρο Ντάιβες». Ένας αριθμός Τσιγγάνων εγκατέλειψαν τη χώρα και ζούνε σήμερα στην Ελλάδα ως οικονομικοί πρόσφυγες.

3. Οι Τσιγγάνοι στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη

3.1. Ουγγαρία

Στην Ουγγαρία ο αριθμός των Ρομά κυμαίνεται μεταξύ των 500.000 και 700.000. Οι Τσιγγάνοι που ζούνε στην Ουγγαρία μπορούν να διακριθούν με βάση τη γλώσσα τους, την καταγωγή της φυλής και τα παραδοσιακά τους επαγγέλματα. Ο γενικά αποδεκτός διαχωρισμός βασίζεται στα αποτελέσματα έρευνας του τσιγγανολόγου Καμίλ Ερντός, ο οποίος έζησε για πολλά χρόνια κοντά στους Ρομά.

Έτσι, στην πρώτη ομάδα συγκαταλέγονται οι Τσιγγάνοι με τη Ρομανί ως μητρική γλώσσα. Αυτοί είναι βασικά οι Τσιγγάνοι με την καρπαθιακή διάλεκτο, οι οποίοι ζούνε στην περιοχή της Βουδαπέστης και της υπερδουνάβιας ενδοχώρας. Βλάχικα ή βλάχικη διάλεκτο ομιλούν εκείνοι οι Τσιγγάνοι που μετά την κατάργηση της δουλείας στη Μολδαβία και τη Βλαχία μετανάστευσαν στην Ουγγαρία.

Τη δεύτερη ομάδα αποτελούν εκείνοι οι Τσιγγάνοι που για μητρική τους γλώσσα δεν έχουν τη Ρομανί, αλλά μιλούν ουγγρικά (Τσιγγανο-Ούγγροι) ή ρουμάνικα (Τσιγγανο-Ρουμάνοι).¹⁵

Είναι διαφιλονικούμενο πότε ακριβώς οι Τσιγγάνοι εισήλθαν στο ουγγρικό έδαφος. Λέγεται ότι Ρομά ανήκαν ήδη στο στράτευμα του ούγγρου βασιλιά Ανδρέα του Β' (1205-1235). Δεν αμφισβητείται, όμως, η πληροφορία της άφιξης των Ρομά από το έτος 1417, την εποχή της κυριαρχίας του Σιγισμόνδου, του τελευταίου βλαστού της δυναστείας των Λουξεμβουργίων, ο οποίος το 1411 στέφθηκε γερμανός αυτοκράτορας. Ο Σιγισμόνδος παρέδωσε στον Λαντισλάους, τον αρχηγό των Ρομά, μια επιστολή προστασίας με την οποία τους παραχωρούσε ελευθερία κινήσεων εντός της αυτοκρατορίας.

Οι Τσιγγάνοι απολάμβαναν στην Ουγγαρία τη φιλοξενία και μερικά προνόμια που αυτήν την εποχή δεν δίνονταν πουθενά αλλού. Ενώ σε πολλά κράτη της Δυτικής Ευρώπης, ιδιαίτερα στα γερμανικά κράτη, εκδίδονταν όλο και νέα κατασταλτικά μέτρα εναντίον των Ρομά, στην Ουγγαρία αντίθετα αποδέχονταν ακόμη τις εκδοθείσες συστατι-

¹⁵ Βλ. την εργασία του Szabó György: Die Pomá in Ungarn, Frankfurt am Main etc., 1991.

κές επιστολές του Ζιγισμόνδου. Ίσως αυτό να οφείλεται στο γεγονός ότι και οι ίδιοι οι Ούγγροι δεν έφθασαν και πολύ ενωρίτερα στην Ευρώπη απ' ό,τι οι Τσιγγάνοι.

Σε περίπτωση πολέμου οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούνταν προπαντός για την οχύρωση των πόλεων. Να σημειωθεί εδώ ότι το 1557 χιλιάδες Ρομά υπερασπίστηκαν την πόλη Νάγκι. Αυτό μας το θυμίζει μέχρι σήμερα και η ομώνυμη μελωδία «Νάγκι - Ιντάι Νότα».

Το βασίλειο της Ουγγαρίας αποσυντέθηκε μετά το 1526 σε τρία κέντρα εξουσίας. Το βορειοδυτικό υπό την κυριαρχία των Αψβούργων, το Ζίμπενμπουργκεν υπό οθωμανική επικυριαρχία καθώς και η υπό οθωμανική κυριαρχία δυτική και κεντρική Ουγγαρία. Μετά τον τελευταίο μεγάλο τουρκικό πόλεμο (1683-1699) η οθωμανική κυριαρχία έφθασε στο τέλος και οι Αψβούργοι θα κυριαρχήσουν πλέον σε όλη την Ουγγαρία. Υπό την ηγεσία της Μαρίας Θηρεσίας (1740-1780), του Ιωσήφ του Β' (1765-1790) και του Λεοπόλδου του Β' (1790-1792) σχηματίστηκε μια διαφοροποιημένη μορφή εξουσίας, αυτή της «πεφωτισμένης απολυταρχίας», και άρχισε η προσπάθεια επιβολής μιας πιο σύγχρονης οικονομικοκοινωνικής πολιτικής. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από σκληρές αντιπαραθέσεις μεταξύ της αυτοκρατορικής πολιτικής και της ουγγρικής αντίστασης (επανάσταση του 1848). Σε αντιστάθμιση αυτού ήρθε ο σχηματισμός της αυστροουγγρικής διπλής μοναρχίας, η οποία κατέρρευσε μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι Τσιγγάνοι που κατοικούσαν στο Ζίμπενμπουργκεν είχαν, σε σχέση με το υπόλοιπο βασίλειο, ένα ιδιαίτερο πλαίσιο ζωής, πράγμα που είχε να κάνει με μια άλλη κρατική ύπαρξη σ' αυτήν την περιοχή: αυτή της εθνοπολιτισμικά ποικιλόμορφης περιοχής, της Τρανσυλβανίας, που από το σχηματισμό της φεουδαρχίας στον 13^ο αιώνα και παρά την ένταξή της στην ουγγρική και αυστροουγγρική σφαίρα κυριαρχίας ήταν σε μεγάλο βαθμό αυτοδύναμη.

Μέχρι τον 18^ο αιώνα οι Τσιγγάνοι στην Ουγγαρία δεν αποτελούσαν κάποια ασυνήθιστη εθνική μειονότητα. Το πρώτο συμβόλαιο δουλοπαροικίας του Ζίμπενμπουργκεν τεκμηριώνεται από το 1712. Η δουλοπαροικία διατηρήθηκε μέχρι την κατάργησή της από τον αυτοκράτορα Ιωσήφ το Β' το έτος 1786. Πολλοί Ρομά ζούσαν στις παρυφές των πόλεων. Για παράδειγμα, και στη Χέρμανστατ υπήρχαν τρεις τσιγγάνικες συνοικίες, οι κάτοικοι των οποίων υποχρεώνονταν να προσφέρουν κοινοτική εργασία. Το 1762 η αυλή της Βιέννης απεφάσισε ότι οι Τσιγγάνοι δικαιούνταν να υπηρετήσουν

στην πολιτοφυλακή. Μέσω αναγκαστικής αφομοίωσης και μόνιμης εγκατάστασης η αυλή προσπαθούσε να αποκτήσει έναν έλεγχο πάνω στους Ρομά όπως και σ' όλους τους άλλους φορολογούμενους υπηκόους της. Με μια σειρά διατάξεις η αυτοκράτειρα Μαρία Θηρεσία άρχισε μια εκτεταμένη προσπάθεια αφομοίωσης των Ρομά.

Οι αποστελλόμενες σε τακτικά χρονικά διαστήματα προς τις τοπικές διοικητικές αρχές διατάξεις είχαν ως στόχο να εξαναγκάσουν τους Τσιγγάνους σε μόνιμη εγκατάσταση, σε κανονική εργασία και στην εγκατάλειψη των παραδοσιακών τρόπων ζωής. Μια τέτοια μεταχείριση συνέβαλε αρκετά στο να επιρρίπτει κανείς χωρίς ενδοιασμούς την ευθύνη στους Τσιγγάνους για κάθε είδους εγκλήματα: κλοπές, βιασμούς, αρπαγή παιδιών ακόμη και κανιβαλισμό!

Με ισχύ από τις 13 Νοεμβρίου 1761 ο χαρακτηρισμός «Τσιγγάνοι» μετεξελίχτηκε σε «Νέοι αγρότες» ή «Νεο-Ούγγροι». Δύο φορές το χρόνο διεξάγονταν απογραφές πληθυσμού και οι Τσιγγάνοι ήταν υποχρεωμένοι να αποδεικνύουν ότι έχουν έναν σταθερό τόπο κατοικίας στο έδαφος της αυτοκρατορίας. Παραδοσιακά επαγγέλματα, όπως το εμπόριο αλόγων, απαγορεύτηκαν. Μόνο η αγροκαλλιέργεια επιτρεπόταν. Ενώ ο γάμος μεταξύ Τσιγγάνων απαγορευόταν από το 1763, ευνοούνταν μεταξύ Τσιγγάνων και μη Τσιγγάνων. Επίσης, έγιναν προσπάθειες απομάκρυνσης των Τσιγγανοπαίδων από τις οικογένειές τους, αρχής γενομένης την 27η Νοεμβρίου 1767. Νέοι που είχαν υπερβεί το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας τους καλούνταν να παρουσιαστούν στο στρατό, νεαρότεροι δε υποχρεώνονταν στην εκμάθηση ενός χειρωνακτικού επαγγέλματος.

Αυτή η πολιτική συνεχίστηκε και κατά τη βασιλεία του Ιωσήφ του Β'. Με τη διάταξη της 9ης Οκτωβρίου 1783 απαγορευόταν στους Τσιγγάνους να παρουσιάζονται σε εμποροπανηγύρεις και αγορές ή να αφήνουν τα παιδιά τους να τριγυρνούν γυμνά, και επιβαλλόταν ποινή σε όποιον έκανε δημοσίως χρήση της τσιγγάνικης γλώσσας.

Τελικά, το πρόγραμμα αφομοίωσης δεν πέτυχε τους στόχους του. Οι αιτίες της αποτυχίας βρίσκονται αφενός στην παθητική αντίσταση των Ρομά και αφετέρου στη μη πλήρη εφαρμογή των διατάξεων από τις εκάστοτε τοπικές αρχές.

Μέχρι την εποχή της δυαρχίας (1867-1918) οι Τσιγγάνοι έζησαν εκ νέου ένα σχετικώς ήσυχο διάλειμμα. Την Αυστροουγγαρία απασχολούσαν τώρα σημαντικότερα εσωτερικά προβλήματα. Στην αντίσταση του ουγγρικού κινήματος απέναντι στην πολιτική της αυτοκρατορίας έπρεπε να δοθεί μια λύση. Όταν, όμως, οι υποθέσεις της αυτοκρα-

τορίας σταθεροποιήθηκαν κατ' έναν τρόπο, τα προβλήματα των Ρομά ήρθαν εκ νέου στην επικαιρότητα. Έτσι, εναντίον των μη μόνιμα εγκατεστημένων Ρομά πάρθηκαν διάφορα μέτρα, τα οποία, όπως και επί Μαρίας Θηρεσίας, είχαν ως στόχο τη διοικητική καταστολή. Με την κατάρρευση της μοναρχίας των Αψβούργων στο σαφώς περιορισμένο έδαφος της Ουγγαρίας ζούσαν περίπου ογδόντα έως και εκατό χιλιάδες Ρομά.

Μεταξύ του 1920 και 1944 η Ουγγαρία μετατράπηκε σε «Αποστολικό Βασίλειο» με κοινοβούλιο, αλλά χωρίς βασιλιά. Η συνθήκη του Τριανού καθόριζε το μοίρασμα του ουγγρικού κράτους, το οποίο έχασε πάνω από τα δύο τρίτα της εδαφικής του επικράτειας και το ένα τρίτο του πληθυσμού του από τα διάδοχα κράτη της μοναρχίας του Δούναβη. Ακολούθως περιήλθε και ο τσιγγάνικος πληθυσμός σε διαφορετικά κρατικά εδάφη.

Με την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, στον οποίο η Ουγγαρία προσεταιρίστηκε τη Γερμανία, συνεχίστηκε η μέχρι πρότινος εφαρμοζόμενη κατασταλτική πολιτική εναντίον των Ρομά. Η ποινή της καταναγκαστικής εργασίας από το 1928 εφαρμόστηκε και πάλι εναντίον Ρομά και άλλων «εγκληματιών». Επίσημα στοιχεία σχετικά με εκτοπίσεις Τσιγγάνων στα ναζιστικά στρατόπεδα δεν υπάρχουν. Στα χρόνια, όμως, 1944-45 εκτοπίστηκαν από την Ουγγαρία περί τους 30.000 Ρομά και Sinti, από τους οποίους δύο ή τρεις μεταφορές πήγαν κατευθείαν στο στρατόπεδο Άουσβιτς.

3.1.1. Από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι το 1989

Την περίοδο αυτή, αν εξαιρέσει κανείς κάποιες στατιστικές εκθέσεις, πολύ σπάνια γίνεται αναφορά στους Τσιγγάνους. Από το 1957 έως το 1961 η δραστηριότητα που παρατηρείται από τον «Πολιτιστικό Σύνδεσμο των Ούγγρων Τσιγγάνων» δεν έχει να κάνει τόσο με την επίλυση ουσιαστικών προβλημάτων που απασχολούν την τσιγγάνικη κοινότητα, όσο με το να αποκτήσει μια λειτουργία άλλοθι. Από το 1961 η δραστηριότητα του Συνδέσμου εντάχθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού και η ενσωμάτωση των Ρομά θα θεωρηθεί γενικό κοινωνικό πρόβλημα. Η ένταξη των Ρομά στην παραγωγή, η διάλυση μερικών τσιγγάνικων οικισμών, η προώθηση της σχολικής εκπαίδευσης των Τσιγγανο-

παιδών, η βελτίωση της υγειονομικής περιθαλψής και η ανάπτυξη της συνεργασίας με τους κρατικούς φορείς θα αποτελέσει τον πυρήνα ενός κοινωνικού προγράμματος μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70. Αν και το ποσοστό απασχόλησης των Τσιγγάνων αυξήθηκε μέσω της εκτεταμένης βιομηχανικής ανάπτυξης των δεκαετιών του '50 και του '60 σε σημαντικό βαθμό, αυτό ήταν συνδυασμένο και με ατομικές θυσίες. Οι Τσιγγάνοι ήταν από τη μια αναγκασμένοι να διανύουν μεγάλες αποστάσεις μεταξύ του τόπου κατοικίας τους και των νεοδημιουργημένων εργατικών θέσεων εργασίας, και από την άλλη οι ανειδίκευτοι Τσιγγάνοι εργάτες τοποθετούνταν ως επί το πλείστον μόνο σε σκληρές χειρωνακτικές εργασίες.

Μετά από διάφορες δραστηριότητες που άρχιζαν κυρίως από τη Γιουγκοσλαβία και μετά το πρώτο παγκόσμιο συνέδριο των Ρομά (1971, Λονδίνο), στο οποίο έλαβαν μέρος και αντιπρόσωποι των Ρομά Ουγγαρίας, άρχισε να διαμορφώνεται μέσα στη νέα γενιά των Ρομά διανοούμενων μια τάση αναζήτησης μιας εθνικής συνείδησης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ιδρυθούν καλλιτεχνικοί όμιλοι, πολιτιστικές λέσχες και να διαμορφωθεί μια τσιγγάνικη λογοτεχνία. Έτσι, το 1974 δημιουργήθηκε στη Βουδαπέστη η πολιτιστική λέσχη των Ρομά που εξέδιδε και την εφημερίδα «Τσιγγάνοι σομ». Στην πορεία η ουγγρική κυβέρνηση θα διαφοροποιήσει την πολιτική της γραμμή, που μέχρι τώρα ήταν προσηλωμένη μόνο στην κοινωνική πολιτική, προς όφελος μιας διευρυμένης στρατηγικής στους τομείς εθνικής αναγνώρισης και κουλτούρας. Έκφραση αυτής της πολιτικής αποτέλεσε και η απόφαση του υπουργικού συμβουλίου το 1979 αναφορικά με τους Τσιγγάνους όπου μεταξύ των άλλων τονίζονταν ότι: «Θα πρέπει να χορηγηθεί περισσότερη βοήθεια στους ταλαντούχους, επιμελείς νέους Τσιγγάνους, για να διευκολυνθεί η είσοδός τους στα πανεπιστήμια και τις ανώτερες σχολές και να μπορέσουν να τελειώσουν τις σπουδές τους με επιτυχία. Θα πρέπει ακόμη να διασφαλιστεί όλο και περισσότεροι Τσιγγάνοι διανοούμενοι να μπορούν να συμπράξουν στην κοινωνική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων. Στο έργο τους οι επιτροπές που ασχολούνται με την κατάσταση του τσιγγάνικου πληθυσμού θα πρέπει να ενισχυθούν με πρόσωπα τσιγγάνικης καταγωγής και να στηριχθούν στη συνεργασία τους (...). Οι περαιτέρω σπουδές του τσιγγάνικου πληθυσμού εκτός των σχολικών ιδρυμάτων πρέπει να εξασφαλιστούν βασικά στα πλαίσια των λοιπών δυνατοτήτων εκπαίδευσης. Συγχρόνως, με την παροχή της ουγγρικής και παγκόσμιας κουλτούρας πρέπει να διασφαλιστεί η έρευνα πολύτιμης τσιγγάνικης πνευματικής αξίας και η φροντίδα της, καθώς και η υποστήριξη τσιγγάνι-

κων πρωτοβουλιών». Με την απόφαση αυτή η κυβέρνηση της Δημοκρατία της Ουγγαρίας έθετε τις βάσεις για μια νέα πολιτική απέναντι στους Τσιγγάνους.

3.1.2. Η κατάσταση μετά το 1989

Ακρογωνιαίος λίθος της πολιτικής των μειονοτήτων της νέας ουγγρικής κυβέρνησης ήταν η αποτελεσματική διακοπή της διαδικασίας αφομοίωσης. Η νέα αντίληψη προβλέπει ενεργητική προστασία των μειονοτήτων στην υποστήριξη της ταυτότητας και της ισότητας των ευκαιριών, καθώς και την πολιτισμική αυτονομία. Σε σχέση με τις διάφορες μειονότητες που ζούνε στην Ουγγαρία οι οργανώσεις των Τσιγγάνων είναι οι πιο πολύπτυχες. Και μόνο ο αριθμός εκείνων των συλλόγων που ασχολούνται με την υποστήριξη και προώθηση των συμφερόντων των Ρομά (το 1993 έφθαναν τους διακόσιους) υποδηλώνει την παρούσα κατάσταση μιας εσωτερικής πολυδιάσπασης των Τσιγγάνων της Ουγγαρίας.

Η πολιτική και πολιτισμική διάσπασή τους επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τον διαφορετικό αυτοπροσδιορισμό των διάφορων εθνικών υποομάδων και τον αγώνα τους για την αρχηγία. Οι βασικές διαφορές εκδηλώνονται μεταξύ των πολιτισμικών συστημάτων των ομιλούντων τη Ρομανί (Βλαχο-Τσιγγάνων) και εκείνων που ομιλούν την ουγγρική γλώσσα (Τσιγγανο-Ούγγρων), οι οποίοι αν και διατήρησαν, βέβαια, την κουλτούρα τους, αφομοιώθηκαν γλωσσικά.

Σύμφωνα με τον «νόμο περί των μειονοτήτων» που ψηφίστηκε τον Ιούλη του 1993, σε κάθε αντιπρόσωπο των μόνιμα εγκατεστημένων δεκατριών εθνικών και εθνοτικών ομάδων στην Ουγγαρία παραχωρείται μία κοινοβουλευτική έδρα στο ουγγρικό κοινοβούλιο.

Με βάση τις κοινωνιολογικές σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης φαίνεται πως τον τελευταίο καιρό μειώθηκε η προκατάληψη απέναντι στους Τσιγγάνους, ωστόσο, οι καθημερινές εμπειρίες μαρτυρούν μια χειροτέρευση της κοινωνικής τους κατάστασης: Η πλειοψηφία των Ρομά συνεχίζει να ζει κάτω και από το ελάχιστο απαιτούμενο όριο συντήρησης. Το μορφωτικό τους επίπεδο είναι όπως και πρώτα αρκετά χαμηλό. Σύμ-

φωνα με στοιχεία του 1990, μόνο το 47 % των Τσιγγάνων είχαν απολυτήριο του δημοτικού σχολείου. Γύρω στο 50 με 60 % τις εκατό των Τσιγγάνων ικανών προς απόκτηση εργασίας είναι άνεργοι. Ως συνέπεια της άδικης κοινωνικής κατάστασης το ποσοστό εγκληματικότητας των Τσιγγάνων βρίσκεται πάνω από το μέσο όρο. Έτσι, το ήμισυ των κρατουμένων στις φυλακές είναι Τσιγγάνοι. Ωστόσο, οι Τσιγγάνοι τον τελευταίο καιρό γίνονται όλο και συχνότερα οι ίδιοι θύματα εγκληματιών και νεοφασιστικών επιθέσεων.

Για τη θρησκευτική ένταξη των Τσιγγάνων ισχύει ο γενικός κανόνας: οι τοπικές τσιγγάνικες ομάδες συντάσσονται με τη θρησκεία της περιβάλλουσας πλειοψηφίας. Επί του παρόντος, μόνο σε λίγες εκκλησίες διεξάγεται η θεία λειτουργία στη Ρομανί γλώσσα. Η ουγγρική τηλεόραση εκπέμπει εβδομαδιαίως μία φορά μισής ώρας πρόγραμμα για τους Τσιγγάνους και από το 1995 εκπέμπεται ένα αυτοδύναμο ραδιοφωνικό πρόγραμμα. Στις έξι εφημερίδες τους δημοσιεύονται λογοτεχνικά και δημοσιογραφικά κείμενα στην ουγγρική και ρομανί γλώσσα. Οι Τσιγγάνοι στην Ουγγαρία έχουν πρόσβαση σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας. Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί ότι από την άνοιξη του 1994 λειτουργεί στην πόλη Πέκς (Νότια Ουγγαρία) το πρώτο τσιγγάνικο γυμνάσιο της Ουγγαρίας, στο οποίο η γλώσσα διδασκαλίας είναι η Ρομανί.

3.2. Τσεχία και τη Σλοβακία

Και στα δύο κράτη ζούνε σήμερα κυρίως Τσιγγάνοι από τη Σλοβακία, οι οποίοι μετά από τους δύο παγκοσμίους πολέμους μετανάστευσαν προς τη Βοημία και μέχρι σήμερα δεν έχουν αποκτήσει μόνιμη κατοικία. Περίπου το 60 % των Ρομά και στα δύο κράτη αυτοχαρακτηρίζονται ως Ούγγροι Ρομά· το 20 % του συνολικού αριθμού είναι Ολάχ, Ούγγροι Τσιγγάνοι που ζούνε κυρίως στη νότια Σλοβακία. Την τρίτη μεγάλη ομάδα με 10 έως 15 % αποτελούν οι Βλαχο-Τσιγγάνοι.

Ο αριθμός των Ρομά στην Τσεχία υπολογίζεται σήμερα γύρω στις 300.000 και στη Σλοβακία γύρω στις 500.000. Οι πρώτοι Τσιγγάνοι, οι ονομαζόμενοι Καρταζί, εμφανίστηκαν κατά τον 13^ο αιώνα. Στα εδάφη που αποτελούν σήμερα την Τσεχία και τη

Σλοβακία οι πρώτοι Τσιγγάνοι έφθασαν επί εποχής Σιγισμόνδου, βασιλιά της Ουγγαρίας (1386-1437) και της Βοημίας (1419-1421 και 1434-1437). Στις 23 του Απρίλη του 1423 λέγεται πως ο αρχηγός των Ρομά Βλαντισλάβ θα πρέπει να απέσπασε κατά την επίσκεψή του στο βασιλιά Σιγισμόνδο στο κάστρο Σπίς την πασίγνωστη επιστολή προστασίας, η οποία συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία σχετικά με τους Ρομά. Η παραχώρηση ελεύθερου τόπου διαμονής και ξεχωριστής δικαιοδοσίας δεν κράτησε και πολύ. Έτσι, στο συνέδριο του Άουξμπουργκ το 1551 ο Φερδινάνδος Α΄ ψήφισε μέτρα εναντίον των Ρομά, τα οποία δικαιολογούσαν ακόμη και την αυθαίρετη θανάτωσή τους. Αποφασίστηκε ακόμη η καταστροφή των διαβατηρίων και των συστατικών επιστολών τους, ανεξάρτητα από πού προέρχονταν. Νέα διαβατήρια δεν επιτρεπόταν να εκδοθούν. Έτσι, οι Τσιγγάνοι όφειλαν να εγκαταλείψουν τη γερμανική αυτοκρατορία, στην οποία συμπεριλαμβάνονταν επίσης και οι χώρες του στέμματος της Βοημίας, εντός τριών μηνών, διαφορετικά έχαναν τα δικαιώματά τους.

Ιδιαίτερα στην πορεία του 16^{ου} αιώνα οι Τσιγγάνοι κατηγορήθηκαν εκ νέου ότι ήσαν μυστικοί σύμμαχοι των Οθωμανών, με αποτέλεσμα οι διακρίσεις κατά των Τσιγγάνων σ' αυτήν την περιοχή να μη βρίσκουν τέλος. Ακόμη, στον 18^ο αιώνα επιτρεπόταν, βάσει διατάγματος του Μπερούν, να σκοτώνει κανείς ατιμώρητα Τσιγγάνους και να τους εκδιώκει από τη χώρα. Ωστόσο, οι Τσιγγάνοι δεν εγκατέλειψαν ποτέ αυτό το κομμάτι της Ευρώπης.

3.2.1. Πρώτη Δημοκρατία και Λαϊκή Δημοκρατία της Τσεχοσλοβακίας

Στην Τσεχοσλοβακία (ιδρύθηκε το 1918) οι Τσιγγάνοι υποχρεώνονταν δια ειδικού νόμου στην απόδειξη ενός μόνιμου τόπου κατοικίας. Ειδικά, η κατηγορία του «κανιβαλισμού» (!) έμελλε να χρησιμεύσει στις κρατικές αρχές ως δικαιολογία των σκληρών μέτρων που εφάρμοσαν εναντίον των Τσιγγάνων, τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να αναγκαστούν να αποδημήσουν. Την πρώτη του Οκτώβρη 1928 ο τσεχοσλοβάκιος στρατός επιτέθηκε ξαφνικά εναντίον πολλών τσιγγάνικων οικισμών πλησίον της πόλης Τρεντσίν, προξενώντας εκ νέου ένα ισχυρό κύμα μετανάστευσης.

Αντίθετα, στην Κόσιτσε, ένα από τα κέντρα των Τσιγγάνων, ιδρύθηκε το 1929 η «Λίγα για την πολιτιστική υποστήριξη των Τσιγγάνων». Λίγο αργότερα άρχισαν να λειτουργούν στην Κόσιτσε, Χουγιεμέν και Λεβότσα σχολεία για τα παιδιά των Ρομά, καθώς και ένα θέατρο.

Μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, κατά τη διάρκεια του οποίου οι Τσιγγάνοι υπέστησαν αμέτρητα δεινά, έγιναν επιτέλους υπήκοοι στην επανιδρυμένη Δημοκρατία της Τσεχοσλοβακίας. Την εποχή αυτή λαμβάνει χώρα και μια εσωτερική μετανάστευση Τσιγγάνων από τα εδάφη της Σλοβακίας προς εκείνα της βόρειας Βοημίας και του Μέρεν. Την ήττα της ναζιστικής Γερμανίας ακολούθησε η «εκδίωξη» των περίπου 2-3 εκατομμυρίων Σουδιτών Γερμανών. Το νέο καθεστώς της χώρας, προκειμένου να εξασφαλίσει εργατικό δυναμικό για τα ανθρακωρυχεία και τη χημική βιομηχανία της περιοχής, μετέφερε τσιγγάνικο πληθυσμό από τα εδάφη της Σλοβακίας. Ως «ανταμοιβή» στους Τσιγγάνους παραχωρήθηκαν διαμερίσματα, επιδόματα τέκνων και συμμετοχή στα κοινά. Έτσι, όλοι οι εκεί ζώντες σήμερα Ρομά κατάγονται από τη Σλοβακία, αφού οι Τσιγγάνοι του τσεχικού τμήματος εξοντώθηκαν σχεδόν εξ ολοκλήρου στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το ελεύθερο ταξίδι κηρύχθηκε με το νόμο 74/1958 ως παράνομο, επειδή 40.000 Τσιγγάνοι, κυρίως της φυλής των Ολάχ, ζούσαν ακόμη ως νομάδες. Εξάλλου, οι λαϊκές επιτροπές προσπαθούσαν να δεσμεύσουν τους Ρομά σε ένα σταθερό τόπο κατοικίας. Έπρεπε, ωστόσο, να διαχωριστούν, για να αποφευχθεί αλληλοεπηρεασμός μεταξύ των τσιγγάνικων οικογενειών. Εκτός αυτού, οι ηλικιωμένοι υποχρεώθηκαν να έχουν ένα επάγγελμα και τα Τσιγγανόπαιδα αδιακρίτως καταγωγής να επισκέπτονται το σχολείο.

Στο χρονικό διάστημα διακυβέρνησης της χώρας από τον Αλέξανδρο Ντούμπσεκ (1968/69), κατά τη διάρκεια της αποκαλούμενης «Άνοιξης της Πράγας», οι Τσιγγάνοι συνειδητοποιούσαν όλο και περισσότερο την αναγκαιότητα ξεχωριστής οργάνωσης. Προς την κατεύθυνση αυτή Ρομά διανοούμενοι απευθύνθηκαν στον πρόεδρο του κράτους Ζβόμποντα, εκθέτοντας τη δυσχερή θέση των Ρομά στη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Τσεχοσλοβακίας, πράγμα που βρίσκονταν σε αντίφαση με την οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Οι κυβερνώντες κάνοντας μια κίνηση καλής θέλησης εξέλεξαν τον τσιγγάνο Εμίλ Ρίγκο ως μέλος του προεδρείου της κεντρικής επιτροπής του κυβερνώντος κομμουνιστικού κόμματος. Λίγο αργότερα, ιδρύθηκαν δύο ενώσεις των Τσιγγάνων: «Svezcigan-Ρομά» στο τσέχικο και «Ρομάνο Jeketliania» στο σλοβάκικο μέρος της χώ-

ρας Ρομανί, μία στην Τσεχία και μία στη Σλοβακία. Η εισβολή του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία έκανε τη δράση αυτών των οργανώσεων αδύνατη. Τυπικά διατηρήθηκαν μέχρι τις 30 του Απριλίου 1973 και στη συνέχεια αποκλείστηκαν από το «εθνικό μέτωπο», κάτι που στην πράξη ισοδυναμούσε με απαγόρευση.

Στα επόμενα χρόνια υπήρξαν πολλές αποτυχημένες προσπάθειες ίδρυσης τσιγγάνικων οργανώσεων στη Μπρατισλάβα και σε άλλα μέρη. Από την πλευρά της η κυβέρνηση έθεσε εκ νέου σε εφαρμογή το πρόγραμμα ενσωμάτωσης και αφομοίωσης. Τάσεις χειραφέτησης δεν είχαν πια καμιά δυνατότητα ανάπτυξης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι πολιτικά ενεργοί Τσιγγάνοι να εγκαταλείψουν μετά το 1973 τη χώρα.

Η Τσεχοσλοβακία ήταν τελικά μία από τις λίγες χώρες που δεν επέτρεψε τη συμμετοχή αντιπροσώπων στα παγκόσμια συνέδρια των Τσιγγάνων και των άλλων διεθνών εκδηλώσεων. Το γεγονός αυτό καταγγέλθηκε και από τη «Χάρτα των 77». Σ' αυτούς οφείλεται και η δημοσιοποίηση ότι οι Τσιγγάνοι καταδιώκονταν όπως και πρώτα. Γυναίκες Ρομά είχαν εξαναγκαστεί ακόμη και σε στέρωση. Σύμφωνα με ένα νόμο του 1966, σε γυναίκες με τρία παιδιά επιτρεπόταν μετά το τριακοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους να κάνουν στέρωση. Ως ανταμοιβή τους προσφερόταν το χρηματικό ποσό των 25.000 κορωνών, ποσό που αντιστοιχούσε στον ετήσιο μισθό ενός εργαζόμενου. Οι στειρώσεις γυναικών συνεχίστηκαν στην Τσεχοσλοβακία μέχρι τα μέσα του 1991.

3.2.2. Διαίρεση της χώρας: Δημοκρατία της Τσεχίας και της Σλοβακίας

Από την 1η του Γενάρη του 1993 οι Τσέχοι και οι Σλοβάκοι ζούνε σε ξεχωριστά, σε δικά τους κράτη. Έτσι, το πρόβλημα της κρατικής υπηκοότητας έπρεπε να συζητηθεί εκ νέου. Οι Τσιγγάνοι της Τσεχικής Δημοκρατίας έχουν μεταξύ των άλλων, με την «Τσιγγάνικη πρωτοβουλία πολιτών», μια δική τους πολιτική αντιπροσώπευση, που είναι τμήμα του «Φόρουμ των Πολιτών» και έχει τους εκπροσώπους της στο κοινοβούλιο. Οι δημοτικές αρχές με την επιβολή έκτακτων μέτρων βάλλουν εναντίον των Ρομά, οι οποίοι λόγω της οικονομικής κρίσης πλήττονται περισσότερο από κάθε άλλη κοινωνική ομάδα. Μερικοί δήμοι και κοινότητες επέβαλαν και το νυχτερινό περιορισμό κατ' οίκον

(όπως για παράδειγμα στην πόλη Γίρκοφ). Οι κάτοικοι της οδού Μάτιτσνι στην πόλη Ούστι κοντά στα σύνορα με τη Γερμανία προχώρησαν ακόμη παραπέρα: είχαν την ιδέα να χτίσουν ένα τείχος μεταξύ των ιδιόκτητων σπιτιών των τσέχων κατοίκων που βρίσκονται στη μια πλευρά του δρόμου και των 39 Ρομά οικογενειών που κατοικούν στην άλλη και ζουν κυρίως από κρατικά επιδόματα.

Τα κρούσματα των Skinheads εναντίον νεαρών Τσιγγάνων στη Δημοκρατία της Τσεχίας αυξήθηκαν ανησυχητικά τα τελευταία έτη. Στην πόλη Πίσεκ μια ομάδα Skinheads επιτιθέμενοι εναντίον τεσσάρων νεαρών Τσιγγάνων με την κραυγή «τώρα θα μάθουμε τους Τσιγγάνους να κολυμπάνε», τους εξώθησαν προς τον ποταμό Οτάβα, προξενώντας έτσι το θάνατο του τσιγγάνου Τιμπόρ Ντανίχελ. Να σημειωθεί ακόμη ότι ο γενικός εισαγγελέας της Τσεχίας κατέθεσε στις αρχές του 1993 έναν νόμο, που αποσκοπεί στον περιορισμό εισόδου Τσιγγάνων από τη γειτονική Σλοβακία.

Από την πρώτη του Γενάρη του 1993 στη Δημοκρατία της Τσεχίας τέθηκε σε ισχύ ο νέος νόμος «περί απόκτησης υπηκοότητας». Σύμφωνα με τον νέο νόμο, περίπου 100.000 άτομα θεωρούνται ως «αλλοδαποί», διότι κατάγονται από τη νυν Δημοκρατία της Σλοβακίας. Η τσέχικη υπηκοότητα δίνεται τώρα μόνο σε εκείνον τον πολίτη της Σλοβακίας που είναι σε θέση να αποδείξει ότι έχει για δύο συνεχόμενα χρόνια σταθερή κατοικία στην Τσεχία και δεν έχει τιμωρηθεί τα πέντε τελευταία χρόνια. Να σημειωθεί ότι μεταξύ δολοφονίας και μικροπταισματος δε γίνεται καμιά διάκριση. Μια επιτροπή του κοινοβουλίου των ΗΠΑ που έδειξε ενδιαφέρον για το θέμα, έφθασε στο σημείο να δηλώσει ότι πρόκειται για τη «μεγαλύτερη περίπτωση συλλογικής απώλειας υπηκοότητας από την εποχή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου».

Οι Τσιγγάνοι είναι τελικά οι χαμένοι της λεγόμενης βελούδινης επανάστασης. Περίπου το 70 % είναι άνεργοι. Ενώ την εποχή του σοσιαλιστικού καθεστώτος υπήρχε απέναντί τους μια ανοχή όσον αφορά την καταβολή ενοικίου, σήμερα πληρώνουν ακόμη και αναδρομικά. Τα καταλύματα των αστέγων γέμισαν από Τσιγγάνους και οι οικισμοί στις παρυφές της πόλης του Τσανόβ, στο «γκέτο» των Τσιγγάνων της Τσεχίας, επεκτείνονται. Τα παραδοσιακά τους επαγγέλματα υποβαθμίζονται όλο και περισσότερο και τείνουν προς εξαφάνιση, ενώ η μόρφωσή τους περιορίζεται συνήθως σε λίγα χρόνια «ειδικής εκπαίδευσης». Όσοι είχαν την οικονομική ευχέρεια εγκατέλειψαν τη χώρα και μόνον πρόσφατα ξεκίνησαν ορισμένες κρατικές πρωτοβουλίες για περαιτέρω

εκπαιδευτικά προγράμματα. Σήμερα, μόνο λίγοι Τσιγγάνοι αισθάνονται παλαιοί Τσέχοι και είναι σε θέση να πιστοποιήσουν ότι οι προγονοί τους ζούσαν πάντοτε στη Βοημία. Αυτοί είναι και οι τελευταίοι που διατηρούν ακόμη τις παραδόσεις της φυλής τους και μιλούν τη Ρομανί, ενώ η πλειονότητα των νέων παιδιών ομιλεί μόνο τσέχικα.

Στη Σλοβακία η κατάσταση των Τσιγγάνων δεν είναι καλύτερη. Ο πρωθυπουργός της χώρας, Βλαδίμηρος Μετσίαρ, εκφωνώντας στις 3 Σεπτεμβρίου 1993 μια ομιλία στην περιοχή Ζίπτσερ, ακριβώς εκεί όπου το 1423 ο αρχηγός των Τσιγγάνων Βοεβόδας Βλαντισλάβ είχε παραλάβει την επιστολή προστασίας από τον αυτοκράτορα, επιτέθηκε εναντίον των Τσιγγάνων με ρατσιστικές φράσεις, προκαλώντας 50 χρόνια μετά το ολοκαύτωμα τη διεθνή διαμαρτυρία: «Θα πρέπει να εξακολουθήσουμε να σκεφτόμαστε το αυξανόμενο ποσοστό γεννήσεων του κοινωνικά απροσάρμοστου πληθυσμού. Δεν μπορούμε απλά να παρακολουθούμε μια πολιτική οικογενείας με παιδικά επιδόματα και τον τονισμό της μεγάλης οικογένειας-, η οποία υποστηρίζει αυτό το ποσοστό γεννήσεων, αφού λαμβάνει χώρα σε μια κοινωνική ομάδα, όπου ήδη παιδιά γεννούν παιδιά, πνευματικά δύσκολα προσαρμοζόμενα, κοινωνικά δύσκολα προσαρμοζόμενα, με πολύ σοβαρά προβλήματα υγείας, τα οποία αποτελούν για αυτήν την κοινωνία μια μεγάλη επιβάρυνση... Οι Τσιγγάνοι πρέπει να κατανοηθούν ως μια ομάδα-πρόβλημα που αυξάνεται... Η πιθανότητα είναι ότι η αναλογία των αριθμών μεταξύ «Λευκών» και Ρομά αλλάζει υπέρ των Ρομά. Αυτό σημαίνει, εάν εμείς δεν ασχοληθούμε μ' αυτούς τώρα, τότε θα ασχοληθούν αυτοί σε λίγο καιρό με μας» (σλοβακικό πρακτορείο ειδήσεων TASR).

Όπως στην Τσεχία, έτσι και εδώ οι αρχές της τοπικής αυτοδιοίκησης επέβαλαν απαγόρευση της νυκτερινής κυκλοφορίας. Προκειμένου να αντισταθούν και να αντιπαρατεθούν απέναντι στα μεγάλα και πολλαπλά κοινωνικά προβλήματα, δεκαεφτά ενώσεις Ρομά συγκρότησαν το 1993 ένα πολιτικό κόμμα. Ο Μετσίαρ, που ξαφνικά ανακάλυψε ότι στις επόμενες εκλογές για την επανεκλογή του θα χρειαζόταν και τους ψήφους των Τσιγγάνων, έκανε στροφή 180 μοιρών, υποστηρίζοντας τώρα την ίδρυση μιας εθνικής «Πρωτοβουλίας Τσιγγάνων Πολιτών» με κρατική μάλιστα χρηματική επιχορήγηση. Παρόλα αυτά, τα γεγονότα στη Σλοβακία δε σημειώθηκαν ακροδεξιές παρεκτροπές, όπως εκείνες των γειτονικών χωρών. Η κυβέρνηση στη Σλοβακία είναι γνώστης των προβλημάτων, υποστηρίζει μια πληθώρα προγραμμάτων, τα οποία έχουν ως σκοπό να βοηθήσουν στη βελτίωση της κοινωνικής κατάστασης των Ρομά. Εκτός αυτού, δι-

καίως η Σλοβακία παραπέμπει στην αναγκαιότητα εύρεσης μιας πανευρωπαϊκής λύσης του προβλήματος των Τσιγγάνων. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η «Ένωση του Ελσίνκι», υποστηρίζοντας στην πόλη Λεβοτσά της Σλοβακίας ένα σχολικό πρόγραμμα δύο ειδικών τάξεων Τσιγγανοπαίδων, που προετοιμάζει τα παιδιά για την είσοδο στο σχολείο. Σε περίπτωση επιτυχίας θα διευρυνθεί το πρόγραμμα και σε άλλες περιοχές της χώρας.

Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες, στην πρώην Τσεχοσλοβακία αποδόθηκε στη σχολική εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων μεγάλη σημασία. Ο νόμος περί της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που ίσχυσε από το 1948 έδωσε σε πολλούς Τσιγγάνους τη δυνατότητα να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο, σε μερικούς και στο πανεπιστήμιο. Μερικοί Ρομά απέκτησαν μάλιστα και διδακτορικό τίτλο. Ακόμη και αυτή η ύπαρξη των τσιγγάνων λογοτεχνών της πρώην Τσεχοσλοβακίας πρέπει να τονιστεί ότι οφείλεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση που ίσχυε στην πρώην Τσεχοσλοβακία.

3.3. Οι Τσιγγάνοι στην Πολωνία

Στο έδαφος της Πολωνίας ζούνε σήμερα τέσσερις ομάδες Τσιγγάνων. Την πολυπληθέστερη απ' όλες αποτελούν οι Πόλσκα Ρομά. Ζούνε σε μικρές ομάδες σε κωμοπόλεις και μέχρι το 1964 ήταν πλανόδιοι, συνήθως όμως εντός των κρατικών συνόρων. Στα νότια της χώρας κατοικούν στα υψίπεδα, συνήθως σε μεγάλη φτώχεια, οι Καρπάθιοι Τσιγγάνοι. Στις μεγαλουπόλεις κατοικούν πολλοί Ρομά που ανήκουν στις φυλές των Καλντεράς και των Λοβάρι. Ρωσο-Τσιγγάνους συναντά κανείς σε μικρές πόλεις και χωριά στα ανατολικά της χώρας. Διάφορες ομάδες Ρομά ζούνε και στη Βαρσοβία.

Η Πολωνία ήταν και παραμένει για τους Ρομά και Sinti μια σημαντική χώρα τράνζιτο μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης. Κατά τον 15ο αιώνα εγκαταστάθηκαν εδώ ως πρώτη ομάδα οι Καρπάθιοι Ρομά. Περίπου 2.000 άτομα απ' αυτούς ζούνε ακόμη και σήμερα στα πρωταρχικά τους χωριά. Οι Καλντεράς έφθασαν στην Πολωνία κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα από τη Ρουμανία και οι Λοβάρι από την περιοχή του Ζίμπενμπουργκεν. Τα αίτια των μετακινήσεων αυτών είναι βασικά η κατάργηση

της δουλείας (1856), η συνένωση της Βλαχίας και της Μολδαβίας (1858 και 1861 σε Ρουμανία), καθώς και η εξέγερση στο Κόσουθ της Ουγγαρίας.

Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ένα τμήμα των Ρομά μετανάστευσε στη Ρωσία. Οι περισσότεροι απ' αυτούς επέστρεψαν μετά την Οκτωβριανή επανάσταση και το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στην Πολωνία. Μερικοί, όμως, συνέχισαν το ταξίδι τους προς τη Δυτική Ευρώπη. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 μεγάλες ομάδες μετανάστευσαν προς τη Δυτική Γερμανία και τη Σουηδία. Το νέο κύμα μετανάστευσης Τσιγγάνων έφθασε στην Πολωνία το 1990, όταν Ρομά από τη Ρουμανία στην πορεία τους προς τη Δυτική Ευρώπη χρησιμοποίησαν την Πολωνία ως ενδιάμεσο σταθμό.

Για πρώτη φορά συζητείται στη βουλή της Βαρσοβίας το 1557 η εκδίωξη των Ρομά από τη χώρα. Μια δεύτερη απόφαση ακολουθεί το 1565 στην πόλη Πιότρκοφ, η οποία, όμως, όπως και οι άλλες αποφάσεις, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Εξαιρέση αποτέλεσε μόνο η περιοχή της δυτικής Πολωνίας. Θετική για τους Ρομά υπήρξε και η νομοθεσία του μεγάλου πριγκιπάτου της Λιθουανίας (αργότερα περιήλθε στο πολωνικό βασίλειο), αφού δεν περιείχε κανενός είδους διάκριση σε βάρος των Ρομά και ακολουθούσε περισσότερο πολιτική αφομοίωσης.

Μοναδική στην ιστορία των Ρομά και Sinti αποτελεί η περίπτωση των Πολωνών βασιλέων, οι οποίοι δημιούργησαν από τον 16ο αιώνα για τους αρχηγούς μεγάλων ομάδων Ρομά ένα είδος βασιλικών αξιωμάτων, προκειμένου να ελέγξουν έτσι καλύτερα τους νομαδοποιημένους Ρομά και να απλοποιήσουν και την είσπραξη των φόρων.

Μέχρι την κατάληψη της χώρας από την Πρωσία, τη Ρωσία και την Αυστρία τον 18ο αιώνα δεν αναφέρονται αξιόλογες εχθρικές συμπεριφορές εναντίον των Ρομά. Μόλις τον 19ο αιώνα άρχισαν να λειτουργούν όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη προγράμματα μόνιμης εγκατάστασης και αφομοίωσης.

Με την ανεξαρτησία της Πολωνίας το έτος 1918 αναβίωσε η παλιά παράδοση, να αποδίδουν δηλαδή και πάλι βασιλικά αξιώματα στους Ρομά. Έτσι η βασιλεία επιδόθηκε για παράδειγμα στη φυλή των Καλντεράς των Κβίεκς. Κατά χρονικά διαστήματα υπήρχαν μάλιστα δύο μέχρι τρεις αυτοαποκαλούμενοι βασιλείς. Αυτήν την περίοδο μεταξύ των διάφορων ομάδων Ρομά της Πολωνίας κυριαρχεί η φυλή των Καλντεράς. Σε αντίθεση με τους Πόλσκα Ρομά οι «βασιλείς» των Καλντεράς συνεργάζονται πολύ στενά με

το εκάστοτε κυρίαρχο καθεστώς, προκειμένου να αποκτήσουν για τη φυλή τους τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα, συχνά μάλιστα σε βάρος των άλλων τσιγγάνικων ομάδων. Κάτι τέτοιο συνέβη μετά τον πόλεμο, όταν ο Ροδόλφος Κβίεκ έχρισε τον εαυτό του βασιλιά των Τσιγγάνων, και μόλις το 1964 αμέσως μετά το θάνατό του έγινε γνωστό το βεβαρυμένο παρελθόν του ως πράκτορα και συνεργάτη των Γερμανών Ναζί στην πολιτική εξόντωσης των ομοφύλων του.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο άρχισε εκ νέου η μετανάστευση. Ο ακριβής αριθμός όσων επέζησαν από το ολοκαύτωμα είναι ανεξακρίβωτος. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, υπολογίζεται ότι πριν τον πόλεμο ζούσαν στο έδαφος της Πολωνίας περίπου 20.000 Τσιγγάνοι. Οι νέες κρατικές αρχές αποφάσισαν την ένταξη των Τσιγγάνων στην παραγωγική διαδικασία, με σκοπό να απορροφηθούν τελικά από την κοινωνία. Μη γνωρίζοντας τα έθιμα, την εθνική και κοινωνική ιδιαιτερότητα των Ρομά, προσπάθησαν με γρήγορο ρυθμό να μεταλλάξουν ριζικά τις συνήθειες ζωής, παραδόσεις και βαθιά ριζωμένους κοινωνικούς κανόνες, χωρίς βέβαια να φθάσουν ποτέ στο στόχο τους.

Στις 24 του Μάη του 1952 η κυβέρνηση της Πολωνίας αποφάσισε να βοηθήσει τον «τσιγγάνικο πληθυσμό» στη μόνιμη εγκατάσταση. Οι κρατικές δραστηριότητες επικεντρώθηκαν αρχικά στον σχολικό τομέα, στον τομέα υγείας, στην παραγωγική διαδικασία και τη σταθερή κατοίκηση. Με κυβερνητική απόφαση του 1964 απαγορεύτηκε στους Ρομά να ταξιδεύουν μελλοντικά σε πομπή και υποχρεώθηκαν να μην εγκαταλείπουν τον τόπο του τελευταίου χειμερινού τους καταλύματος. Και αυτή η διάταξη, όμως, δεν έγινε δυνατό να εφαρμοσθεί με συνέπεια. Θεωρητικά, βέβαια, ήταν κάθε μετακίνηση αδύνατη, αλλά οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούσαν τώρα στις μετακινήσεις τους όλο και περισσότερο το σιδηρόδρομο και το ιδιωτικό αυτοκίνητο.

Με την αστικοποίηση εξαφανίστηκαν και τα παραδοσιακά επαγγέλματα των Τσιγγάνων. Από την εποχή αυτή η γενική οικονομική και επαγγελματική κατάσταση των Ρομά έχει διαφοροποιηθεί σε μεγάλο βαθμό. Οι περισσότεροι απ' αυτούς είναι άνεργοι ή απασχολούνται σε ανειδίκευτες εργασίες, διότι δεν μπορούν να ανταγωνιστούν τους ειδικευμένους πολωνούς εργάτες. Μόνο ένα τμήμα των Ρομά είναι οργανωμένο σε συνεταιρισμούς.

Επίσημα οι Τσιγγάνοι δεν αποτελούν εθνική μειονότητα και η νέα τάση που επικρατεί στη χώρα οδηγεί στον παραπέρα περιορισμό ή κατάργηση των μέχρι τώρα ισχυόντων ειδικών μειονοτικών δικαιωμάτων. Έτσι, περιορίζεται για παράδειγμα η κρατική οικονομική επιχορήγηση για την έκδοση των περιοδικών των Ρομά και η Ρομανίως ιδιαίτερη γλώσσα διατηρείται μόνο στον προφορικό λόγο.

Παρά τη σχολική υποχρεωτική εκπαίδευση μέχρι το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας τα περισσότερα Τσιγγανόπαιδα δεν κατορθώνουν να τελειώσουν το οκτατάξιο βασικό σχολείο. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αύξηση των Ρομά με πτυχίο επαγγελματικών σχολών και είναι ευδιάκριτη η προσπάθεια δημιουργίας μιας δικής τους ελίτ διανοουμένων. Ωστόσο, μέχρι σήμερα μόνο ένας πολύ μικρός αριθμός Τσιγγάνων έχει καταφέρει να αποκτήσει πανεπιστημιακό πτυχίο. Στις αρχές του 1994 εγκαινιάστηκε στην περιοχή Σουβαλικί και η πρώτη καθολική σχολή για Ρομά στην Ανατολική Ευρώπη. Από το 1963 λειτουργεί στο Τάρνοβ ένα πολιτιστικό κέντρο για Ρομά.

3. 4. Οι Τσιγγάνοι στη Ρωσία και την πρώην Σοβιετική Ένωση

Από το μισό εκατομμύριο Ρομά της πρώην Σοβιετικής Ένωσης 400.000 ζούνε σήμερα στη Ρωσία, 60.000 στην Ουκρανία, 15.000 στη Λευκορωσία, 1.500 στην Εσθονία, 3.500 στη Λετονία και 4.000 στη Λιθουανία. Η Tanja Wenzel διακρίνει με βάση τη διάλεκτό τους έξι ομάδες Τσιγγάνων: τη βαλτική, τη γερμανική, την ουκρανική, τη βαλκανική, τη βλάχικη και την καρπαθαϊκή.

Ο μισός πληθυσμός των Τσιγγάνων ανήκει στην ομάδα των Ρώσων Τσιγγάνων (Ρούσκα Ρομά) και ήλθαν πιθανώς στις αρχές του 18ου αιώνα από την Πολωνία, εποικώντας αρχικά τη Λευκορωσία, ενώ άλλοι κατευθύνθηκαν προς τη Σιβηρία. Τα ονόματά τους οι περισσότεροι τα έπαιρναν σε συνάρτηση με τον τόπο κατοικίας τους: Σμολένσκι Ρομά, Μοσκοβίτες Ρομά κτλ. Οι περισσότεροι από αυτούς τους Ρομά έχουν πολωνικά επίθετα, μερικοί λευκορωσικά. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τα μέλη αυτής της ομάδας κατευθύνθηκαν προς όλες τις κατευθύνσεις. Σήμερα ζούνε κυρίως στη Λευκορωσία, στις Βαλτικές χώρες, στην Ουκρανία και στη Βεσσαραβία.

Σημαντικές ομάδες Ρομά μετακινήθηκαν από το 1928 προς τις ρωσικές μεγαλουπόλεις: από τη Ρουμανία προς το Χάρκοβο και το Λένινγκραντ (Πετρούπολη), από τη Γιουγκοσλαβία για το Βόλγογκραντ (Στάλινγκρατ), από την Ουγγαρία προς το Κίεβο και από την Αυστρία για τη Μόσχα.

3. 4. 1. Οι Τσιγγάνοι στην αυτοκρατορία των Τσάρων

Στη Ρωσία οι Τσιγγάνοι αναφέρονται εγγράφως από τον 15ο αιώνα. Στην Ουκρανία, στην Κριμαία και τη Μαύρη θάλασσα κατοικούσαν ήδη πολύ πριν. Σε βαλτικές πηγές η παρουσία τους αναφέρεται από τον 17ο αιώνα. Στις 16 Αυγούστου 1759 η Τσαρίνα Ελισάβετ η Α΄ εμπόδισε την είσοδο των Τσιγγάνων στην Αγία Πετρούπολη, επιτρέποντας μόνο στους μουσικούς και τις χορεύτριες να ζούνε στην πόλη. Μερικοί από αυτούς πέτυχαν μάλιστα μέσω του γάμου την άνοδό τους στην αριστοκρατική τάξη. Στην εποχή της Αικατερίνης της Β΄ (1729-1796, αυτοκράτειρα από το 1762) οι Τσιγγάνοι αποκτούν το ίδιο status με τους αγρότες δουλοπάροικους του στέμματος.

Στη Λετονία ο γενικός διοικητής της Ρίγας διέταξε στις 24 του Γενάρη του 1784 να απελαθούν όσοι Ρομά εισήλθαν τελευταία στη χώρα υπό την επίβλεψη των αρχών στις χώρες καταγωγής τους. Αντίθετα, ο ρώσος πρίγκιπας Ορλόφ προσκάλεσε στην Πετρούπολη γύρω στα 1774 τσιγγάνους μουσικούς από τη Μολδαβία, από τους οποίους σχηματίστηκε μετέπειτα και η πρώτη ρωσική τσιγγάνικη χορωδία. 13 χρόνια αργότερα θα καταργήσει ως πρώτος πρίγκιπας στη Ρωσία τη δουλοπαροικία. Το παράδειγμά του θα βρει πολλούς μιμητές στην αριστοκρατία της χώρας.

Ένα πλήθος κανονισμών αφορούσε τους Ρομά της Βεσσαραβίας, η οποία το 1828 προσαρτήθηκε στη Ρωσία. Μια απόφαση για τα δικαιώματα των συντεχνιών από το 1824 δήλωνε ότι τα δικαιώματα ισχύουν, επίσης, και για τους ασχολούμενους με το εμπόριο στη Βεσσαραβία Έλληνες, Μπουχάρους, Τατάρους, Εβραίους και Τσιγγάνους. Με διαταγή του Τσάρου το έτος 1828 οι Τσιγγάνοι περνούν σε καθεστώς δουλείας και ανήκουν πλέον στον ρώσο γαιοκτήμονα.

Στη Βεσσαραβία γύρω στα 1836 υπήρξε μια περιοχή Τσιγγάνων, που αποτελούνταν από δύο οικισμούς, τα ονόματα των οποίων αναφέρονται στην Αίγυπτο: ο οικισμός Κάιρο με 141 καλύβες και ο οικισμός Φαραώ με 146. Οι Τσιγγάνοι με την άδεια του Τσάρου καλλιεργούσαν εκεί εδάφη του στέμματος. Ακόμη, τους είχε προσφερθεί οικονομική υποστήριξη για την κατασκευή σπιτιών, την αγορά σπόρων, καθώς και απαλλαγή από τη φορολογία και τη στρατιωτική υποχρέωση. Από το 1847 ρυθμίζονται με διατάξεις η κατάργηση της δουλοπαροικίας και η διατήρηση δικαιωμάτων των Ρομά έναντι των γαιοκτημόνων τους.

3.4.2. Οι Τσιγγάνοι στη Σοβιετική Ένωση

Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 και την ίδρυση της ΣΕ το 1922 συμπεριλήφθηκαν και οι Τσιγγάνοι στο σχηματισμό μιας νέας πολιτικής των εθνικοτήτων. Για τους Τσιγγάνους ίσχυαν τυπικά οι ίδιες προϋποθέσεις, όπως και για τους άλλους λαούς αυτής της πολυεθνικής χώρας. Στις 23 Ιουλίου 1925 ιδρύθηκε ο «Πανρωσικός Τσιγγάνικος Σύλλογος». Στη διαδήλωση της Πρωτομαγιάς του 1926 στα πανό των Τσιγγάνων κυριαρχούσαν τα συνθήματα: «Τσιγγάνοι όλων των χωρών ενωθείτε» και «Πρέπει να παραμείνουμε αιώνια τα παράσιτα των λαών;» ή «Εγγραφείτε στο σύνδεσμο των Τσιγγάνων».

Βάσει κυβερνητικών διατάξεων των ετών 1926 και 1928 οι Τσιγγάνοι όφειλαν να εγκατασταθούν μόνιμα μια για πάντα. Αποκτήσανε ξεχωριστά δημοτικά σχολεία και από το 1927 δημιουργήθηκαν Ρομά κολχόζ στο βόρειο Καύκασο, στην Ουκρανία και σε μερικές άλλες ρωσικές περιοχές.

Η μόνιμη εγκατάστασή τους προχώρησε με γοργούς ρυθμούς. Σ' αυτό συνέβαλε και η δημιουργία τσιγγάνικων συνεταιρισμών. Τα σχολεία τους καταργήθηκαν στη δεκαετία του 1930 και τα κολχόζ τους συγχωνεύθηκαν με τα ρωσικά. Στις σταλινικές «εκκαθαρίσεις» που ακολούθησαν πολλοί Ρομά μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδα και ήταν από τους πρώτους που χάθηκαν. Ωστόσο, στον τομέα της κουλτούρας έλαβαν χώρα σημαντικές εξελίξεις και σταδιακά δημιουργήθηκε και ένα στρώμα διανοουμένων. Σ' αυτούς οφείλεται και η έκδοση μερικών τευχών διάφορων τσιγγάνικων περιοδικών,

καθώς και η έκδοση στη γλώσσα Ρομανί ορισμένων λογοτεχνικών έργων, όπως λ.χ. το «Ρομάνυ Ζορτζα». Η κουλτούρα και η γλώσσα των Ρομά έτυχαν αυτήν την εποχή σημαντικής γενικής αποδοχής και υποστήριξης. Στο πολιτιστικό επίπεδο είχε αρχίσει μια διαφωτιστική καμπάνια για τη μετάβαση από τη νομαδική ζωή στη μόνιμη εγκατάσταση και για πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη των τσιγγάνικων μαζών. Παντού σχηματίζονται κλαμπ και θεατρικοί όμιλοι, ακόμη και στο κρατικό θέατρο της Μόσχας δημιουργήθηκε ένα ξεχωριστό στούντιο για τους Ρομά. Σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν να υποστηριχθεί ο απαιτούμενος κοινωνικός αναπροσανατολισμός των Ρομά να υποστηριχθεί με την αντίστοιχη προπαγάνδα.

Παράλληλα μ' αυτό συντελούνταν και μια άλλη εξέλιξη. Ήδη από το 1929 η «Πανρωσική Ένωση Προλετάρων Μουσικών» είχε οργανώσει μια καμπάνια εναντίον της «Τσιγγαντσίνας», του Τσιγγανισμού. Μεταγενέστερα ο Τσιγγανισμός θεωρήθηκε ως «Σαμποτάζ στο μουσικό μέτωπο». Ταύτισαν τους Τσιγγάνους μουσικούς με εκείνη την παρακμάζουσα κοινωνία, για την οποία οι Τσιγγάνοι είχαν τραγουδήσει σε προηγούμενες εποχές στις ταβέρνες της Μόσχας. Όλα τα σχετικά εστιατόρια έπαψαν πέραν τούτου να λειτουργούν, μεταξύ των άλλων και το γνωστό «Γιαρ» στη Μόσχα, στο οποίο όπως λέγεται ο Πούσκιν είχε κρυφακούσει τις πρώτες τσιγγάνικες ιστορίες. Στους μουσικούς δεν δόθηκαν άλλες δυνατότητες εμφάνισης. Η τσιγγάνικη κουλτούρα όπως και οι μελωδίες της κιθάρας εξαρτιώνταν πλέον από την προφορική μετάδοση. Πολλοί όμιλοι Τσιγγάνων, όμως, εγκατέλειψαν τη χώρα και άρχισαν να κάνουν καριέρα στα θέατρα των δυτικοευρωπαϊκών μητροπόλεων.

Το σοβιετικό κράτος πρόταξε απέναντι στην εξαφάνιση τη δική του επίσημη πολιτική κουλτούρας. Με πρωτοβουλία του Λουνατσάρσκι δημιουργήθηκε το 1931 το θέατρο «Romen» στη Μόσχα, το οποίο αποτέλεσε και το πρώτο επαγγελματικό τσιγγάνικο θέατρο του κόσμου. Μέχρι το 1940 τα έργα παίζονταν στη ρομανί γλώσσα. Διαφώτιση με παράλληλη βελτίωση του νομικού καθεστώτος έδρασαν ως μέσα προσαρμογής των Ρομά στη σοσιαλιστική κοινωνία.

Στις 5 του Οκτώβρη του 1956 μια διάταξη του Ανώτατου Σοβιέτ «περί προσαρμογής των νομαδοποιημένων Τσιγγάνων στην εργασία» απαγόρευε στους Ρομά τον πλάνητα τρόπο ζωής. Κάθε εγκατάλειψη του μόνιμου τόπου διαμονής τιμωρούνταν αυστηρά. Στα διαβατήρια των Ρομά κάτω από τη στήλη «Εθνικότητα» δεν υπήρχε πλέ-

ον ο χαρακτηρισμός «Τσιγγάνος», αλλά σημειωνόταν το όνομα του λαού της εκάστοτε Δημοκρατίας, στην οποία ήταν υποχρεωμένος να ζει ο κάθε τσιγγάνος πολίτης.

Στις επόμενες δεκαετίες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» οι Τσιγγάνοι δε ζούσαν πολύ χειρότερα απ' ό,τι ο υπόλοιπος πληθυσμός. Ωστόσο, η πολιτιστική ζωή των Ρομά έπαψε να υπάρχει σε μεγάλη έκταση.

Με την ίδρυση του «Τμήματος Τσιγγάνικης Κουλτούρας» το 1989 οι Τσιγγάνοι θα έχουν και πάλι μια δική τους οργάνωση. Με την έξαρση του εθνικισμού άρχισαν να πολλαπλασιάζονται και οι επιθέσεις εναντίον των Ρομά. Προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει και ο ακροδεξιός εθνικιστής Ζιρινόφσκι, διεγείροντας το μίσος πλατιών στρωμάτων λαού εναντίον των Ρομά. Παρά τις αντιξοότητες οι Τσιγγάνοι της Ρωσίας αναπτύσσουν μια νέα αυτοσυνείδηση και προσπαθούν να ρυθμίσουν τις υποθέσεις τους με τον δικό τους τρόπο.

3.5. Οι Sinti και Ρομά στη Γερμανία

Όταν οι πρώτοι Τσιγγάνοι έφθασαν στη Γερμανία, η μεσαιωνική τάξη πραγμάτων έβαινε προς το τέλος της. Η ενότητα του χριστιανικού κόσμου, η *universitas christiana*, βρισκόταν υπό διάλυση, η αυτοκρατορία έχανε σε επιρροή, τα αιτήματα ανεξαρτησίας των ξεχωριστών κρατών απέναντι στον αυτοκράτορα εντεινόταν όπως και οι αξιώσεις των μεσαιών τάξεων απέναντι στους μονάρχες των ξεχωριστών κρατών.

Στη Γερμανία, σύμφωνα με μια σημείωση που υπάρχει στο αρχειοφυλακείο της πόλης του Χιλντεσχάιμ, οι Τσιγγάνοι εμφανίστηκαν εκεί για πρώτη φορά στις 20 Σεπτεμβρίου του 1407. Ως «Τατάρους ή «Τατέρν» χαρακτήριζε κανείς εκείνη την εποχή στη Βόρεια Γερμανία, την Ολλανδία και τις Σκανδιναβικές χώρες τους Τσιγγάνους.

Η άφιξη πολλών ομάδων Τσιγγάνων συμπίπτει με τη βασιλεία του Σιγισμόνδου (1368-1437), ο οποίος ήταν ήδη από το 1378 βασιλιάς της Ουγγαρίας. Το έτος 1411 του εκχώρησαν το αυτοκρατορικό στέμμα, πράγμα που σήμαινε ότι γινόταν *de facto* κυρίαρχος του Αγίου Ρωμαϊκού αυτοκρατορικού Γερμανικού Έθνους, αν και ο Πάπας τον ενθρόνισε μόλις το 1433.

Η παρουσία των Ρομά στις βορειοανατολικές ομόσπονδες πόλεις της Γερμανίας καταγράφεται σε χρονογραφήματα του έτους 1417, ακόμη λέγεται πως μια ομάδα Ρομά επισκέφθηκε τον Σιγισμούνδο κατά την παραμονή του το 1417 στην Κωνστανζα, και ότι αυτός τους εφοδίασε με επιστολές προστασίας που τους εξασφάλιζαν «συνοδεία και ελεύθερη πορεία» στις μετακινήσεις τους. Σε αντάλλαγμα των επιστολών προστασίας ο Σιγισμούνδος έπαιρνε πληροφορίες από τους Ρομά για περιοχές που ακόμα δεν έλεγχε ή πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση στην Ουγγαρία, που αυτήν την εποχή απειλούνταν από τους Τούρκους. Σε κάθε περίπτωση η επιστολή προστασίας του βασιλιά Σιγισμούνδου αποτελεί μια από τις λίγες επίσημες γραφτές μαρτυρίες ενός ηγεμόνα που εκδόθηκε για την προστασία των Τσιγγάνων, και η οποία επιδοκίμαζε ρητώς τον τρόπο ζωής τους.

Στη Βαυαρία οι Τσιγγάνοι εμφανίστηκαν για πρώτη φορά το 1439. Αυτό αναφέρεται από τον ουμανιστή Johannes Thoumaier στα «Βαυαρικά χρονικά»: «οι Τσιγγάνοι υπό την αιγίδα του βασιλιά τους Ζίντελ διασχίζουν τη χώρα μας». Το όνομα Ζίντελ θα μπορούσε να αποτελέσει μια ένδειξη ότι ο αρχηγός των Τσιγγάνων αυτοχαρακτηριζόταν ως βασιλιάς των Sinti. Αν αυτό αληθεύει, τότε έχουμε ένα πρώτο αποδεικτικό στοιχείο για την εμφάνιση της ομάδας των Sinti στη Γερμανία.

Περίπου 100 χρόνια μετά την εμφάνιση της πρώτης ομάδας Τσιγγάνων στη Γερμανία γίνεται αναφορά από τον θεολόγο, μαθηματικό και γεωγράφο Σεμπάστιαν Μίνστερ (1488-1552). Στην «Cosmographia universa» του, που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1544 και στη γερμανική γλώσσα το 1629 περιγράφει τους Τσιγγάνους ως: *μαύρο, ακαλλιέργητο, ρυπαρό λαό, ο οποίος κλέβει ιδιαιτέρως ευχάριστα, ως επί το πλείστον οι γυναίκες...κατά την απουσία των χωρικών στα χωράφια τους, εισέρχονται στα αφύλακτα σπίτια τους και παίρνουν ό,τι τους αρέσει...*

Αυτή η περιγραφή αντιστοιχεί σε μεγάλο βαθμό στην τότε επικρατούσα άποψη και το πνεύμα εκείνης της εποχής και έκφρασε για τους επόμενους αιώνες τη στερεότυπη «εικόνα του Τσιγγάνου». Υπό την έννοια αυτή μπορεί κανείς να ερμηνεύσει την περιγραφή του Μίνστερ, ότι οι Τσιγγάνοι, στις πρώτες δεκαετίες που παρέμειναν στην Ευρώπη, έζησαν χωρίς διωγμούς και εξοντώσεις. Ωστόσο η φιλοφροσύνη και η περιέργεια φαίνεται πως πέρασε πολύ γρήγορα. Στους Τσιγγάνους απέδωσαν μαύρη μαγεία και μια υποτιθέμενη μαγική δύναμη, προκειμένου να βάλουν εναντίον τους. Στο διάστημα

μεταξύ των ετών 1448 και 1497 εκδιώκονται Τσιγγάνοι επανειλημμένα από την πόλη της Φρανκφούρτης. Ο Πρίγκιπας του Βραδεβούργου Achilles τους απαγόρευσε την παραμονή στην επικράτεια του. Άλλοι όμως τοπικοί άρχοντες επέτρεψαν στους Τσιγγάνους την παραμονή στα εδάφη τους.

Η εποχή της ανοχής και της μη παρενόχλησης έφθασε κάποτε στο τέλος της. Τα κοινοβούλια του Λίνταου και του Φράιμπουργκ κήρυξαν επίσημα το 1496 και το 1498 αντίστοιχα τις επιστολές προστασίας του Σιγισμόνδου άκυρες και τους Τσιγγάνους παράνομους. Αυτές οι αποφάσεις ανανεώθηκαν το έτος 1500 από τον αυτοκράτορα Μαξιμιλιανό στο κοινοβούλιο του Άουξμπουργκ. Την εποχή αυτή έντονος ήταν κι ο φόβος μιας τουρκικής επίθεσης. Με την πολιορκία της Βιέννης και την επιβολή της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε τμήματα της Ευρώπης γίνεται συχνά επίκληση της «Τουρκοφοβίας». Οι Τσιγγάνοι από την άλλη προφανώς προκαλούσαν δια του τρόπου ζωής, την ξενότροπη εμφάνιση και την ακατανόητη γλώσσα τους την καχυποψία του ντόπιου πληθυσμού. Τους κατηγορούσαν λοιπόν ότι ήταν κατάσκοποι των Τούρκων, διασπορείς απιστίας και επιδημικών ασθενειών. Έτσι, πολύ εύκολα ο λαός των Τσιγγάνων, ο «ξένος λαός», θεωρήθηκε ως άμεση απειλή για την τοπική κοινωνία.

Η ζητιανιά και η ελεημοσύνη στην εποχή του Μεσαίωνα ήταν καθιερωμένη. Στην Ινδία καθορίζει ακόμη και σήμερα τον τρόπο ζωής μεγάλων ομάδων και κοινωνικών στρωμάτων. Στα γερμανικά κρατίδια τέτοιοι τρόποι συμπεριφοράς χαρακτηρίζονταν ως παρασιτικοί και αμαρτωλοί. Ιδιαίτερα πολύ διαδομένη ήταν αυτή η αντίληψη από την εποχή της άνθησης του προτεσταντισμού. Αυτήν την εποχή μάλιστα είχε εκδοθεί και το σημαντικό έργο «Eoconomia Christiana», που πρότασσε την εργασία, την τάξη και την εργατικότητα στο κέντρο της χριστιανικής καθημερινής ζωής. Αυτές οι αλλαγές του κοινωνικού συστήματος αξιών έσπρωξαν τους Τσιγγάνους ακόμη παραπέρα στο περιθώριο. Ο τρόπος ζωής τους, οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητές τους και η ακατανόητη γλώσσα τους αποκρυσταλλώνονταν στους εγχώριους ως κτυπητή αντίθεση με το δικό τους τρόπο ζωής που είχε αναγορευθεί σε κανόνα. Στα επόμενα χρόνια μεταχειρίστηκαν τους Τσιγγάνους ως «ξένο σώμα», σαν λεπρούς, οι οποίοι έπρεπε να εκδιωχθούν από το γερμανικό έδαφος και έπρεπε να κρατηθούν σε απόσταση από τους πολίτες του.

Το κοινοβούλιο του Άουγκσμπουργκ επαναψηφίζοντας το 1498 τις διατάξεις του κοινοβουλίου του Φράιμπουργκ προσθέτει σ' αυτές, ότι οι Τσιγγάνοι είναι κατάσκοποι

των Τούρκων και «εχθροί της χριστιανοσύνης». Μέσα σε τρεις μήνες έπρεπε να εγκαταλείψουν την αυτοκρατορία, διαφορετικά θα θεωρούνταν ως παράνομοι, και κάθε «τίμιος άνθρωπος» αποκτούσε το δικαίωμα να τους θανατώσει ατιμώρητα εντός της ιδιοκτησίας του. Στη συνέχεια το κοινοβούλιο του Άουγκσμπουργκ σκλήρυνε τα μέτρα εναντίον των Τσιγγάνων, γιατί τους υποπευόταν ως πιθανούς συνεργούς των Τούρκων, και ακύρωσε τα επίσημα έγγρατά τους. Η αστυνομία πολλών πόλεων διέταξε να τους αφαιρεθεί η προσωπική ιδιοκτησία τους και να εκδιωχθούν μαζί με τις οικογένειές τους.

Όπως είναι γνωστό μερικές ομάδες Τσιγγάνων κέρδιζαν τα προς «το ζην» με το επάγγελμα του πλανόδιου σιδερά. Είναι εμφανές ότι λόγω της δεξιοτεχνίας και ευκαμψίας τους καθώς και της ελεύθερης διαμόρφωσης των τιμών υπερείχαν σε σχέση με τους οργανωμένους σε συντεχνίες βιοτέχνες του μόνιμα εγκατεστημένου πληθυσμού. Εξαιτίας αυτής της ανταγωνιστικής κατάστασης καταβάλλονταν προσπάθεια να εκδιωχθούν οι Τσιγγάνοι από τις αγορές.

Αυτές οι συλλογικές αρνητικές καταγραφές βρίσκονται σε στενή σχέση με πολύ διαδεδομένους (μετά)-μεσαιωνικούς φόβους. Έτσι, η κατηγορία της κλειψιάς παραπέμπει στην εύθραυστη κοινωνική τάξη πραγμάτων, η μομφή της μαντείας παραπέμπει στη διάλυση της μονοκρατορίας της, στο μεταξύ, διχοτομημένης χριστιανικής εκκλησίας, η μομφή της κατασκοπίας παραπέμπει στην αδυναμία των κρατούντων να σταματήσουν την προέλαση των Τούρκων, η μομφή κατά του άσχημου μελαψού χρώματος παραπέμπει στο φόβο της πανούκλας που έρχεται από την Ανατολή. Δημιουργείται η εντύπωση ότι οι χρονογράφοι που βρίσκονταν σε κρατική ή εκκλησιαστική υπηρεσία και αποκτούσαν, σε αυξανόντα βαθμό, λειτουργίες σχηματισμού γνώμης συνειδητά ή ασυνείδητα προσπαθούσαν να αποπροσανατολίσουν τον πληθυσμό της εκάστοτε χώρας από τις δυσκολίες του. *«Οι Τσιγγάνοι, που στην εποχή της μετανάστευσής τους αποτελούσαν μια άγραφη σελίδα, μεταβλήθηκαν σε επιφάνεια προβολής για μετα-μεσαιωνικούς φόβους και δυσκολίες».*¹⁶

Κατά τη διάρκεια του τριακονταετούς πολέμου πολλοί Τσιγγάνοι στρατεύθηκαν ως μισθοφόροι, όπως για παράδειγμα στο στρατό ξηράς του Wallenstein και της ακολουθίας του. Συχνά έζησαν στο περιθώριο της κοινωνίας μαζί με άλλα εξαθλιωμένα και

¹⁶ Katrin Reemtsma: Sinti und Romá, München 1966, σελ.31.

στερούμενα δικαιωμάτων στρώματα του πληθυσμού. Η οικονομία της χώρας είχε παραλύσει, οι πόλεις φτώχαιναν, και η ομοσπονδία βρισκόταν σε διάλυση. Η διαμάχη μεταξύ των προτεσταντικών ηγεμόνων και των καθολικών τάξεων όξυνε ακόμη περισσότερο την κατάσταση. Σ' αυτό το γενικό χάος κανείς πια δεν σκεφτόταν τη δίωξη των Τσιγγάνων. Στην κοινωνία άρχισε να σχηματίζεται σταδιακά μια μεγάλη υποκοουλτούρα χαρακτηριζόμενη, από φτώχεια και πείνα. Συμμορίες κλεφτών δημιουργούσαν μεγάλη ανασφάλεια. Πολλοί εξαθλιωμένοι και κυνηγημένοι, περιπλανώμενοι και απατεώνες βρήκαν καταφύγιο στους ούτως ή άλλως έμπειρους στη δύσκολη ζωή Τσιγγάνους. Οι μέχρι πριν από λίγο αυστηρά κλειστές ομάδες ανοίχτηκαν. «Ανάγκα και θεοί πείθονται».

Μετά τον τριακονταετή πόλεμο και μετά από μια φάση αντιφατικής νομοθεσίας έγινε προσπάθεια να επαναφέρουν τους Τσιγγάνους στο προηγούμενο καθεστώς της στέρησης των δικαιωμάτων τους. Κάθε ένα από τα τριακόσια περίπου κυρίαρχα κράτη που δημιουργήθηκαν μετά την ειρήνη της Βεσφαλίας στο γερμανικό έδαφος, δρούσε διαφορετικά. Στη Σαξονία κατά τη διάρκεια των ετών 1706 και 1711 οι γυναίκες των τσιγγάνικων ομάδων που εμφανίζονταν στις πόλεις μαστιγώνονταν δημόσια με το «σκουπόξυλο» και «κατάσχονταν» τα παιδιά τους.

Έναν αυστηρότερο νόμο εξέδωσε ο Φρειδερίκος ο πρώτος, βασιλιάς της Πρωσίας, στις 24 Νοέμβρη του 1710 «ένεκα των Τσιγγάνων και άλλων περιπλανώμενων κλεφτών». Ένας νόμος στη Θουριγγία τους καταδίκασε ως παράνομους. Στους νόμους που εκδόθηκαν κατά τον 18^ο αιώνα εναντίον των Sinti και Romá, περιέχονται ήδη όλα τα σπέρματα για την επιχειρηματολογία και τις μεθόδους των εθνικοσοσιαλιστών. Κοντά στον αντισημιτισμό υπήρχε και ένας χαρακτηριστικός αντιτσιγγανισμός. Τους Τσιγγάνους επιτρεπόταν να τους καταδιώκουν ατιμώρητα, να τους βασανίζουν, να τους φυλακίζουν και να τους δολοφονούν ενώ τα κρατίδια άρχισαν το ένα μετά το άλλο να εναρμονίζουν τη νομοθεσία τους. Ο αυτοκράτορας Κάρολος ο Ε΄ ως αρμόδια ανώτερη εξουσία δημοσίευσε στις 15 Ιανουαρίου 1721 μια γενική εντολή, όπου διέταξε τη σύλληψη και εξόντωση των Τσιγγάνων. Στις εισόδους των πόλεων στήθηκαν ταμπλό στα οποία απεικονίζονταν οι ποινές που θα επιβάλλονταν στους Τσιγγάνους, οι οποίοι θα παρέβαιναν τις συγκεκριμένες διαταγές. Στην πράξη αυτό σήμαινε μαστίγωμα, κρέμασμα και άλλους ακρωτηριασμούς. Σε Τσιγγάνους από τη Βοημία κόβανε το δεξί αντί, σε εκείνους από το Μέρεν το αριστερό, σε αυστριακούς σχημάτιζαν μια αγχόνη με κάψιμο στην πλάτη.

Η δικαιοσύνη του 18^{ου} αιώνα δεν αντιμετωπίζει τους Sinti και Ρομά όπως τα άλλα μέλη του «όχλου», αλλά τονίζει ότι αποτελούν ένα ιδιαίτερο κοινωνικό στοιχείο. Η τέτοιου βαθμού έλλειψη δικαιωμάτων και η στέρηση όλων των προς το ζην ανάγκασαν, όχι σπάνια, τους Τσιγγάνους να δημιουργήσουν συμμορίες.

Στο Γκίσεν της Έσσης το 1726 πολλοί Τσιγγάνοι απαγχονίστηκαν δημόσια κατηγορούμενοι για ληστεία. Αντίθετα ο κόμης του Έσσην-Ντάρμστατ άσκησε απέναντι στους Τσιγγάνους φιλικότερη πολιτική. Στο σχηματισμό του στρατού του στρατολόγησε και ένα σημαντικό αριθμό Τσιγγάνων και επέτρεψε στις οικογένειές τους να εγκατασταθούν στην κομητεία. Στην ουσία ο Λουδοβίκος καταπατούσε μ' αυτήν του την πράξη τις ισχύουσες διατάξεις της αυτοκρατορίας. Αυτό είχε σαν συνέπεια να ζήσει ο τσιγγάνικος πληθυσμός για μισό αιώνα ελεύθερα και ειρηνικά. Μια παρόμοια εξέλιξη παρατηρείται και στην κομητεία του Wittgenstein, όπου υπήρξε μια συνεργασία με τους Sinti και τα εις βάρος τους εγκλήματα έπρεπε πρώτα να αποδειχτούν. Στο Wittgenstein δημιουργήθηκε το 1771 και ο πρώτος οικισμός Τσιγγάνων της Γερμανίας. Με την άνοδο όμως στην εξουσία του νέου κόμη Λουδοβίκου του Ι', έπαψε να υπάρχει αυτή η μικρή, σχετικά ειρηνική όαση.

Στην εποχή του Διαφωτισμού παρατηρείται μια τάση αποδοχής των Τσιγγάνων από τον ντόπιο πληθυσμό. Το ενδιαφέρον δεν προσανατολιζόταν βέβαια στις ανάγκες και την κουλτούρα αυτού του λαού, αλλά στην αφομοίωσή του. Πράγμα που ήταν άλλωστε σύμφωνο και με την πολιτική αφομοίωσης της Μαρίας Θηρεσίας και του Ιωσήφ του Β'.

Το έτος 1783 εκδόθηκε η εργασία του Heinrich Moriz Gottlieb Grellmanns με τίτλο: «Ιστορικό δοκίμιο για τους Τσιγγάνους, που αφορούσε τον τρόπο ζωής και το σχηματισμό, τα έθιμα και πεπρωμένα αυτού του λαού στην Ευρώπη, καθώς και την καταγωγή του». Αυτό το βιβλίο καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τα κλισέ και την αντιτσιγγάνικη επιχειρηματολογία στη Γερμανία. Διατύπωσε νέες, ψευτοεπιστημονικές προκαταλήψεις για τους Τσιγγάνους. Στις κληρονομικές ιδιότητες ανήκουν κατά τη γνώμη του συγγραφέα κοντά στην κλασική τεμπελιά και την τάση προς το κλέψιμο μια χαρακτηριστική σεξουαλική βιαιότητα. Στους Τσιγγάνους βλέπει τελικά μόνο «μισάνθρωπους», οι οποίοι πρέπει να διαπαιδαγωγηθούν με τη βοήθεια κρατικής βίας και να παραμείνουν

για τόσο χρονικό διάστημα κάτω από αυστηρό έλεγχο, μέχρις ότου επιτευχθεί ο παιδαγωγικός σκοπός.

Τον 19^ο αιώνα οι Τσιγγάνοι στη Γερμανία περιέπεσαν σε μεγάλη φτώχεια, αποτελώντας έτσι συστατικό στοιχείο του προλεταριάτου των μεγαλουπόλεων. Στις παρυφές των περισσότερων γερμανικών πόλεων δημιουργήθηκαν τσιγγάνικες συνοικίες. Με την κατάργηση της δουλοπαροικίας στη Ρουμανία νέες ομάδες Τσιγγάνων κατέφθασαν στη Γερμανία. Η εκβιομηχάνιση της χώρας άρχισε να προσελκύει εργατικά χέρια στις πόλεις, καταστρέφοντας συγχρόνως τον παραδοσιακό τρόπο απασχόλησης των Τσιγγάνων.

3.5.1. Πολιτική Τσιγγάνων στην περίοδο του Βίσμαρκ και της δημοκρατίας της Βαϊμάρης.

Αν η ίδρυση του σύγχρονου γερμανικού εθνικού κράτους συνοδευόταν και από μια γρήγορη βιομηχανοποίηση, τότε έπρεπε να επιλυθούν και οι απορρέουσες από αυτήν εντάσεις στην πολιτική και την κοινωνία. Στην εξασθένηση του δυναμικού αντιπαράθεσης συμπεριελήφθησαν εκ νέου οι Sinti και Ρομά, οι οποίοι έβλεπαν ότι διαστρεβλωνόταν η πραγματική τους εικόνα και τους χρησιμοποιούσαν πολιτικά. Sinti και Ρομά έτυχαν ακόμη, εκτός των γλωσσολογικών ερευνών, και αυξανόμενης επιστημονικής προσοχής. Η χαραχθείσα εικόνα σ' αυτές τις διατριβές συνέχιζε τον καθιερωμένο σχηματισμό των στερεοτύπων, κατά τον οποίο η εγκληματικότητα αποτελεί μια όψη της ως κατώτερης θεωρούμενης κουλτούρας τους και ότι μεταξύ της κουλτούρας των Sinti και Ρομά και εκείνης της πλειοψηφίας του πληθυσμού υπάρχει δήθεν ανυπέρβλητη αντίθεση. Πολυάριθμοι εγκληματολόγοι, νομικοί και δημόσιοι υπάλληλοι που ασχολήθηκαν επαγγελματικά με τους Sinti και Ρομά εκφράστηκαν σ' αυτό το πνεύμα νομιμοποιώντας έτσι τα προωθούμενα από αυτούς μέτρα εναντίον των Sinti και Ρομά. Επί πλέον η ειδησεογραφία του τύπου σχετικά με τους Sinti και Ρομά ήταν κατά το πλείστον αρνητική και αναφερόταν κατά κανόνα σε συνάρτηση με διαμάχες ή παραπτώματα.¹⁷

¹⁷ Katrin Reemtsma: Sinti und Ρομά, ό.π., σελ. 84

Στην αρθρογραφία ενυπάρχει η κατηγορία ότι η εγκληματικότητα ανήκει στα φυσικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων και ανεξάρτητα από την προσωπική ευθύνη του καθενός έπρεπε να απαγορευθεί η είσοδος τους στο γερμανικό κράτος.

Η εκτίμηση περί της πολιτιστικής κατωτερότητας των Τσιγγάνων και η ειδησεογραφία στον τύπο που περιορίζονταν μόνο στη γενική εγκληματικότητα αποτέλεσαν κατευθυντήρια γραμμή στη διατύπωση της κρατικής πολιτικής έναντι των Τσιγγάνων.

Ήδη σε μια επιστολή του προς το υπουργείο των εσωτερικών από της 1-7-1886 ο καγκελάριος της αυτοκρατορίας Βίσμαρκ είχε αναγορεύσει την από πριν εφαρμοζόμενη διάκριση μεταξύ των «σε κατοχή της υπηκοότητας του Ράιχ ευρισκομένων» και των «αλλοδαπών Τσιγγάνων» σε επίσημη πολιτική, για να «απαλλάξει το έδαφος της ομοσπονδίας από τη...μάστιγα σε βάθος και σε διάρκεια».¹⁸

Ενώ οι «αλλοδαποί Τσιγγάνοι» έπρεπε καταρχήν να απελαύνονται, οι Γερμανοί Sinti και Ρομά, δηλαδή εκείνοι οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στο έδαφος της ομοσπονδίας, και κατά καιρούς είχαν εγκαταλείψει την μόνιμη κατοικία τους και συνήθιζαν να περιφέρονται ομαδικώς και σε μεγάλο αριθμό στη Γερμανία, έπρεπε να τύχουν προληπτικής μεταχείρισης. Βασικός στόχος όμως παρέμενε η διάλυση τέτοιων επικίνδυνων συμμοριών που έθεταν σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη και ασφάλεια τα μέλη των οποίων έπρεπε να στραφούν προς έναν μόνιμο τρόπο ζωής.¹⁹

Ένα δεύτερο ανακοινωθέν του Βίσμαρκ της 27-11-1886 δεν επέτρεπε να δοθεί στους εισερχόμενους αλλοδαπούς Τσιγγάνους για το λόγο και μόνο της διαφορετικής τους υπηκοότητας, η άδεια ασκήσεως πλανόδιου επαγγέλματος. Αν και ο αριθμός όπως και η πολιτική σημασία των Sinti και Ρομά ήταν μηδαμινή ο Βίσμαρκ τους χρησιμοποιούσε για τους πολιτικούς του σκοπούς. Με την εικασία ενός «εσωτερικού κινδύνου» προσαπαθούσε να προωθήσει την κοινωνική και πολιτική ενοποίηση του Ράιχ.

Επί πλέον ο στιγματισμός των Sinti και Ρομά βοηθούσε στην κοινωνική σταθεροποίηση. Σημαντικά τμήματα του πληθυσμού λόγω της γρήγορης βιομηχανοποίησης της χώρας και της δημιουργίας μιας εθνικής αγοράς εργασίας μετακινούνταν από την ύπαιθρο προς τις πόλεις για προσωρινή ή μόνιμη εγκατάσταση. Αυτές οι διαδικασίες κινητοποι-

¹⁸ Reichsamt des Innern am 1. 7. 1886, Hehemann Reiner: Die „Bekämpfung des Ziegeunerunwesens“, im Wilhelminischen Deutschland und in der Weimarer Republik, 1871-1933, Dissertation 1987, σ. 247.

¹⁹ Hehemann Reiner, ό.π. σ. 249.

ησης και κοινωνικής αναδιάταξης οδήγησαν στην καταστροφή των μέχρι τότε κοινωνικών δεσμών. Η διάλυση τους χωρίς την επιβολή μιας νέας τάξης πραγμάτων σήμαινε σοβαρό κίνδυνο για τη δημόσια τάξη και το πολιτικό κατεστημένο. Με το να προβάλλουν αυτόν τον κίνδυνο πάνω στους Sinti και Ρομά, δημιουργούνταν η εντύπωση, ότι οι αιτίες για την «αταξία» θα μπορούσαν κι αυτές να εκλείψουν μέσω της απέλασης των αλλοδαπών Τσιγγάνων.

Εκτός απ' αυτό τις κατώτερες τάξεις τις απασχολούσε σημαντικά η παραπέρα οικονομική τους ύπαρξη. Αυτό γίνεται σαφές από την καταγγελία των βιοτεχνών για τον «ενοχλητικό» ανταγωνισμό που δέχονταν από τους Sinti και Ρομά. Ιδιαίτερα ενοχλημένοι φαίνονταν οι έμποροι αλόγων, οι οποίοι παραπονιόνταν με τη δικαιολογία, ότι η υποθετική χειροτέρευση της οικονομικής των κατάστασης δια της μηχανοποίησης, θα ενταθεί ακόμη περισσότερο μέσω των Sinti και Ρομά, που ζούνε επίσης από το εμπόριο των αλόγων. Κατανοώντας ο Βίσμαρκ τα παράπονα των μεσαίων τάξεων που απειλούνταν μέσω της εκβιομηχάνισης με κοινωνικό ξεπεσμό και θέλοντας να τους απελευθερώσει από πραγματικό ή υποτιθέμενο ανταγωνισμό, κατάφερε να τους εντάξει στο σύγχρονο κράτος, αντί να τους σπρώξει στην αγκαλιά πολιτικών του αντιπάλων.

Τελικά ο Βίσμαρκ καθόρισε και τις κατευθυντήριες γραμμές της σύγχρονης «πολιτικής έναντι των Τσιγγάνων» στην Γερμανία, πολιτική η οποία διατηρήθηκε μέχρι το τέλος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Η μεταχείριση των Sinti και Ρομά από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα αποτελούσε πρόβλημα πολιτικής τάξης, το οποίο έπρεπε να επιλύσουν με την απέλαση των αλλοδαπών Τσιγγάνων και τη διοικητική-αστυνομική διάλυση εκείνων των υπηκόων που ζούσαν τις οικογένειές τους από το πλανόδιο εμπόριο. Αυτή η μεταχείριση ανακηρύχθηκε από τον Βίσμαρκ σε επίσημη πολιτική.

Μετά από αυτό η επιβολή της μοντέρνας «πολιτικής έναντι των Τσιγγάνων» επανήλθε στην αρμοδιότητα των κρατιδίων. Η Βαυαρία και η Πρωσία ήταν οι χώρες που στις επόμενες δεκαετίες προώθησαν τη διεύρυνση και το συντονισμό αυτής της πολιτικής, προσθέτοντας νέους νόμους και διατάξεις. Η παρεμπόδιση της μετακίνησης αποσκοπούσε στη μόνιμη εγκατάσταση εκείνων που ζούσαν από τα πλανόδια επαγγέλματα.

Μεταξύ των διατάξεων ιδιαίτερα σημαντική ήταν η διάταξη άσκηση επαγγέλματος, η οποία - συνδεδεμένη με συμπληρωματικές τυπικές απαιτήσεις για τους Sinti και Ρομά - δυσκόλευε την απόκτηση μιας άδειας άσκησης πλανόδιου επαγγέλματος και εξαιτίας

αυτού η νόμιμη εξάσκηση ενός επαγγέλματος στην πράξη γινόταν τελείως αδύνατη. Με αυτόν τον τρόπο σπρώχτηκαν αρκετές οικογένειες στην οικονομική αθλιότητα και παρανομία. Παιδιά που συνταξίδευαν τα μετέφεραν σε οικοτροφεία και τους τιμωρημένους ενήλικες τους εγκαθιστούσαν σε σωφρονιστήρια. Σε άλλα κράτη, όπως για παράδειγμα στη Βάδη-Βηδεμβέργη, Σαξωνία, Μεκλεμβούργο-Πομανία και Έσση εκδόθηκαν από την ίδρυση του Γερμανικού Ράιχ διατάξεις που απαγόρευαν τις ομαδικές μετακινήσεις.

Τόσο στην Πρωσία όσο και στη Βαυαρία επικαλούνταν επανειλημμένα τις διατάξεις που αφορούσαν τους Sinti και Ρομά. Στην Πρωσία ανακοινώθηκε τελικά στις 17-2-1906 η «διάταξη για την καταπολέμηση της Τσιγγάνικης αταξίας», η οποία υιοθετήθηκε και από άλλες χώρες. Αυτή η διάταξη παρουσίαζε μια επανάληψη των προηγούμενων. «Αλλοδαποί Τσιγγάνοι» - κοντά σ' αυτούς ανήκαν επίσης και εκείνοι που δεν μπορούσαν να αποδείξουν χωρίς αμφιβολία τη γερμανική τους υπηκοότητα - έπρεπε βασικά να απελαύνονται. Γι' αυτόν το σκοπό υπήρχαν συμφωνίες αποδοχής με την Ελβετία, την Αυστροουγγαρία, τη Ρωσία, την Ιταλία, τη Δανία, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, τη Γαλλία και το Βέλγιο. Ημεδαποί Τσιγγάνοι όφειλαν να γίνουν «μόνιμοι» και να μην επιβαρύνουν τον πληθυσμό με την περιπλάνησή τους. Οι μεταξύ «προληπτικών» και «κατασταλτικών» μέτρων διαφοροποιούμενες οδηγίες δράσεως εντείνανε την επέμβαση στην κουλτούρα, ειδικότερα στην οικονομική ανεξαρτησία και στην κοινωνική δομή των οικογενειών που ζούσαν από τα πλανόδια επαγγέλματα.²⁰

Με την εντατικοποίηση των διοικητικών μέτρων καθιερώθηκε και η αυστηρή παρακολούθηση των Sinti και Ρομά. Επειδή από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα είχαν αρχίσει σε μερικές περιοχές να ανοίγονται «φάκελοι για Τσιγγάνους», δημιουργήθηκε στις 28 Μαρτίου 1899 στη βασιλική αστυνομική διεύθυνση του Μονάχου η «υπηρεσία πληροφοριών αποκλειστικά για τους Τσιγγάνους». Η συστηματική συλλογή πληροφοριών για τους «Τσιγγάνους» στο γερμανόφωνο χώρο συμβάδιζε πάντα με την επιθυμία, να τους έχουν υπό έλεγχο.²¹

Παρά τις εξαγγελθείσες διατάξεις δεν έγινε δυνατό να εξαφανιστεί η «τσιγγάνικη μάλιστα». Τούτο οφειλόταν μεταξύ των άλλων και στο ότι οι διαταγές των ανωτέρων αρ-

²⁰ Katrin Reemtsma, ό.π., σελ. 88.

²¹ Lucassen Leo: Zigeuner. Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffes in Deutschland 1700-1945.

χών δεν εφαρμόζονταν με συνέπεια από τις μεσαίες και κατώτερες αρχές, διότι κάτι τέτοιο θα είχε σαν συνέπεια την ανεπιθύμητη εποίκιση των περιοχών από ημεδαπούς Sinti και Ρομά.

Η απέλαση των «αλλοδαπών Τσιγγάνων» ήταν για τις αρχές αρκετά κοπιαστική. Στην περίπτωση όμως φτωχών οικογενειών ήταν επίσης και πολυδάπανη. Οι κρατικές αρχές προκειμένου να μειώσουν τα έξοδα του ταξιδιού και να πληρωθούν τα γενικά έξοδα της απέλασης, πωλούσαν προηγουμένως τα ζώα και τις άμαξες των απελαθέντων οικογενειών. Μερικές φορές, για να αποφύγουν τον εποίκισμό των ημεδαπών Sinti και την απέλαση των αλλοδαπών Τσιγγάνων, οι τοπικές αρχές χορηγούσαν παρανόμως άδειες άσκησης πλανόδιου επαγγέλματος. Έτσι οι Sinti και Ρομά εκβιάζονταν να συνεχίσουν το ταξίδι τους.

Το 1910 το ζήτημα των Sinti και Ρομά βρισκόταν στην ημερήσια διάταξη της βουλής του Ράιχ. Το 1907 ψηφίστηκε μια απόφαση από τη βουλή σχετικά με το διακανονισμό του προβλήματος των Τσιγγάνων. Το 1909 υποβλήθηκε μια αίτηση από τον «Dr. Freiherr von Hertling και άλλους» για την ψήφιση ειδικού νόμου. Σύμφωνα με τον οποίο η βουλή όφειλε να αποφασίσει: *«να ζητήσει από τον Καγκελάριο, να καταθέσει σχέδιο νόμου, που να απαγορεύεται η ομαδική περιπλάνηση των Τσιγγάνων».*²²

Σ' αυτή την πρόκληση ο Καγκελάριος δεν ενέδωσε. Και η Βαυαρία επιτάχυνε την πολιτική της. Σε ένα «υπόμνημα σχετικά με την καταπολέμηση της τσιγγάνικης μαστιγας» επανήλθε εκ νέου η απαίτηση για τυποποίηση των διοικητικών διατάξεων σε όλα τα κρατίδια και επέκταση της σήμανσης με τη βοήθεια των δακτυλικών αποτυπωμάτων. Το υπόμνημα ήταν αποτέλεσμα μιας συζήτησης πολλών κρατών που έγινε στο βαυαρικό υπουργείο εσωτερικών στις 18/19-12-1911 και αφορούσε «την καταπολέμηση της τσιγγάνικης μαστιγας».

Παράλληλα με την επιτόπια ελεγχόμενη απόδοση εργασίας τέθηκε πάλι σε αντιπαράβολη και η καταλογισμένη οκνηρία του πλάνητα βίου. Ο στιγματισμός των Sinti και Ρομά, που καταλογίζονται ως επικίνδυνοι ταραχοποιοί της δημόσιας τάξης για επαιτεία, κλοπή κ. ά. προσφέρονταν άριστα στην εποχή της κρίσης που συμβάδιζε με την αναδιάρθρωση της οικονομίας και της αγοράς εργασίας. Η χρήση αριθμών και κατηγοριών ενάντια στους Sinti και Ρομά ήταν τυχαία. Κατά τη διάρκεια του πολέμου 1870/71 επα-

ναφέρθηκε για παράδειγμα η κατηγορία της κατασκοπείας, χωρίς βέβαια να αποδεικνύεται. Σε έγγραφο που στάλθηκε προς τους δημάρχους της περιοχής Frankenthal το 1870 αναφερόταν ότι οι Sinti και Ρομά: «οπηρετούν τον εχθρό ως κατάσκοποι και αυξάνουν και τη φρίκη του πολέμου, απογυμνώνοντας τα πεδία των μαχών και τα εγκαταλειμμένα χωριά.»

Επίσης κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου εκφράστηκε ο φόβος ότι οι κατάσκοποι του εχθρού θα επωφελούνταν αυτού του τρόπου περιπλάνησης προκειμένου να ασκήσουν κατασκοπεία. Πέραν αυτών στους Sinti και Ρομά καταλογίζονταν γενικά ότι απέφευγαν τη στράτευση δια της παραχάραξης εγγράφων ή πρόσφεραν προστασία σε λιποτάχτες. Αναφορικά με αυτό αρκετοί Sinti ουδόλως επέδειξαν τη «γνωστή αναξιοπιστία των Τσιγγάνων», αλλά ακολούθησαν την πρόσκληση στράτευσης στον πόλεμο και παρασημοφορήθηκαν για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν στην «πατρίδα». Αρκετοί έπεσαν στα πεδία των μαχών για τη Γερμανία.

Σε μερικά μέρη στη δημοκρατία της Βαϊμάρης επικρατούσε η εντύπωση πως οι Sinti και Ρομά πλούτισαν κερδοσκοπώντας στον πόλεμο μέσω του εμπορίου αλόγων, συναλλαγματος και λαθρεμπορίου. Η πολιτική απέναντι στους Τσιγγάνους συνέχισε να παραμένει θέμα των κρατιδίων.

Αν και η «τσιγγάνικη μάστιγα», όπως την αποκαλούσε η αστυνομική διεύθυνση του Μονάχου, σύμφωνα με πληροφορίες πολυάριθμων διοικητικών περιοχών δεν έπαιξε πια κανέναν ρόλο, εν τούτοις το βαυαρικό κοινοβούλιο ψήφισε στις 16 Ιουλίου 1926 το «νόμο για την καταπολέμηση των Τσιγγάνων, των «ταξιδιωτών» και των φυγόπωνων».

Ο νόμος, που το 1929 υιοθετήθηκε και από το κρατίδιο της Έσσης στρεφόταν πρωτίστως εναντίον των Γερμανών Σιντί και Ρομά, διότι η μονοετής άσκηση ενός πλανόδιου επαγγέλματος επιτρεπόταν μόνο με την άδεια της αστυνομίας. Αυτή η άδεια δινόταν βέβαια υπό την προϋπόθεση ότι δεν συμμετείχαν παιδιά σχολικής ηλικίας και δεν ταξίδευαν σε «ορδές!». Σύμφωνα με τον μέχρι τώρα ορισμό ως «ορδή» θεωρούνταν επίσης και «μια ομάδα ανθρώπων που ζούσε κατά τρόπο ίδιον με εκείνον μιας οικογένειας». Ανάλογα με τις ανάγκες μπορούσε να υπονοείται ακόμη και μια ολιγομελής οικογένεια. Επί πλέον η αστυνομία καθόριζε το συγκεκριμένο σημείο στάθμευσης στους «ταξιδιώτες», οι οποίοι όφειλαν να διατηρήσουν την προδιαγραμμένη πορεία. Όσοι Sinti δεν

²² Στο ίδιο, σελ. 92.

κατάφεραν να προσκομίσουν την απόδειξη μιας κανονικής εργασίας, εξαναγκάζονταν σε καταναγκαστική εργασία, όπως προέβλεπαν τα αντίστοιχα μέτρα.

Οι αρχές που συμμετείχαν στη διαμόρφωση της «τσιγγάνικης πολιτικής» στην εποχή της αυτοκρατορίας και της δημοκρατίας της Βαϊμάρης, έδρασαν με ειδικές διατάξεις που συμπλήρωναν τους υπάρχοντες νόμους. Αυτοί οι νόμοι στρέφονταν κυρίως εναντίον εκείνων των Sinti και Ρομά που ζούσαν από το πλανόδιο εμπόριο.

Η «τσιγγάνικη πολιτική» παλινδρομούσε μεταξύ μόνιμης εγκατάστασης και διώξεως. Οι ανώτατες πολιτικές και διοικητικές αρχές του κράτους και των κρατιδίων συνέχισαν την πολιτική της αφομοίωσης και της μόνιμης εγκατάστασης για τους Γερμανούς Sinti. Οι τοπικές αρχές απέρριπταν όμως τη μόνιμη εγκατάσταση και εκδίωκαν τους Sinti και Ρομά. Μερικοί απ' αυτούς κατάφεραν να εκμεταλλευθούν προς όφελός τους τις αντιθέσεις της κρατικής πολιτικής. Σε τελευταία ανάλυση όμως όλες οι κρατικές αρχές επεδίωκαν την «εξαφάνιση» των ταξιδιωτών. Όλοι απέβλεπαν στην εξαφάνιση του τρόπου ζωής των Τσιγγάνων. Ο «νόμος περί των Τσιγγάνων και της φυγοπονίας» ήταν ένας αθόρυβος αποχαιρετισμός αυτής της πολιτικής. Ήταν ένας νόμος εκτάκτου και προληπτικού χαρακτήρα που νομιμοποιούσε μέτρα χωρίς την ύπαρξη μιας ποινικής πράξης. Ακόμη καθιστούσε δυνατή την επέμβαση σε όλους - τόσο στους ταξιδιώτες όσο και στους μόνιμα εγκατεστημένους.²³

Με την εισαγωγή της φυλετικής υγιεινής στη νομοθεσία της χώρας από τους εθνικοσοσιαλιστές η σχεδιαζόμενη εξαφάνιση τρόπων ζωής θα καταλήξει τελικά σε εξαφάνιση ανθρώπων.

²³ Katrin Reemtsma, ό.π., σελ. 98.

3. 6. Οι Τσιγγάνοι στη Γαλλία

Οι πρώτοι Τσιγγάνοι έφθασαν στη Γαλλία διαβαίνοντας το 1419 τα σύνορα της σημερινής χώρας,²⁴ επιδεικνύοντας έγγραφα του μονάρχη της Σαβοΐας, ενώ μεταξύ των γαλλικών και αγγλικών βασιλικών οίκων μαινόταν ακόμη ο εκατονταετής πόλεμος. Τον Αύγουστο του 1427 εμφανίστηκαν για πρώτη φορά μπροστά στις πύλες του Παρισιού, το οποίο βρισκόταν ακόμη υπό την κατοχή των Άγγλων. Η είσοδος στην πόλη δεν τους επιτράπηκε, αλλά τους δόθηκε η άδεια να εγκατασταθούν στη La Chapel de St. Denis. Τον 16^ο αιώνα άλλαξε η καταρχήν φιλική συμπεριφορά των Γάλλων απέναντι στους Ρομά. Η αμφιβολία και η καχυποψία εντάθηκαν, ενώ οι Τσιγγάνοι κατηγορούνταν τώρα όλο και συχνότερα για διάφορα εγκλήματα όπως μαγεία και αγυρτεία. Επειδή όμως οι Τσιγγάνοι δεν απολάμβαναν καμιάς θεμελιώδους νομικής προστασίας, εκείνες οι πόλεις που μέχρι τώρα είχαν προσφέρει προστασία στις ομάδες των Τσιγγάνων, άρχισαν να κλείνουν μπροστά στην εμφάνισή τους τις πύλες τους, αναγκάζοντάς τους σε συνεχή μετακίνηση.

Μια πρώτη δικαστική διάταξη εκδόθηκε στις 27 Ιουλίου το 1504. Ο Λουδοβίκος ο 12^{ος} (1498-1515) διέταξε την εκτόπιση όλων των Ρομά από τη Γαλλία, και στις 13 Δεκεμβρίου 1534 ορίστηκε σ' όλο το βασίλειο να ληφθούν μέτρα κατά των «μποέμ». Οι Ρομά κάτοικοι του Παρισιού έπρεπε εντός τριών ημερών να εγκαταλείψουν την πόλη, διαφορετικά θα καταδικάζονταν σε ισόβια κάτεργα. Το 1539 το κοινοβούλιο του Παρισιού αποφάσισε με διάταγμα τη συλλογική τους εκτόπιση. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Λουδοβίκου του 13^{ου} το κοινοβούλιο ανανέωσε την ισχύ αυτού του διατάγματος.

Ο Λουδοβίκος ο 14^{ος} (1643-1715) συνέχισε την πολιτική του προκατόχου του. Στην προσπάθειά του να αποκτήσει τον έλεγχο πάνω στους υποτελείς των δικών του γαιών, εξέδωσε το 1682 ένα μανιφέστο, στο οποίο μεταξύ των άλλων διάτασσε (...) να συλληφθούν όλοι εκείνοι, οι οποίοι αυτοαποκαλούνται μποέμ ή Αιγύπτιοι μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους ... Οι άνδρες να αλυσοδεθούν και να μεταφερθούν στα κάτεργα, όπου θα παραμείνουν μέχρι το θάνατό τους. Όσον αφορά τις γυναίκες και τα κορίτσια,

²⁴ Σήμερα ο αριθμός τους υπολογίζεται γύρω στις 220.000-300.000.

διατάσσεται, πως, αν ανακαλυφθούν για πρώτη φορά να συμπεριφέρονται τσιγγάνικα, θα κουρεύονται με την ψιλή μηχανή. Τα παιδιά θα μεταφέρονται στα κάτεργα και στην περίπτωση που δεν είναι ικανά για εργασία στα παρακείμενα σπίτια. Γι' αυτό θα διατρέφονται και θα εκπαιδεύονται όπως και τα άλλα φυλακισμένα παιδιά. Στην περίπτωση που οι γυναίκες συνεχίσουν την περιπλάνηση, θα ξυλοκοπούνται και θα εκδιώκονται από το βασίλειο... Απαγορεύω σ' όλους τους ευγενείς να προσφέρουν στα σπίτια και στα παλάτια τους καταφύγιο στους αναφερόμενους μποέμ και τις γυναίκες τους. Στην περίπτωση που οι ευγενείς δεν συμμορφωθούν με τις διατάξεις χάνουν τα δικαιώματά τους και οι δουλοπάροικοί τους γίνονται κρατική ιδιοκτησία(...).²⁵

Τον επόμενο μήνα δολοφονήθηκαν στην Τολουζή και σε άλλα μέρη αρκετοί Ρομά. Μερικοί αριστοκράτες κατηγορήθηκαν, διότι προστάτευαν Τσιγγάνους που εργάζονταν στα κτήματά τους. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις μάλιστα οι Τσιγγάνοι είχαν ενταχθεί ως στρατιώτες στο σύστημα άμυνας των παλατιών. Οι διατάξεις διασκευάστηκαν το 1740 όταν ο Λουδοβίκος ο 15^{ος} (1715-1774) ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας. Μια οριστική εκτόπιση δεν ήταν δυνατό να επιτευχθεί πια. Έτσι τονίστηκε η αξίωση ότι, οι Τσιγγάνοι όφειλαν να καταβάλλουν προσπάθειες για εύρεση εργασίας, να εγκατασταθούν και να ασχοληθούν με την αγροτική καλλιέργεια ή άλλες δραστηριότητες. Αντίποινα συνέχισαν ωστόσο να υπάρχουν και σχεδόν για κάθε ατασθαλία οι Τσιγγάνοι θεωρούνταν ως οι κύριοι υπεύθυνοι.

Η επανάσταση του 1789 έφερε και για τους Ρομά μερική ανακούφιση, ωστόσο αυτό που είχε γράψει στη σημαία της - *ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα* -, ίσχυε για αυτούς τόσο, σαν να μην υπήρχε καθόλου. Κλοπές, ληστείες και άλλα εγκλήματα συνέχισαν να εγγράφονται στο λογαριασμό των Τσιγγάνων και τους απαγορεύτηκε ρητά να ζητιανεύουν. Όποιος τους πρόσφερε ελεημοσύνη, απειλούνταν με χρηματική ποινή ύψους δύο εργάσιμων ημερών.

Μετά το τέλος της επανάστασης διατάχθηκε στις 21 Νοεμβρίου η σύλληψη όλων των Ρομά. Οι συλληφθέντες θα εκτοπίζονταν σε διάφορα νησιά. Μόνο οι ναπολεόντειοι πόλεμοι δεν επέτρεψαν να υλοποιηθεί αυτό το σχέδιο. Οι ηλικιωμένοι, οι άρρωστοι, οι γυναίκες και τα παιδιά εισήχθησαν σε φτωχοκομεία. Οι νέοι άνδρες όφειλαν να παρουσιαστούν στο στρατό και το ναυτικό, ενώ οι γεροδεμένοι ενήλικες άνδρες είχαν να ε-

²⁵ Αναφέρεται από τους Djuric Rajko/Jörg becken/A. Bertolt Bengsch: Ohne Heim. Ohne Grab., σ. 219.

κτελέσουν καταναγκαστική εργασία. Στις εκστρατείες του Ναπολέοντα συμμετείχαν επίσης και Ρομά, η εκπλήρωση όμως αυτού του «καθήκοντος του πολίτη» δε δημιούργησε όμως κανένα εμπόδιο στο να συνεχίζουν να τους καταδιώκουν.

Στις 16 Ιουνίου 1912 το γαλλικό κοινοβούλιο ψήφισε έναν νόμο που περιλάμβανε εκείνα τα μέτρα που εφάρμοσε αργότερα το καθεστώς του Βισύ²⁶. Για να διευκολυνθεί η αναγνώριση των «Βαγαπόντηδων» και να βελτιωθεί η επίβλεψη της αστυνομίας, υποχρεωνόταν με τη βοήθεια αυτού του νόμου κάθε άτομο, το οποίο ήταν μεγαλύτερο από 13 ετών και δεν ήταν σε θέση να επιδείξει ούτε τόπο κατοικίας ούτε σταθερή εργασία, να φέρνει πάντα μαζί του ένα αποκαλούμενο «ανθρωπομετρικό δελτίο ταυτότητας». Στην κάρτα αναγράφονταν τα μεγέθη του σώματος όπως η έκταση του στήθους, το μήκος του δεξιού αυτιού, των δακτύλων κ.ά. Οι αρχηγοί των οικογενειών έπρεπε επιπρόσθετα να έχουν ένα συλλογικό δελτίο ταυτότητας, στο οποίο να αναφέρονται όλα τα μέλη της οικογένειας, ακόμη και δύο ετών παιδιά, με όλα τα χαρακτηριστικά τους. Μέχρι το 1969, όταν επιτέλους καταργήθηκε αυτός ο νόμος, οι Τσιγγάνοι όφειλαν, ακόμη και αν ήταν οι ίδιοι Γάλλοι πολίτες, να αποδεικνύουν σε κάθε μετακίνησή τους την ταυτότητά τους. Ακόμη και σήμερα είναι υποχρεωμένοι, να κατέχουν ειδικά τετράδια, τα οποία πρέπει να επιδεικνύουν κάθε μήνα. Τα αυτοκίνητά τους φέρουν το έμβλημα «SDF= Χωρίς Σταθερή Κατοικία», και οι οικονομικές τους δραστηριότητες είναι όπως και πρώτα διακανονισμένες.

Κατά την περίοδο του καθεστώτος του Vichy εφαρμόστηκε η καθοριζόμενη από το νόμο κατηγορία «*Νομάδας*» προπαντός εναντίον των Ρομά. Αυτό έδινε τη δυνατότητα στις κρατικές αρχές για «προληπτικές» συλλήψεις και εκδιώξεις των άμεσα πληττόμενων. Πολύ σπάνια γίνεται αναφορά στα δεινά που υπέστησαν οι 30.000 χιλιάδες Τσιγγάνοι κρατούμενοι στα γαλλικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, το «γαλλικό προαύλιο του Άουσβιτς» όπως έγραψε ο Christian Bernadak, συγγραφέας του βιβλίου «*Το λησμονημένο ολοκαύτωμα*». Σύμφωνα με το συγγραφέα στα στρατόπεδα του Vichy φυλακίστηκαν περίπου 30.000 Ρομά και Sintí. Οι υποδείξεις της σύλληψης και φυλάκισής τους είχαν ανακοινωθεί στην επίσημη γαλλική εφημερίδα της κυβερνήσεως στις 6 Απριλίου 1940. Από το τέλος του 1940 λειτούργησαν είκοσι έξι στρατόπεδα στη δυτική, δεκάξι

²⁶ Djuric Rajko, ό.π., σελ. 219.

στη βόρεια ζώνη, και άλλα εκατό ιδρύθηκαν αργότερα. Μερικά από αυτά τα στρατόπεδα δεν είχαν καταγραφεί ακόμη μέχρι το 1979, όπως λ.χ. το στρατόπεδο Moloy.

Στη μεταπολεμική περίοδο η κατάσταση των τσιγγάνων δεν παρουσίασε σημαντική βελτίωση. Και στη Γαλλία υπάρχει ένας βαθύς ρατσισμός, ο οποίος εμφανίζεται στον αγοραίο τύπο και την καθημερινή ζωή. Εστιατόρια με την πινακίδα: «Απαγορεύεται για σκύλους και Τσιγγάνους» δεν αποτελούσαν ακόμη και μετά τον πόλεμο κάτι το σπάνιο. Από τη δεκαετία του 1950 καταβάλλεται προσπάθεια από την επίσημη κρατική πλευρά να μην αντιδρούν στην παρουσία των Τσιγγάνων με άμεση εκτόπιση. Από το 1970 αντικαταστάθηκαν οι ανθρωπομετρικές κάρτες από τα αποκαλούμενα «βιβλία κυκλοφορίας», με τη βοήθεια των οποίων οφείλεται να διακανονίζεται η παραμονή στους τόπους στάθμευσης.

Πριν από λίγο καιρό η «Ένωση των Τσιγγάνων και Ταξιδιωτών Γαλλίας» (UTVF) κατέθεσε έναν κατάλογο αιτημάτων που βασίζονται στις γενικές διατάξεις της απόφασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ στη γαλλική κυβέρνηση και ζήτησε την εφαρμογή τους. Μέχρι σήμερα η UTVF δεν έχει πετύχει να αναγνωριστεί από το γαλλικό κράτος ως πολιτισμική εθνότητα. Από το 1954 εκδίδεται το περιοδικό «Etudes Tsiganes».

3.6. Οι Τσιγγάνοι στην Ιταλία

Είναι πολύ πιθανό γύρω στα 1300 να έφθασαν οι πρώτοι Τσιγγάνοι στην νότια Ιταλία, προερχόμενοι από την Ελλάδα. Σ' αυτό συνηγορεί το γεγονός, ότι μεταξύ ορισμένων ελληνικών και ιταλικών περιοχών υπήρχε ήδη από πολύ παλιά συνεχής επικοινωνία. Παρόλα αυτά ως επίσημη χρονολογία εισόδου των Ρομά στην Ιταλία ορίζεται η 18 Ιουλίου 1422, στα «Χρονικά της Μπολόνιας» και περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η άφιξη του «Δούκα Ανδρέα της Αιγύπτου» με συνοδεία 100 ανδρών, γυναικών και παιδών. Ακόμη τα «Χρονικά του Φέρνο» από το έτος 1430 κάνουν αναφορά για μια συνοδευτική επιστολή του Πάπα για τους «Zengani».

Στην Ιταλία συναντά κανείς, λόγω της διαφορετικότητας των εθίμων, του τρόπου ζωής και της γλώσσας, πολύ διαφορετικές ομάδες *Sinti* και *Ρομά*. Οι δεύτεροι κατοικούν κυρίως στη Βόρεια Ιταλία ενώ οι *Sinti* ζούνε διασκορπισμένοι σε όλη τη χώρα. Ενώ οι *Ρομά* διάγουν ακόμη νομαδική ζωή, οι *Sinti* είναι μόνιμα εγκατεστημένοι.²⁷

Στις αρχές του 20ου αιώνα ήλθαν στη χώρα Γερμανοί *Sinti*, με την κατάργηση της δουλείας στην Μολδαβία και Βλαχία εισήλθαν Βλάχο-Ρομά (*Καλντεράς*) και μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο *Λοβάρα* από την Πολωνία. Κατά τη δεκαετία του 1960 και '70 παρατηρείται ένα κύμα μετανάστευσης Τσιγγάνων από τη Γιουγκοσλαβία προς την Ιταλία, το οποίο εντάθηκε περισσότερο μετά τη διάλυση της Ομοσπονδίας και την έναρξη των πολεμικών συρράξεων που ακολούθησαν στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990.

Στην οικονομική ζωή της χώρας οι Τσιγγάνοι έπαιζαν πάντα σημαντικό ρόλο. Λόγω της γνωστής δεξιοτεχνίας τους σε διάφορες τέχνες, ιδιαίτερα στη κατεργασία του σιδήρου, συγκαταλέχτηκαν πολύ γρήγορα στους σεβαστούς και εκτιμώμενους πολίτες της κάθε πόλης. Από τον 15^ο έως και τον 18^ο αιώνα το επάγγελμα του σιδερά ανήκε κατά αποκλειστικότητα στους Ρομά. Ως εκ τούτου η Γερουσία του Παλέρμου ψήφισε στις 4 Μαΐου 1772 ένα καταστατικό της «*Συντεχνίας των Τσιγγάνων σιδεράδων*». Στο καταστατικό συμπεριλήφθηκαν όλα τα επαγγέλματα των σιδεράδων και αυτό ανεξάρτητα από την τσιγγάνικη καταγωγή. Στην Ιταλία ακόμη και σήμερα ένα άτομο που διακρίνεται από υψηλή δεξιοτεχνία στην επεξεργασία του μετάλλου χαρακτηρίζεται με «*Zingaro*». Σε πολλά χωριά και πόλεις υπάρχει πάντα μια «*Οδός Σιδεράδων*» ή μια «*Οδός Τσιγγάνων*», που άλλοτε κατοικούνταν κυρίως από Ρομά. Ωστόσο, αυτό δε σήμαινε ότι οι Τσιγγάνοι στα ιταλικά κρατίδια περνούσαν γενικά καλύτερα απ' ό,τι στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Τα ιταλικά κράτη μέχρι την ενοποίησή τους κυριαρχήθηκαν σε διαφορετική κλίμακα από τρεις μεγάλες δυνάμεις τη Γαλλία, την Ισπανία και την Αυστρία, υιοθετώντας σε μεγάλο βαθμό και την πολιτική τους. Οι πρώτες διώξεις των Τσιγγάνων στην Ιταλία καταγράφονται στις 23 Αυγούστου 1506, όταν το υπό γαλλική διοίκηση Δουκάτο του Μιλάνου εξεδίωξε στις 23 Αυγούστου 1506, εξαιτίας του φόβου της πανούκλας, τους Ρομά από την πόλη. Οι Ισπανοί, που το 1527 είχαν αναλάβει την κυριαρχία επί της

²⁷ Περίπου 100.000 Ρομά και *Sinti* κατοικούν σήμερα στην Ιταλία.

Λομβαρδίας και της νότιας Ιταλίας συμπεριλαμβανομένου και του Μιλάνου, επέτρεψαν στις 8 Αυγούστου 1693 να θανατώνουν ατιμώρητα τους Ρομά και να δημεύουν την περιουσία τους.

Η τιμωρία που συνήθως επιβαλλόταν στις περιπτώσεις παραβιάσεων των απαγορεύσεων ήταν η αναγκαστική εργασία στα κάτεργα. Το Βατικανό διέταξε το 1570 (υπό την ηγεσία του Πάπα Πίου του V.) τη σύλληψη όλων των Ρομά που βρίσκονταν στη ρωμαϊκή εκστρατεία, προκειμένου να τους χρησιμοποιήσει στη ναυμαχία του Λεπάντο (Ναύπακτος) το 1571 εναντίον των Τούρκων. Επίσης και στο Δουκάτο της Σαβοΐας καταδικάστηκαν Ρομά για «υπηρεσία» στα κάτεργα. Στην καταναγκαστική εργασία προστέθηκε και η στέγαση γυναικών και συχνά παιδιών ηλικίας έξι ή οχτώ ετών στους λεγόμενους «Γενικούς Ξενώνες». Αρκετοί Τσιγγάνοι πέθαναν σ' αυτά τα στρατόπεδα από υποσιτισμό.

Κατ' επανάληψη εκδίδονταν νέοι νόμοι εναντίον των Ρομά. Στη Μπολόνια οι απελάσεις άρχισαν το έτος 1488. Αυτή την εποχή αρχίζει και η πολιορκία των πόλεων από αγρότες που εγκατέλειψαν την ύπαιθρο, και δεν είναι λίγες οι φορές όπου Αγρότες και Ρομά εκτοπίστηκαν μαζικά από τις πόλεις. Το 1600 εκδόθηκε στη Βενετία ένας νόμος που στρεφόταν εναντίον των Ρομά, επίσης στην Πάρμα και τη Νάπολη το 1568. Μέχρι και στις αρχές του εικοστού αιώνα οι διώξεις δεν σταμάτησαν.

Κατά την περίοδο του ιταλικού φασισμού οι Ρομά και οι Sinti δεν διώχθηκαν αρχικά για ρατσιστικούς λόγους, αλλά οι λεγόμενοι «λόγοι ασφαλείας» ήταν εκείνοι που οδήγησαν στον εγκλεισμό τους από το 1938 στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο Perdazdefugo της Σαρδηνίας και Tossicia της Αμπρουζίας. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1943 οι Ιταλοί καραμπινιέροι που επιτηρούσαν το στρατόπεδο, αν και διατάχθηκαν από τους Γερμανούς να προετοιμάσουν τη μεταφορά των Τσιγγάνων στη Γερμανία, αρνήθηκαν να υπακούσουν, αφήνοντας ελεύθερους όλους τους κρατούμενους. Αυτοί παρέμειναν μέχρι το τέλος του πολέμου στη γύρω περιοχή, συχνά υπό την προστασία του ιταλικού πληθυσμού. Μερικοί απ' αυτούς εντάχθηκαν στον ενεργό παρτιζάνικο αγώνα. Παρόλα αυτά περίπου 1.000 Ρομά από την Ιταλία βρήκαν το θάνατο στα ναζιστικά στρατόπεδα.

Μετά τον πόλεμο η κατάσταση των Ρομά δεν βελτιώθηκε σημαντικά. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ιδρύθηκε στη Ρώμη η «Όπερα Νομάντι», μια ουμανιστική οργάνωση

η οποία τάσσεται υπέρ της βελτίωσης των συνθηκών ζωής και της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς των Ρομά.

Το «Centro Studi Zingari» στη Ρώμη διαθέτει μια περιεκτική συλλογή εγγράφων από επιθέσεις εναντίον τσιγγάνικων οικισμών. Δημοτικές και κοινοτικές αρχές βρίσκουν πάντοτε έναν δρόμο να προσφύγουν σε κατασταλτικά μέτρα, που αναφέρονται συνήθως στην κατάσταση της κατοικίας τους, στους τόπους σταθμεύσεως των αυτοκινήτων τους ή σε κάποια γραφειοκρατικά ζητήματα.

Για την καλύτερη υποστήριξη των δικαιωμάτων τους σαράντα Ρομά και Sinti ίδρυσαν στις 12 Μαρτίου 1978 στη Ρώμη την επιτροπή «Ρομάνο ande Italia», η οποία προσχώρησε στη διεθνή οργάνωση Romani Union. Λόγω διαφορετικών απόψεων η επιτροπή δεν κατάφερε ποτέ να οργανώσει αποτελεσματικές εκδηλώσεις. Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι είναι μέλη του «Ιδρύματος Βοηθείας για Τσιγγάνους». Η «Όπερα Νομάντι» εκδίδει το πληροφοριακό δελτίο «Ρομάνο λιλ» βασικά με εσωτερικές ειδήσεις. Το δίμηνο περιοδικό «Λάτσιο-Ντρομ» του «Centro Studi Zihgari» στρέφει την προσοχή του σε δημοσιεύσεις κειμένων, λεξικών και διδακτικών υλικών για τη διατήρηση της *Ρομανί* γλώσσας.

Σε θρησκευτική βάση εργάζεται από το 1956 το εξαρτημένο από την καθολική επισκοπική σύνοδο «*Ίδρυμα για την πνευματική υποστήριξη των Νομάδων στην Ιταλία*».

Εδώ και χρόνια άρχισε να διαδίδεται στην Ιταλία το «κίνημα της πεντηκοστής» και δημιουργείται μια υποστηριζόμενη κυρίως από τους Καλδεράρι ευαγγελική τσιγγάνικη εκκλησία. Το περιοδικό που εκδίδει λέγεται «*Ζωή και φως*». Στην Ιταλία υπήρξαν ήδη από τις αρχές του 1960 διάφορες προσπάθειες, πάντα σε εθελοντική βάση, με σκοπό να δοθεί η δυνατότητα σχολικής εκπαίδευσης στα Τσιγγανόπαιδα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθεί το 1962 στο Μπολτσάνο το πρώτο σχολείο της Ιταλίας για Τσιγγανόπαιδα. Σε συνεργασία με την «Opera Nomadi» και το «Ίδρυμα βοήθειας για Νομάδες» δημιουργήθηκαν ειδικές τάξεις, στις οποίες προετοιμάστηκαν τα παιδιά για την εισαγωγή τους στο σχολείο. Αργότερα αποφασίστηκε να διαθέσουν στα παιδιά ένα δάσκαλο εμπιστοσύνης. Η διδασκαλία στη Ρομανί, αρχικά εισαχθείσα λόγω του φόβου σταδιακής απώλειας της ταυτότητας του λαού των Ρομά, δεν κατάφερε ακριβώς για τους ίδιους λόγους, αναφερόμενη σε διαφορές μερικών ομάδων-Ρομά, να εξέλθει πέρα των δοκιμών: Μιλώντας όλες οι ομάδες Τσιγγάνων ιταλικά, θα μπορούν να τονίζουν

εντονότερα την αυτοδυναμία τους μεταξύ τους, απ' ό,τι αυτό θα γινόταν με την κοινή, ξένη για το μη-τσιγγάνικο περιβάλλον Ρομανί-γλώσσα.

4. Οι Τσιγγάνοι στην Ιβηρική χερσόνησο

4.1. Ισπανία- Πορτογαλία

Για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν ήταν σαφές ποιοι ήταν οι *Gitanos* και από πού ήρθαν. Μολαταύτα οι *Gitanos*, που αυτοχαρακτηρίζονται ως *Calé*, δεν ήλθαν μέσω του βασικού δρόμου μετανάστευσης, τη βαλκανική χερσόνησο. Σήμερα, η πλειοψηφία των επιστημόνων δέχεται, ότι οι *Gitanos* όπως ονομάζονται στην Ισπανία ακολουθώντας τη βορειοαφρικανική διαδρομή έφθασαν κάποτε στην ιβηρική χερσόνησο.

Στην Πορτογαλία αντίθετα αποκαλούσε κανείς τους «ξένους» *Ciganos*. Αυτή η πραγματικότητα όπως και το γεγονός, ότι οι Τσιγγάνοι ήρθαν το 1447 από το βορρά στη Βαρκελώνη, έφερε μερικούς ειδήμονες στο σημείο, να απορρίψουν τη θέση του αφρικανικού δρόμου μετανάστευσης.

Σε συνάρτηση με τους εκάστοτε τόπους καταγωγής και του τρόπου ζωής τους οι Τσιγγάνοι υποδιαιρούνται σε διαφορετικές ομάδες: Οι *Gitanos betikos* ή οι *Τσιγγάνοι της Ανδαλουσίας*, που ονομάζονται και *Gitanos caseros*, απασχολούνται κυρίως με σιδηρουργικές εργασίες, με το εμπόριο και την προσφορά υπηρεσιών. Οι Τσιγγάνοι, που μετά από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ζούνε στα περίχωρα της Μαδρίτης, είναι προπάντων βοηθητικοί εργάτες ή συλλέκτες παλιόχαρτων. Άλλες ομάδες είναι οι λεγόμενοι *Hungaros*, Ρομά από την Ουγγαρία καθώς και οι Βλάχο-Ρομά από τη Ρουμανία, την Ουγγαρία και τη Ρωσία.²⁸

Σύμφωνα με τον ερευνητή Bernard Leblon, οι Τσιγγάνοι ήρθαν στην Ισπανία μεταξύ του 1420 και 1425, την εποχή δηλαδή της ανακατάληψης της Ισπανίας από τους Μαυριτανούς. Οι Τσιγγάνοι αρχικά ζούσαν χωρίς μεγάλα προβλήματα. Οι πρώτες ανησυχίες άρχισαν να εκφράζονται καταρχήν από την εκκλησία. Σε αρκετές αναφορές κληρικών επισημαίνεται το γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι χαίρουν της εκτίμησης των απλών ανθρώπων, λόγω της ικανότητά τους στη μαντεία και τη μαγεία. Το διάβημα της εκκλησίας εναντίον των Τσιγγάνων εισακούστηκε προφανώς στην αυλή του βασιλιά Φερδινάνδου του Ε', διότι ακόμη και το 1499 εκδόθηκαν διατάξεις, οι λεγόμενοι «κανονισμοί»,

²⁸ Λόγω της συχνής μετακίνησης ο πληθυσμός των *Gitanos* της Ισπανίας κυμαίνεται μεταξύ των 500.000 και 850.000 ατόμων, ενώ στην Πορτογαλία μόλις φθάνει στις 50.000.

σύμφωνα με τις οποίες οι Τσιγγάνοι όφειλαν εντός εξήντα ημερών να εγκαταλείψουν τη χώρα. Όποιος δρούσε αντίθετα, καταδικαζόταν σε εκατό ραβδώσεις και απελαύνονταν από την πόλη. Σε περίπτωση που μερικοί Τσιγγάνοι επέστρεφαν, τους επιβαλλόταν ως ποινή το κόψιμο των αυτιών και το δέσιμο με αλυσίδες για εξήντα ημέρες. Αν και αυτή η ποινή δεν έκαμπε τη θέλησή τους, τότε γίνονταν σκλάβοι.

Οι ποινές διέφεραν βέβαια από περιοχή σε περιοχή. Στην Πορτογαλία, που από το 1580 μέχρι το 1640 ήταν προσαρτημένη στην Ισπανία, αρχικά οι Τσιγγάνοι τιμωρούνταν με ραβδισμό και κατάσχεση όλων των υπάρχοντων τους. Το 1539 προβλεπόταν για τους εγκατεστημένους Τσιγγάνους έξι χρόνια κάτεργα. Οι νομάδες Τσιγγάνοι απειλούνταν στο τέλος του 16^{ου} αιώνα με θανατική ποινή. Το 1695 ο Κάρολος ο Β΄ εξέδωσε μια διαταγή, σύμφωνα με την οποία κάθε Τσιγγάνος-Νομάδας ή μόνιμα εγκατεστημένος, καταδικαζόταν σε θάνατο, σε περίπτωση που εμφανιζόταν οπλισμένος σε δημόσιες πλατείες παρέα με δύο ακόμη Τσιγγάνους. Άλλοι νόμοι οδηγούσαν σε μια όλο και ισχυρότερη διάκριση σε βάρος των Τσιγγάνων. Στις 17 Σεπτεμβρίου 1745 ο Φίλιππος ο Ε΄ εξέδωσε για παράδειγμα τη διαταγή, να τυφλώνουν Τσιγγάνους-Νομάδες.

4.1.1. Η μεγάλη έφοδος της «μαύρης» Τετάρτης

Όλες αυτές οι ποινές δεν έφεραν φυσικά το επιθυμητό αποτέλεσμα, δεν βελτίωσαν την αναλογία της πλειοψηφίας του πληθυσμού ούτε επέβαλλαν στους Τσιγγάνους τη μόνιμη εγκατάσταση. Για το λόγο αυτό ελήφθησαν άλλα μέτρα. Το 1579 στην Πορτογαλία καταβάλλεται προσπάθεια αφομοίωσης των Τσιγγάνων, ενώ στην περιοχή Κόρτες το 1594 άρχισαν να διαχωρίζουν τους άνδρες από τις γυναίκες εκδιώκοντας τους σε διαφορετικές περιοχές, ώστε να μην μπορεί να διατηρηθεί η φυλή σε συνοχή. Τα παιδιά τους μεταφέρονταν σε άσυλα, προκειμένου να γίνουν «καλοί χριστιανοί».

Όσο αυξανόταν ο αριθμός των Τσιγγάνων-*Cale* στην Ιβηρική Χερσόνησο, τόσο αυξανόταν και ο αριθμός των πόλεων που όφειλαν να τους ανοίξουν τις πύλες τους. Το 1695 ξεπερνούσαν τον αριθμό σαράντα, ενώ το έτος 1717 οι πόλεις, που είχαν εξουσιοδοτηθεί να δεχθούν την εγκατάσταση περίπου 800 οικογενειών *Cale*, έφθαναν στις εβδομήντα πέντε. Αυτές οι προσπάθειες εγκατάστασης καθοδηγούνταν και ελέγχονταν κεντρι-

κά από το ονομαζόμενο «Council of Castile», τελικά όμως απέτυχαν. Τα στοιχεία και τα έγγραφα του αρχείου χρησιμοποιήθηκαν στη συνέχεια, προκειμένου να οργανωθεί εναντίον των Τσιγγάνων μια από τις μεγαλύτερες αστυνομικές εφόδους στην ιστορία.

Μετά από πολλές αποτυχημένες προσπάθειες αφομοίωσης η κεντρική εξουσία απεφάσισε να μεταφέρει τους Gitanos στις αποικίες, διασκορπίζοντάς τους έτσι στα πέρατα της οικουμένης.

Στις 5 του Ιούλη του 1747 ο Gaspar Vázquez Tablada, επίσκοπος του Οβιέδου και διοικητής του «Council of Castile», το οποίο αυτήν την εποχή αποτελούσε μετά το βασιλιά το ανώτερο πολιτικό σώμα στην Ισπανία, παρουσίασε στον βασιλιά Φερδινάνδο τον VI. τις προτάσεις του για την οριστική λύση του «*προβλήματος των Τσιγγάνων*». Η ουσία αυτών των προτάσεων έγκειτο στο διαχωρισμό από την κοινωνία αυτών των «*αδιόρθωτων ανθρώπων*». Είτε θα εξορίζονταν μια για πάντα από το βασίλειο ή θα τους συγκέντρωναν σε ένα κατάλληλο μέρος. Με τη μεγαλύτερη μυστικότητα και με την κάλυψη του Πάπα προετοιμάστηκε ένα συντονισμένο κτύπημα εναντίον των *Cale*. Η 30η Ιουλίου 1749 έμελλε να μείνει στην ιστορία ως η «*Μαύρη Τετάρτη*» για όλους τους Gitanos. Αυτήν την ημέρα 9.000 έως 12.000 *Cale* συνελήφθησαν από το στρατό και μεταφέρθηκαν στις φυλακές, παρά τις διαμαρτυρίες πολιτών σε μερικά μέρη. Ωστόσο έγινε κατορθωτό, εντός ολίγων ημερών να συγκεντρώσουν όλους τους Τσιγγάνους που βρέθηκαν στη Μαδρίτη, τη Βαλένθια, τη Μάλαγα και οπουδήποτε αλλού σε ειδικές εγκαταστάσεις. Μια βασιλική διαταγή απαιτούσε το διαχωρισμό των θυμάτων ανάλογα με την κοινωνική και οικογενειακή τους θέση. Μετά από μυστικές διαπραγματεύσεις διαχώρισαν τους *Cale* σε «*καλούς*» και «*κακούς*». Στους «*καλούς*» επιτράπηκε να επιστρέψουν στα σπίτια τους, ενώ οι «*κακοί*» παρέμειναν στις φυλακές και αποφυλακίστηκαν με «*πράξη χάριτος*» στις 16 Ιουνίου 1763.

Παρόλο τον οικουμενικό χαρακτήρα της στρατιωτικής εφόδου του 1749 δε θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι στην Ισπανία υπήρξαν τακτικοί έφοδοι σε όλες τις εποχές. Έτσι, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Φερδινάνδου του VI. μεταφέρθηκαν 9.000 Gitanos στην Αφρική. Δεν επιτρεπόταν να φορούν την παραδοσιακή στολή τους, να μιλούν τη γλώσσα τους και να αυτοαποκαλούνται *Calo* ή *Gitano*. Απαγορευόταν να συγκατοικούν και να παντρεύονται μεταξύ τους. Απλά και μόνο τους επιτρεπόταν να

απασχολούνται σε αγροτικές εργασίες. Ο κατάλογος των ποινών που επιβάλλονταν στους Τσιγγάνους έφθανε μέχρι και τη θανατική ποινή.

Αντίθετα στην Πορτογαλία κυριαρχούσε μια, κατά έναν τρόπο, μεγαλύτερη ανεκτικότητα απέναντι στους Τσιγγάνους. Από το 1760 στα Τσιγγανόπαιδα επιτρεπόταν να επισκέπτονται το σχολείο και να εργάζονται σε διάφορα χειρωνακτικά επαγγέλματα. Οι ηλικιωμένοι είχαν την άδεια να εργάζονται και να υπηρετούν στο στρατό.

4.1.2. Από την εποχή του Καρόλου του Γ΄ μέχρι σήμερα

Με την άνοδο του Κάρολου του Γ΄ στην εξουσία επήλθε μια βελτίωση της κατάστασης των *Gitanos*. Το έτος 1783 υπογράφηκε η λεγόμενη «Pragmatik», η οποία καταργούσε όλους τους προηγούμενους νόμους που αναφέρονταν στην δίωξη των *Gitanos*. Συγχρόνως δημοσιεύθηκε ένας περιεκτικός νόμος που αποτελούνταν από 41 παραγράφους και με τον οποίο οι Τσιγγάνοι γίνονταν ισότιμα μέλη της ισπανικής κοινωνίας.

Σε σύγκριση με το παρελθόν αυτή η «ουμανιστική αρχή» αρνούσαν - και αυτό αποτελούσε τη δηλωμένη πρόθεσή της - τους *Calé* ως εθνότητα, διότι δεν επιτρεπόταν για παράδειγμα «να διαφοροποιούνται σε σχέση με τη γλώσσα, την ενδυμασία και τον τρόπο ζωής». Αντίθετα με βάση το άρθρο 5 επιτρεπόταν στους *Gitanos* να εργάζονται και όποιος Ισπανός εναντιωνόταν σ' αυτό, η πράξη του θεωρείτο αξιόποινη. Από την άλλη πλευρά όμως δεν τους επιτρεπόταν η δραστηριότητα με το εμπόριο αλόγων και το παίξιμο μουσικής σε πανδοχεία. Ακόμη απαγορευότανε αυστηρά και η νομαδική ζωή.

Αν και μερικοί ερευνητές είναι της άποψης ότι η «Pragmatik» διαμορφώθηκε κάτω από την επιρροή των αντίστοιχων νόμων της Μαρίας Θηρεσίας και του Ιωσήφ του Β΄, εν τούτοις ήταν κατά πολύ φιλελεύθερη και ουμανιστική στην εφαρμογή της. Μερικοί άλλοι πιστεύουν, ότι η «Pragmatik» συνετέλεσε στο να εξασθενήσει η «ζωτικότητα» της τσιγγάνικης κουλτούρας.

Με την άνοδο στην εξουσία του Αλφόνσου του Γ΄ (1885-1931) άρχισε για τους *Gitanos* ένα νέο μαρτύριο. Τώρα είχαν να υποστούν τη στρατιωτική δικτατορία του Primo de Rivera και του Francisco Franco. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δολοφονήθηκαν χιλιάδες Τσιγγάνοι.

Μόλις το 1965 δημιουργήθηκε στη Βαρκελώνη η «Γραμματεία των Τσιγγάνων» και τα επόμενα χρόνια ακολούθησε ή ίδρυση οργανώσεων και σε άλλα μέρη. Ιδρυτής και πρωτεργάτης αυτής της ενέργειας είναι ο δημοσιογράφος Juan de Dios Ramirez, σοσιαλδημοκράτης βουλευτής του Ισπανικού Κοινοβουλίου και από το 1983 μέλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

Σύμφωνα με το νέο σύνταγμα του 1978 οι Calé θεωρούνται ισότιμοι πολίτες με τους Ισπανούς. Οι δια νόμου περιορισμοί της συλλογής παλιών αντικειμένων (κυρίως σιδερικών) και του υπαίθριου εμπορίου που τέθηκαν σε ενέργεια το 1980 στρέφονται εναντίον τέτοιων καλοπροαίρετων προθέσεων. Μια μικτή ομάδα υποστηρικτών, η «Presencia Gitana», προσπαθεί να δώσει μια λύση στα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα που απασχολεί την εθνότητά τους. Πολλές φορές υπήρξαν αναγκαστικές μετοκίσεις Τσιγγάνων, όπως συνέβη για παράδειγμα το 1984 κατά την επίσκεψή του Πάπα στη Σαραγόσα, προκειμένου να μην έρθει σε αντιπαράθεση με ένα τριτοκοσμικό θέαμα αντικρίζοντας τις καλύβες των Τσιγγάνων. Η ιστορία επαναλήφθηκε με τον Βασιλιά της Ισπανίας κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας έκθεσης στη Σεβίλλη.

Η οργάνωση των Calé στην Ισπανία είναι μια από τις ισχυρότερες στον κόσμο. Διαθέτει ένα επεξεργασμένο πρόγραμμα, και η φωνή των Calé ακούγεται σήμερα στο κοινοβούλιο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Το 1986 η σοσιαλιστική κυβέρνηση δημιούργησε στο υπουργείο εσωτερικών μια θέση για εθνικές μειονότητες, η οποία όμως παρέμεινε ακάλυπτη μετά το θάνατο του Τσιγγάνου Χουν Μανουέλ Μεντόγια το 1989.

Το βασιλικό ζεύγος επισκέφθηκε το 1994 το ευρωπαϊκό συνέδριο των Ρομά που γινόταν στη Σεβίλλη, καθώς και έναν καταυλισμό Τσιγγάνων στη Μαδρίτη, και υπήρξε κατά έναν τρόπο, μια αίσθηση δικαίου. Με το νέο σύνταγμα του 1978 αναγνωρίζονται ως ισότιμοι πολίτες, και έχει σταματήσει η διαρκής παρακολούθηση από την Guardia Civil. Παρ' όλα αυτά οι Ισπανοί Τσιγγάνοι βρίσκονται απροστάτευτοι όπως και πρώτα από τις εφόδους της Αστυνομίας και είναι εκτεθειμένοι στις κοινωνικές διακρίσεις και το ρατσισμό. Στην ίδια κατάσταση βρίσκονται και οι Τσιγγάνοι της Πορτογαλίας.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των Gitanos παραμένει αναλφάβητο και κατοικεί σε καταυλισμούς και καλύβες στις παρυφές των πόλεων, χωρίς να τους παρέχονται σχεδόν καθόλου δυνατότητες εργασίας. Οι προκαταλήψεις στην πλειοψηφία του πληθυσμού της Ισπανίας είναι βαθιά ριζωμένες, εμποδίζοντας έτσι την ενσωμάτωση και την πολιτισμι-

κή χειραφέτηση των Gitanos. Εμποδίζεται συχνά σε Τσιγγανόπαιδα η επίσκεψη στο σχολείο.

5. Οι Τσιγγάνοι στις κάτω χώρες

5.1. Ολλανδία²⁹

Οι Τσιγγάνοι αναφέρονται για πρώτη φορά σε χρονογραφήματα από το έτος 1420. Όπως και σε άλλες χώρες έτσι και εδώ οδηγήθηκαν από κάποιον Αντρέ «Δούκα της μικρής-Αιγύπτου». Αρχικά τους χορηγήθηκε παντού φιλοξενία, αργότερα όμως τους απαγορεύθηκε κάθε είσοδος στη χώρα και εκδιώχθηκαν από παντού.

Ήδη από το τέλος του 15^{ου} αιώνα για τους μεταναστεύοντες Ρομά προβλέπονταν ειδικές ποινές. Οι αρχηγοί τους παρουσιάζονταν εν μέρει ως «Δούκες από τη μικρή-Ινδία», δήλωναν επίσης ότι ήσαν Έλληνες πρόσφυγες, που είχαν δεχτεί στις χώρες της βυζαντινής αυτοκρατορίας την επιδρομή των Οθωμανών. Πράγματι πολλοί Έλληνες ζητούσαν αυτήν την εποχή άσυλο στη δυτική Ευρώπη. Όμως δεν έχει εξακριβωθεί ακόμη, αν οι Τσιγγάνοι έφυγαν μαζί με τους Έλληνες ή αν δήλωσαν ως «Έλληνες πρόσφυγες», προκειμένου να τους υποδεχθούν φιλικά. Οι Τσιγγάνοι εκδιώκονταν ήδη στα βόρεια διαμερίσματα της χώρας, ενώ αντίθετα στα νότια απολάμβαναν ακόμη την φιλανθρωπική βοήθεια και τη φιλοξενία του πληθυσμού.³⁰

Στην Ολλανδία κατοικούν σήμερα περίπου 40.000 Ρομά. Από το 1977 υποστηρίζονται από το κράτος. Δημιουργήθηκαν ειδικά σχολεία και οι οργανώσεις των Ρομά ανέλαβαν δραστηριότητα. Μερικές φορές γίνονται παρεξηγήσεις και λαμβάνουν χώρα διαμάχες, που έχουν ως συνέπεια τις διώξεις. Κάτι τέτοιο συνέβη στις αρχές της δεκαετίας του 1980 με μια μεγάλη ομάδα Τσιγγάνων υπό την αρχηγία του Petalo. Αυτή η ομάδα και όσα από τα μέλη της δεν είχαν δολοφονηθεί από τους Ναζί είχαν κατορθώσει να φθάσουν μέσω Τσεχοσλοβακίας, Ρουμανίας και Βουλγαρίας στη Γιουγκοσλαβία και εντάχθηκαν στον παρτιζάνικο αγώνα εναντίον των Γερμανών κατακτητών. Σε ανταπόδοση της προσφοράς τους ο πρόεδρος του κράτους Τίτο τους απένεμε μετά τον πόλεμο τη Γιουγκοσλαβική υπηκοότητα. Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 για λόγους οικονομικούς η ομάδα εγκατέλειψε τη Γιουγκοσλαβία. Το μεγαλύτερο τμήμα της απέκτησε το

²⁹ Όχι περισσότεροι από 40.000.

³⁰ Αναφορικά για τους Τσιγγάνους στην Ολλανδία βλέπε την εργασία του Lucassen Leo: *En men noemde hen zigeuners'. De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland: 1750-1944*. Amsterdam/Den Haag 1944.

1977 τη δυνατότητα παραμονής στην Ολλανδία, διότι είχε νομιμοποιηθεί η παραμονή όλων των Ρομά που μέχρι εκείνη τη στιγμή ζούσαν στην Ολλανδία. Ωστόσο, σε ένα τμήμα που μόλις το 1981 απεφάσισε να επιστρέψει στην ομάδα του, δεν επετράπηκε η είσοδος στην Ολλανδία, διότι, μπροστά στο φόβο της απέλασης, δεν δέχθηκε να καταγραφεί.

5.2. Βέλγιο³¹

Σε αντίθεση με την Ολλανδία οι Τσιγγάνοι στο Βέλγιο αντιμετωπίζονταν λίγο-πολύ ως απροσκάλεστοι επισκέπτες. Η κυβέρνηση της χώρας τους θεωρούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα ως «συμμορίες με ιδιαίτερες συνήθειες, που αποτελούσαν απειλή για την κοινωνική ειρήνη».

Το Βέλγιο πρόβλεπε, στις συνθήκες με τη Γαλλία και το μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου από τις 13 Μαΐου 1931, την απαγόρευση της παραμονής νομάδων στην επικράτειά του. Έτσι, όλοι οι Τσιγγάνοι έπρεπε να απελαύνονται. Εξαιρέση αποτελούσαν μόνο οι εγκατεστημένοι στη Γαλλία και το Λουξεμβούργο. Οι Τσιγγάνοι που ζούσαν στο Βέλγιο ή προσπαθούσαν να φθάσουν εκεί, θεωρούνταν ως νομάδες. Από το 1933 η αστυνομία καθιέρωσε ελέγχους και κατέγραψε όλα τα υπάρχοντά τους. Κάθε Τσιγγάνος απέκτησε ένα είδος διαβατηρίου το οποίο ίσχυε μόνο για τρεις μήνες. Το Δεκέμβριο του 1941 αποφασίστηκε ότι «*οι Τσιγγάνοι δεν έχουν πατρίδα*», κάτι που αναγραφόταν εξάλλου και στην ταυτότητά τους. Εκείνοι που ζούσαν στις σκηνές, ήταν αδύνατο να καταγραφούν και ως εκ τούτου αναγνωρίζονταν ως «παράνομοι». Το υπουργείο δικαιοσύνης είχε δώσει μάλιστα στην κυκλοφορία ένα έντυπο, στο οποίο αναγραφόταν, ότι όσο λιγότεροι γίνονται οι Τσιγγάνοι, τόσο το καλύτερο για τη χώρα.

Τέτοιες συνθήκες εμπόδισαν βέβαια, όπως και σε άλλες χώρες, την ανάπτυξη μιας τσιγγάνικης κουλτούρας. Ιδιαίτερης προσοχής έτυχαν οι Τσιγγάνοι στην ολλανδική και φλαμανδική ζωγραφική, μεταξύ των άλλων από τον Van Gogh και το Frans Hals, το δημιουργό του ξακουστού έργου που βρίσκεται εκτεθειμένο στο μουσείο του Λούβρου με τον τίτλο «Τσιγγάνα». Στο Βέλγιο ζούνε σήμερα περίπου 15.000 Τσιγγάνοι.

³¹ Γύρω στις 15.000.

6. Οι Τσιγγάνοι στις σκανδιναβικές χώρες

6.1. Σουηδία

Στη Σουηδία οι Τσιγγάνοι αναφέρονται για πρώτη φορά το 1512. Μεγαλύτερες ομάδες κατέφθασαν εκεί το 1515 κυρίως από τη Ρωσία, τη Γαλλία, την Πολωνία και την Αγγλία. Η φιλοξενία που τους παραχωρήθηκε δε διήρκεσε και πολύ. Ήδη στις 1 Οκτωβρίου 1815 ο Gustav Wasa, ο μετέπειτα βασιλιάς της Σουηδίας, χαρακτήρισε τους Ρομά ως *προδότες, που ήρθαν στη χώρα, για να κατασκοπεύσουν*. Διέταξε μάλιστα να εκδιωχθούν όλοι οι Τσιγγάνοι από τη χώρα του και να τιμωρούνται σκληρά ακόμη και για μικροαδικήματα. Πιο άσπλαχνα φέρθηκε στους Ρομά ο προκαθήμενος της καλβινικής σουηδικής εκκλησίας Λαυρέντιος Πετρί, ο οποίος το 1560 έδωσε εντολή στους κληρικούς, να μην επιτρέπουν την είσοδο των Ρομά στις εκκλησιαστικές κοινότητες και ούτε να βαφτίζουν τα παιδιά τους ή να θάβουν τους νεκρούς τους.

Πολύ σύντομα απαγορεύθηκε η παραμονή των Ρομά στη Σουηδία. Μέχρι τις 8 Νοεμβρίου 1637 όφειλαν να έχουν εγκαταλείψει τη χώρα, σε διαφορετική περίπτωση θα καταδικάζονταν χωρίς δίκη. Το 1748 εκδόθηκε απαγόρευση εισόδου για Τσιγγάνους από άλλες χώρες στη Σουηδία. Μια παρόμοια απόφαση υπήρξε και πάλι το έτος 1914, που ανακλήθηκε μόλις το 1954, όταν η σουηδική κυβέρνηση μετέβαλε την επί 442 έτη αρνητική της στάση απέναντι στους Ρομά. Τον ίδιο χρόνο στις σκανδιναβικές χώρες τέθηκε σε ισχύ η συμφωνία «ενοποίησης της σκανδιναβικής αγοράς εργασίας». Με την ελευθερία εισόδου αυξήθηκαν οι μεταναστεύσεις αρχικά Φιλανδών και μετέπειτα μη σκανδιναβών Τσιγγάνων προς τη Σουηδία. Η κοινωνική θέση των Ρομά στη Σουηδία χειροτέρευσε κατά πολύ μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, διότι λόγω της βιομηχανικής εξέλιξης τα παραδοσιακά επαγγέλματα, ιδιαιτέρως στην επεξεργασία του μετάλλου, έπαψαν να είναι προσοδοφόρα.

Το 1962 ιδρύθηκε μια επιτροπή για ζητήματα που αφορούσαν τους Ρομά- και ψηφίστηκε ένας αριθμός μέτρων για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και την προώθηση της τσιγγάνικης κουλτούρας. Μια ομάδα ειδικών που δημιουργήθηκε το 1971 ανέλαβε να εξετάσει τις ευνοϊκότερες μορφές ενσωμάτωσής τους. Το 1979 ο Erik Ljungberg παρουσίασε το σχολικό αλφαβητάριο «Amaro chip». Σύμφωνα με στοιχεία του 1982

στη Σουηδία ζούσαν περίπου 6.000 Ρομά, οι οποίοι ως επί το πλείστον είχαν έλθει από τη Φιλανδία, και ήταν στην πλειοψηφία τους *Καλντεράς και Λοβάρι*.

6.2. Φιλανδία

Η πλειοψηφία των Ρομά των σκανδιναβικών χωρών διέμενε στο έδαφος της σημερινής Φιλανδίας, η οποία ανήκε για μακρύ χρονικό διάστημα στη Σουηδία και μόλις το 1581 αποτέλεσε αυτόνομο πριγκιπάτο. Φιλανδοί και Ρομά ήλθαν σε επαφή ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, όταν οι υπήκοοι του καθολικού βασιλιά ανταγωνίζονταν για την εξουσία με εκείνους του προτεστάντη Κάρολου του IX.

Στη Φιλανδία ζούνε σήμερα περίπου 4.500 Ρομά, το ένα πέμπτο από αυτούς ως νομάδες, περίπου τριάντα τις εκατό ως ημι-νομάδες, και οι υπόλοιποι ως μόνιμα εγκατεστημένοι. Η πλειοψηφία εξυπηρετείται στην καθημερινή ζωή με τα φιλανδικά, οι υπόλοιποι μιλούνε μια διάλεκτο που αποτελεί μείγμα από φιλανδικά και Ρομάνι.

Σύμφωνα με στοιχεία του 1954 ογδόντα έξι τις εκατό των Ρομά γνώριζαν ανάγνωση και γραφή. Στο μεταξύ αυτός ο αριθμός έχει σίγουρα αυξηθεί. Στη βελτίωση της κατάστασης σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ιδρυθείσα το 1953 «τσιγγάνικη επιτροπή», η οποία το 1955 υπέβαλε τα αιτήματα και τις προτάσεις της στο κοινοβούλιο. Στη συνέχεια παραχωρήθηκαν στους Ρομά επιπλωμένες κατοικίες και συμπεριλήφθησαν σε προγράμματα απασχόλησης και εκπαίδευσης. Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 60 οι Τσιγγάνοι απέκτησαν και τους πρώτους δικούς τους διανοούμενους, που συνέβαλαν σημαντικά στη χειραφέτηση του λαού τους. Με δική τους πρωτοβουλία ιδρύθηκε το 1967 η «Finnish Gypsy Association», η οποία από το 1969 έως και το 1973 έκδιδε το περιοδικό «Zirickli» (πουλί) και ήταν επιφορτισμένη με την παραγωγή μιας ραδιοφωνικής εκπομπής. Το 1972 στο φιλανδικό θέατρο εντάχθηκε και ένα θέατρο των Ρομά.

Τον ίδιο χρόνο ιδρύθηκε στη Στοκχόλμη ο «Σύλλογος Φιλανδών Τσιγγάνων», με τη βοήθεια του οποίου επιτεύχθηκε το 1973 η δημιουργία του «Βόρειου Τσιγγάνικου Συμ-

βουλίου», ως δευτεροβάθμιου οργάνου των Σκανδιναβών Ρομά, με έδρα το Ελσίνκι και τη Στοκχόλμη. Η κύρια δραστηριότητα του συμβουλίου επικεντρώνεται στην υπεράσπιση των θεμελιωδών πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ρομά.

6.3. Νορβηγία

Στη Νορβηγία ζούνε σήμερα περίπου 4.000 Ρομά, οι οποίοι ονομάζονται Τάττερ ή Τάντερ, Βάντρινγκερ ή Ομστράιφερ. Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται ως Ρομανοάρ ή Ρομανίγκελ. Τη μητρική τους γλώσσα Ρομανί διατήρησαν καλύτερα απ' όλους στην περιοχή Τροντχάιμ. Από τα μέσα του περασμένου αιώνα ορισμένες κρατικές αρχές, προπάντων η εκκλησία, προσπάθησαν να ενσωματώσουν τους Ρομά στην κοινωνία. Το πρώτο πραγματικά σημαντικό πρόγραμμα ψήφισε το κοινοβούλιο με την απόφαση αριθμός 37 (1972/73): «Μέτρα για τους Νορβηγούς Τσιγγάνους». Στο πρόγραμμα προβλέπεται η βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών, η σχολική εκπαίδευση για τα Τσιγγανόπαιδα και η δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της εθνικής τους κουλτούρας. Η διδασκαλία άρχισε το 1971 στο Όσλο και από το 1978 εισήχθη η Ρομανί σε μερικά σχολεία.

6.4. Δανία

Στη Δανία πολύ πιθανόν οι πρώτοι Τσιγγάνοι να έφθασαν το 1512. Αναφορικά με το παρελθόν τους δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες. Περί το 1825 πρέπει να έφθασε από το Schleswig-Holstein μια μεγάλη ομάδα Ρομά στη Δανία. Μερικές από αυτές τις οικογένειες αυτής της ομάδας ανήκαν στους Γερμανούς Sinti. Αργότερα κατέφθασαν στη Δανία και άλλες ομάδες από την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Σοβιετική Ένωση και τη Ρουμανία. Οι περισσότεροι από αυτούς μετανάστευσαν στη συνέχεια στην Ολλανδία και τη Βόρεια Αμερική. Σήμερα δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τους Ρομά στη Δανία, διότι εκείνοι που έχουν ενσωματωθεί δεν είναι πλέον διατεθειμένοι να δηλώσουν την καταγωγή τους. Νομάδες και ημι-νομάδες εξάλλου δε θεωρούνται ως εθνική αλλά ως κοινωνική μειονότητα.

7. Οι Τσιγγάνοι στη Μεγάλη Βρετανία και τη βόρεια Ιρλανδία³²

Στη Μεγάλη Βρετανία ζούνε περίπου 40.000 ταξιδιώτες σε σκηνές ή τροχόσπιτα, 48.000 σε κατοικίες. Οι περισσότεροι βέβαια ζούνε στις παρυφές των μεγάλων πόλεων.

Είναι κοινώς παραδεχτό ότι οι Τσιγγάνοι γύρω στο 1430 ή 1440 έφθασαν από τα ολλανδικά λιμάνια στην Αγγλία και διασκορπίστηκαν αμέσως στα διάφορα νησιά. Από τα χρονογραφήματα φαίνεται ότι συνάντησαν ισχυρή αντίσταση από την πλευρά της κρατικής εξουσίας.

Στην Αγγλία Ταξιδιώτες-Τσιγγάνοι εμφανίζονται για πρώτη φορά το 1514 σε μια αναφορά για μια μάντισσα, και η πρώτη εναντίον των Ρομά στρεφόμενη διάταξη δημοσιεύθηκε το 1541. Ο Ερρίκος ο Η΄ καταδίωξε σκληρά τους Ρομά, και η βασίλισσα Ελισάβετ η Ι., η οποία πίστευε ακόμη ότι οι Τσιγγάνοι έκρυβαν κληρικούς και μυστικούς πράκτορες, ξεπέρασε κατά πολύ τον πατέρα της. Έτσι το Μάιο του 1596 εκατόν ενενήντα έξι άτομα κλήθηκαν να απολογηθούν ενώπιον του δικαστηρίου της Yorkshire. Το δικαστήριο επέβαλε 196 φορές την ποινή του θανάτου. Στα επόμενα χρόνια συνεχίστηκε η εκδίωξη των Ρομά και πολλοί απ΄ αυτούς στάλθηκαν βίαια στις αποικίες.

Από τον 17^ο αιώνα οι Τσιγγάνοι έζησαν σχετικά σε ηρεμία. Μερικές ομάδες μάλιστα άρχισαν να εγκαθίστανται μόνιμα. Ιδιαίτερα οι Τσιγγάνοι από την Ουαλία παρέμειναν πιστοί στην παράδοσή τους. Διατήρησαν τη μητρική τους γλώσσα, ενώ σε άλλες χώρες όλο και περισσότερο ασπάστηκαν τα κυρίαρχα ήθη και έθιμα. Με την «Alien act» ψηφίστηκε το 1906 ένας νέος νόμος περί αλλοδαπών με πλήρη εξουσία στην απέλαση των Ρομά. Στο μέλλον Τσιγγάνοι μετανάστες γίνονταν αποδεκτοί στην Αγγλία, διότι οι περισσότεροι δήλωσαν ότι ήταν πρόσφυγες από τη Ρουμανία η από την ουγγρική εξέγερση του 1956.

Οι Τσιγγάνοι εργάζονται ως επί το πλείστον στη μεταλλουργία, στις μεταφορές ενώ στη Σκωτία και την Ιρλανδία και ως πλανόδιοι μουσικοί. Βασικά αγωνίζονται για την επίλυση περίπλοκων κοινωνικών προβλημάτων, που αρχίζοντας από την άδεια παραμονής φθάνουν μέχρι τα προβλήματα απασχόλησης και εκπαίδευσης. Κατά την διάρκεια της

³² Στην Αγγλία κατοικούν περί τις 62.000, στην Σκωτία 17.000, στην Ουαλία 9.000, στην Βόρεια Ιρλανδία 2.000.

διακυβέρνησης της χώρας από την Θάτσερ οι Τσιγγάνοι έγιναν οι φτωχότεροι των φτωχών. Προβλήματα μεταξύ του τοπικού πληθυσμού και των ταξιδιωτών προκύπτουν κάθε φορά, όταν πρόκειται για τους χώρους στάθμευσης. Το Νοέμβριο του 1994 η βρετανική κυβέρνηση έθεσε σε ισχύ ένα νόμο, ο οποίος στρέφεται αρχικά εναντίον της «νέας εποχής των ταξιδιωτών», των απογόνων του κινήματος των Χίπις, πλήττει όμως πριν απ' όλα τους Τσιγγάνους. Ο νόμος αυτός ποινικοποιεί και περιορίζει τον τρόπο ζωής τους τόσο πολύ, ώστε μια μελέτη του πανεπιστημίου του Μπρίστολ κατηγόρησε την κυβέρνηση Μέιτζορ για «εθνική κάθαρση».

Την πρώτη σημαντική οργάνωση των Ρομά της Μεγάλης Βρετανίας αποτέλεσε η «Gypsy Council» (Συμβούλιο των Ταξιδιωτών) που ιδρύθηκε το 1966, το προεδρείο της οποίας αποτελούσαν ο Grattan Buxton και ο Donald Kenrick. Τα αιτήματα του συμβουλίου ήταν τα παρακάτω:

Χώροι στάθμευσης σε κάθε συνοικία, δικαίωμα εκπαίδευσης για τους ταξιδιώτες, εργασία και κατοικία καθώς και ισότητα με την πλειοψηφία του πληθυσμού.

Μαζί με μερικούς παιδαγωγούς επιστήμονες το Συμβούλιο ίδρυσε το 1970 το «National Gypsy Education Council».

Στη Δημοκρατία της Ιρλανδίας και της Βόρειας Ιρλανδίας μόνο το 50 % των Τσιγγανοπαίδων αποκτούν σχολική εκπαίδευση. Το 80 % των Ρομά είναι αναλφάβητοι. Ανελλιπές είναι και το σύστημα υγείας. Το ήμισυ των οικογενειών αναγκάζεται όπως και πρώτα να ζει δίπλα σε δρόμους, χωρίς νομική προστασία και υγειονομικές εγκαταστάσεις. Ανησυχητική αντίστοιχα είναι και η κατάσταση της υγείας. Η παιδική θνησιμότητα είναι τρεις φορές μεγαλύτερη από το μέσο όρο της χώρας. Στους Ταξιδιώτες και τους Ρομά απαγορεύεται πολλές φορές η είσοδος στις ταβέρνες, στα καταστήματα και μερικά ιδρύματα της χώρας. Η ιδιαίτερη κουλτούρα τους δεν αναγνωρίζεται και ούτε υποστηρίζεται από τις κυβερνήσεις καθώς επίσης και οι ανεξάρτητες οργανώσεις τους.

Το ίδιο περίπου είναι και η κατάσταση για τους 100.000 Ταξιδιώτες και Ρομά στη Μεγάλη Βρετανία. Η καθολική εκκλησία στην Ιρλανδία υποστηρίζει τις οργανώσεις των Ταξιδιωτών στο Δουβλίνο και το Μπέλφαστ.

8. Η εξόντωση των Sinti και Romá στην κατεχόμενη Ευρώπη

Το πολιτικό πλαίσιο

Με τους λεγόμενους «Νόμους της Νυρεμβέργης» από τις 15 του Σεπτεμβρίου 1935 καταργούνται τα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα όλων των μη Γερμανών και εφαρμόζεται ο «νόμος για την προστασία του γερμανικού αίματος και της γερμανικής τιμής».³³ Η απαγόρευση των μεικτών γάμων και η προστασία μόνο του γάμου μεταξύ Γερμανών αποτελούν θεμέλιο λίθο της προάσπισης της γερμανικής τιμής, δηλαδή της καθαρότητας του γερμανικού αίματος. Έτσι, οι σεξουαλικές σχέσεις με αλλόφυλους αποτελούν εγκληματική πράξη και προσβολή της φυλής.³⁴ Αναφορικά με την ερμηνεία του νόμου για την προστασία του αίματος το πρώτο τμήμα αστικών υποθέσεων του Ράιχ απεφάνθη ως εξής: «η παλαιότερη (φιλελεύθερη) αντίληψη σχετικά με τη νομική υπόσταση της προσωπικότητας δεν εμπεριέχει θεμελιακές αξιακές διαφοροποιήσεις μεταξύ των όντων με εμφάνιση ανθρώπου (mit menschlichen Antlitz) βάσει της ποιότητας του αίματος...»³⁵ Η ιδιότητα του ανθρώπου δεν χαρακτηρίζει τις κατώτερες φυλές ή τα άτομα που είναι ή θεωρούνται φορείς κληρονομικών ασθενειών και ως εκ τούτου δεν αξίζει να ζήσουν. Η απαξίωση της ζωής αποτελεί το ουσιαστικό περιεχόμενο του ρατσιστικού ανορθολογισμού του οποίου η συνεπής κατάληξη είναι ο ολοκληρωτικός πόλεμος και η τελική αυτοκαταστροφή.

Το αίμα ορίζει την ιδιότητα του ανθρώπου. Η φυλετική ιεραρχία προσδιορίζει τη βιολογική ιεράρχηση της ποιότητας της ζωής: στην κορυφή της πυραμίδας η άρια φυλή, ενώ στη βάση της, όντα απαξιωμένης ζωής με εμφάνιση ανθρώπου. Η επιστήμη όμως της υγιεινής της φυλής, η οποία κατέκλυσε τα πανεπιστήμια και κυριάρχησε στη γερμανική «εξαρτισμένη» διάνοηση -είναι σε θέση ν' ανιχνεύσει επιστημονικά την απάτη

³³ Ο νόμος αυτός αποτέλεσε ουσιαστικά τη βάση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε το ρατσιστικό κράτος. Στην πρώτη παράγραφο αυτού του νόμου αναφέρεται ότι «γάμοι μεταξύ Εβραίων και ατόμων γερμανικής εθνικότητας ή ατόμων συγγενικού του γερμανικού αίματος, απαγορεύονται. Γάμοι, οι οποίοι τελέστηκαν στο εξωτερικό με στόχο την αποφυγή της ισχύος του νόμου, θεωρούνται άκυροι». Στη δεύτερη παράγραφο τονίζεται ότι: «Εξωσυζυγική επαφή μεταξύ Εβραίων και ατόμων γερμανικής εθνικότητας ή ατόμων συγγενικού του γερμανικού αίματος απαγορεύεται». Βλ. Jörg Friedrich: *Freispruch für die Nazi-Justiz*, Rowohlt, Hamburg 1983, σελ. 28.

³⁴ Αυτό βέβαια δεν ίσχυε για τον προπαγανδιστή του εθνικοσοσιαλισμού Dr. Goebbels, ο οποίος διατηρούσε σχέση με γνωστή αλλοδαπή ηθοποιό.

και με τη μέθοδο της ευγονικής, ν' ανακαλύψει και εξοντώσει τους υπάνθρωπους που απειλούν την καθαρότητα της φυλής. Η άρνηση της ανθρώπινης ιδιότητας, της ανθρώπινης υπόστασης στους μη ανήκοντες στο ίδιο έθνος, στην ίδια φυλή, στην ίδια ταυτότητα αίματος αποτέλεσε την πιο απόλυτη άρνηση της κεντρικής θεμελιακής και καθοριστικής έννοιας του ορθού και πρακτικού λόγου της Νεωτερικότητας, της έννοιας του ανθρώπου.³⁶

Αυτό που ξεχωρίζει τη μοναδικότητα του ρατσισμού των εθνικοσοσιαλιστών είναι ότι στηρίζεται στη φυσική εξόντωση του άλλου - με άμεσο βιομηχανικά οργανωμένο τρόπο ή μέσω της καταναγκαστικής εργασίας - και της οποίας η απόλυτη έκφραση είναι το Auschwitz.³⁷

8.1. ...στη Γερμανία

Με την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού στην εξουσία στις 30 Ιανουαρίου του 1933 γράφτηκε και το φρικτότερο κεφάλαιο μέχρι σήμερα στην ιστορία των Ρομά και Sinti. Εκατομμύρια Εβραίοι, Sinti και Ρομά εξοντώθηκαν μετά από προγραμματισμένο θάνατο στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στα κρεματόρια της κατεχόμενης Ευρώπης. Για την τελειωτική τους εξαφάνιση το ναζιστικό καθεστώς στηρίχθηκε σε ένα προ πολλού προετοιμασμένο έδαφος.

Τα δεινά που υπέστησαν οι Sinti και Ρομά στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν είναι εύκολο να αναπαρασταθούν επακριβώς, παρά μόνο κατόπιν μεγάλης δυσκολίας. Οι Ναζί εγκληματίες φρόντισαν προτού αποχωρήσουν από την πολιτική σκηνή να εξαφανίσουν προσεκτικά τα ίχνη των πράξεων τους, καίγοντας αρχεία, και εξαφανίζοντας βουνά από πτώματα. Πολύ συχνά ο θάνατος των Τσιγγάνων δεν καταγραφόταν, αφού

³⁵ Ingo Müller: Furchtbare Juristen. Die unbewältigte Vergangenheit unserer Justiz, Kindler, München 1987, σελ. 124, αναφέρεται από Χαραλάμπη Δημήτρη στο: Δημοκρατία και Παγκοσμιοποίηση, Αθήνα 1998, σελ. 33.

³⁶ Πρβλ. Χαραλάμπης Δημήτρης, ό.π., σελ. 31-38.

³⁷ Πρβλ. Ε. Μπαλιμπάρ και Ι. Βαλλερστάιν: Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες, Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελ. 48-60.

έτσι ή αλλιώς τους προορίζαν για εξόντωση και ήταν συνήθως τόσο ολοκληρωτική, ώστε τελικά μόνο οι ίδιοι οι δολοφόνοι παρέμειναν ως μάρτυρες των εκτελεσθέντων Τσιγγάνων. Μόλις τώρα έρχεται στο φως της δημοσιότητας η όλη τραγική αλήθεια επισκιασμένη και σήμερα από την αναζωπύρωση του πολέμου, των καταδιώξεων, του εθνικιστικού μίσους και των εθνοκαθάρσεων. Μια ολοκληρωμένη και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο τεκμηρίωση του «μικρού ολοκαυτώματος» -όπως συνηθίζεται να λέγεται - δεν υπάρχει μέχρι σήμερα.

Αν και ο τρόπος εξόντωσης των Ρομά και Sinti στην κατεχόμενη Ευρώπη ήταν διαφορετικός, είχε όμως πάντα ως στόχο το θάνατο. Να σημειωθεί ότι πολύ λίγες ήταν οι χώρες στις οποίες ο πληθυσμός και οι κυβερνήσεις τους προστάτευσαν τους Τσιγγάνους (Βουλγαρία, Βοσνία) ή όπου το τέλος του πολέμου πρόλαβε τους εγκληματίες (Ελλάδα και μερικώς στη Ρουμανία).

Υπήρξαν μορφές βίαιων εκδιώξεων και επιτόπιων ομαδικών εκτελέσεων όπως για παράδειγμα στη δυτική Πολωνία και συστηματικής εξόντωσης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (Auschwitz, Jasenovac κ.ά.). Υπήρξε ένα προμελετημένο πρόγραμμα εξόντωσης δια της εργασίας, με τη βοήθεια του οποίου έπρεπε να διατηρηθεί η παραγωγή των όπλων που απαιτούσε ο πόλεμος των Ναζί.³⁸

Αφετηρία αυτών των συμβάντων αποτέλεσε η Γερμανία. Θύματα μεταξύ των άλλων ήσαν και οι Τσιγγάνοι της Ευρώπης. Ο διακηρυγμένος στόχος των Ναζί ήταν η επιβολή σ' ολόκληρη την Ευρώπη της εξολοθρευτικής τους πολιτικής. Για την υλοποίηση της εκτόπισης δημιούργησαν ένα διακλαδιζόμενο σύστημα στρατοπέδων συλλογής και στρατοπέδων καταναγκαστικών έργων.

Πρέπει να τονιστεί πως στην απελευθέρωση της Ευρώπης από τον φασισμό συνέβαλαν και οι Τσιγγάνοι. Αρκετοί απ' αυτούς συντάχθηκαν στις κατεχόμενες χώρες με τις αντιστασιακές οργανώσεις.

Αποζημίωση και αποκατάσταση των θυμάτων, των επιζώντων των στρατοπέδων εξόντωσης, της καταναγκαστικής εργασίας για τις μεγάλες γερμανικές επιχειρήσεις (όπως IG-Farben, Siemens/Halske και πολλών άλλων) δεν έχει υπάρξει μέχρι σήμερα σχεδόν

³⁸ Στο Άουσβιτς εξοντώθηκαν 13.080 «Τσιγγάνοι» από τη Γερμανία και την Αυστρία (Zimmermann, Verfolgt, Vertrieben, Vernichtet, σ.77, και ο Riechert (Im Schatten von Auschwitz (1994), σ. 149 υπολογίζει ότι από τις 30.000 στο Γ' Ράιχ περίπου το 10 % στερηποιήθηκε.

καθόλου. Και όχι μόνο αυτό. Υψηλά ιστάμενοι αυτουργοί παρέμειναν σε ενεργό δράση σε δημόσιες υψηλές θέσεις στην ΟΔΓ μέχρι τη συνταξιοδότησή τους, όπως για παράδειγμα οι θεωρητικοί και ερευνητές του ρατσισμού Δρ. Ritter και Eva Justin.

Η άνοδος των εθνικοσοσιαλιστών στην εξουσία σήμαινε και μια σκλήρυνση των μέτρων εναντίον των Sinti και Ρομά. Το πρώτο νομικό διάταγμα για τη μετέπειτα μαζική εξόντωσή τους αποτέλεσε ο «νόμος για την καταπολέμηση των Τσιγγάνων, των νομάδων και των φυγόπονων» που είχε ψηφιστεί στις 16 Ιουλίου 1926 στη Βαυαρία. Ο νόμος αυτός υιοθετήθηκε και από άλλα κρατίδια (Βρέμη 1-8-1933, Βάδη 12-1-1937), και στους παραβάτες επιβάλλονταν οι σκληρότερες ποινές. Οι άδειες εξασκήσεως πλανόδιων επαγγελματιών και κοινωνικών παροχών χορηγούνταν όλο και δυσκολότερα. Στο διάστημα ανάμεσα στο 1929 και 1938 Sinti και Ρομά πολλών κοινοτήτων (π.χ. Φρανκφούρτη, Ντίσελντορφ, Κολωνία) μεταφέρθηκαν από την αστυνομία και τα γραφεία πρόνοιας σε αυστηρά φρουρούμενους χώρους που λειτουργούσαν με κανονισμούς στρατοπέδου. Στο Βερολίνο επίσης λίγο πριν από τους ολυμπιακούς αγώνες του 1936 οι κρατικές αρχές δημιούργησαν, σε συνεργασία με το γραφείο πρόνοιας της πόλης, τους υπεύθυνους του κόμματος του NSDAP, το φυλετικό πολιτικό γραφείο και την αστυνομία, ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης στη συνοικία του Μαρτσάν. Εκεί, σε ένα γήπεδο που βρισκόταν δίπλα σε νεκροταφείο, μεταφέρθηκαν δια της βίας στις 17 Ιουλίου περίπου 600 Sinti και Ρομά, κάτοικοι της πόλης από πολλά χρόνια. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έζησαν ήταν καταστροφικές. Αργότερα μετέφεραν στο στρατόπεδο και εκείνους τους Sinti που ζούσαν σε μόνιμες κατοικίες.

Η πρόταση του προϊσταμένου του κεντρικού γραφείου πρόνοιας του Βερολίνου από το 1939: το στρατόπεδο των Τσιγγάνων να μετατραπεί σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, έμεινε τελικά απραγματοποίητη. Το 1943 εκτοπίστηκαν, σχεδόν χωρίς εξαίρεση όλοι οι κρατούμενοι, ακόμη κι εκείνοι που ζούσαν στην περιοχή της πόλης του Βερολίνου, στο «στρατόπεδο για Τσιγγάνους» στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου όπου και εκτελέστηκαν, εκτός ολίγων εξαιρέσεων. Περίπου είκοσι Sinti και Ρομά παρέμειναν κρατούμενοι στο Μαρτσάν μέχρι την απελευθέρωσή τους το 1945 από το σοβιετικό στρατό.

Η δημιουργία τέτοιων στρατοπέδων χωρίς νομική υπόσταση σε πολλά σημεία της χώρας εξυπηρετούσε τον διαχωρισμό των Sinti και Ρομά από τον υπόλοιπο πληθυσμό,

στη βάση φυλετικών βιολογικών κριτηρίων, την εκμετάλλευση μέσω καταναγκαστικής εργασίας και τελικά την προετοιμασία των εκτοπίσεων.

Μέχρι το 1936 οι Sinti και Ρομά δεν αποτελούσαν ιδιαίτερο συστατικό στοιχείο της ρατσιστικής προπαγάνδας, αν και συμπεριλαμβάνονταν πάντοτε στις στρατηγικές εξόντωσης. Στις 5 Σεπτεμβρίου 1935 το συνέδριο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος διακήρυττε από τη Νυρεμβέργη το «νόμο για την προστασία του γερμανικού αίματος και της γερμανικής τιμής». Με το νόμο αυτό χαρακτηρίζονταν Εβραίοι, Έγχρωμοι, Τσιγγάνοι και κοινωνικές ομάδες του περιθωρίου ως οι ομάδες εκείνες που απειλούσαν την καθαρότητα της γερμανικής φυλής. Την ακολούθησε επίταση των νομικών μέτρων συστηματοποίησης της πολιτικής των διακρίσεων καθώς και η συνεργασία πολλών επιστημονικών τμημάτων, προκειμένου να δημιουργήσουν ψευτοεπιστημονική υποδομή για τα προγραμματισμένα εγκλήματα. Για να νομιμοποιηθούν οι πράξεις των Ναζί, καθορίστηκαν συγκεκριμένοι «ερευνητικοί στόχοι» και εκπονήθηκαν διατριβές, οι οποίες όφειλαν να αποδείξουν την δήθεν κατωτερότητα, ενδογενή εγκληματικότητα και α-κοινωνικότητα των Sinti και Ρομά.

Ο υπουργός εσωτερικών πρότεινε τον Ιούνιο του 1936 στα κρατίδια και τις κοινότητες τη «διοργάνωση ημερίδων εφόδου κατά των Τσιγγάνων». Οι ημερίδες αυτές εξυπηρετούσαν την καταγραφή στοιχείων και την εκδίωξη των Τσιγγάνων. Με την καλλιέργεια του αντίστοιχου εχθρικού κλίματος στην κοινωνία περιορίστηκαν οι δυνατότητες ομαλής διαβίωσης για τους Τσιγγάνους.

Η διαρκής σκλήρυνση των μέτρων και η διεύρυνσή τους και σε άλλες κατηγορίες του πληθυσμού προώθησαν σε εντατικό βαθμό την καθιερωμένη «πολιτική κατά των Τσιγγάνων». Τα μέτρα αυτά λειτούργησαν παράλληλα με τις επανειλημμένα εκφρασμένες αξιώσεις να αναχαιτιστεί η βιολογική ικανότητα αναπαραγωγής των Sinti και Ρομά. Με την επιδίωξη αυτού του στόχου η κρατική πολιτική απέκτησε ένα ποιοτικό άλμα απέναντι στους Sinti και Ρομά, επειδή μετατόπιζε τη δίωξη από τον τρόπο ζωής στην καταστροφή των ίδιων των ανθρώπων.

Έτσι, το γραφείο «φυλετισμού και εποικισμού» των SS στο Βερολίνο αξίωνε ήδη το 1933, ότι «Οι Τσιγγάνοι και οι Μιγάδες-Τσιγγάνοι - αδιάφορο αν είναι κοινωνικά προ-

σαρμοσμένοι ή όχι - πρέπει στις περισσότερες περιπτώσεις να καταστούν στείροι, άτεκνοι».³⁹

Από το τέλος της δεκαετίας του 1920 άρχισε να ασχολείται εντατικότερα και η «επιστήμη» με τους Τσιγγάνους στη βάση ρατσιστικών μοντέλων ερμηνείας. Τα ρατσιστικά μοντέλα εισέβαλαν από τα μέσα της δεκαετίας του '30 όλο και πιο δυναμικά στην πολιτική και δικαστική πρακτική. Στους «Νόμους της Νυρεμβέργης» από τις 15 Σεπτεμβρίου 1935 δεν αναφέρονταν βέβαια ακόμη ρητώς οι Sinti και Ρομά, αυτό το κενό το κάλυψε η εγκύκλιος του «υπουργού εσωτερικών του Ράιχ και της Πρωσίας περί της απαγόρευσης των μικτών γάμων» από τις 26 Νοεμβρίου 1935.

Βέβαια το ποιος έπρεπε τώρα να καταλογισθεί ως «Τσιγγάνος», δεν ήταν ακόμη διόλου σαφές για τα εκτελεστικά όργανα. Κορυφαίος στην ψευτο-επιστημονική κωδικοποίηση, εξερεύνηση και ταξινόμηση των Sinti και Ρομά στη Γερμανία, υπό την επήρεια εθνικοσοσιαλιστικών οίων, αναδείχθηκε ο γιατρός Δόκτωρ Robert Ritter, ο οποίος πίστευε ότι είχε διαγνώσει ήδη από το 1935 τη «δυσμενή» θέση των Τσιγγάνων «από κοινωνικής, κληρονομικής και φυλετικής απόψεως» και αξίωνε τον περιορισμό τους «στον εαυτό τους από απόψεως μελλοντικής σύμμειξης». Το 1934/35 άφησε τη δραστηριότητά του ως αρχίατρος του τμήματος νέων στη νευρολογική κλινική του πανεπιστημίου του Τύμπινγκεν, για να αφιερωθεί στην έρευνα των «μη-κοινωνικών», «βαγαπόντηδων» και των «Τσιγγάνων-Μιγάδων». Το Νοέμβριο του 1936 ανέλαβε κατόπιν εντολής του γερμανικού υπουργείου εσωτερικών και σε συνεργασία με τη Γερμανική Εταιρεία Έρευνας (DFG) την εργασία του στο Υγειονομείο του κράτους, στη συνοικία Dahlem του Βερολίνου, προκειμένου να συνεχίσει τις «επιστημονικές» του έρευνες.

Τη διερεύνηση των Sinti και Ρομά ο Ritter την έβλεπε ως μέρος του προβλήματος της «μη κοινωνικής» έρευνας, ενώ κατασκεύασε μια σχέση καταλογιζόμενης φυλετικής ένταξης και υποτιθέμενης ακοινωνικότητας. Σύμφωνα με την άποψή του:

«Τα μέλη και οι απόγονοι τέτοιων μιγαδικών φαρών, δηλ. εκείνοι, των οποίων οι γονείς και οι προπάτορες είναι από την πλευρά τους ήδη μιγάδες, χαρακτηρίστηκαν από εμάς ως μιγάδες Τσιγγάνοι (αυτό σημαίνει γόνιοι ενός ανάμικτου πληθυσμού). Επειδή αυτοί οι μιγάδες Τσιγγάνοι είναι κατά κανόνα σε μεγάλο βαθμό ανισόρροποι, ακαταλόγιστοι, αναξιόπιστοι, νωθροί ή ασταθείς και ευερέθιστοι, κοντολογίς λοιπόν είναι φυγόπονοι

³⁹ Ρομάνι Rosse: Bürgerrechte für Sinti und Ρομά, Heidelberg, Juli 1981,σελ. 13

και ακοινώνητοι και κατ' ουσία αποτελούν τον πυρήνα του τσιγγάνικου λούμπεν προλεταριάτου, θα ήταν τελείως λανθασμένο, αυτοί οι Τσιγγάνοι σύμφωνα με το νόμο περί υπηκοότητας και του νόμου προστασίας του αίματος να αξιολογηθούν ως γερμανικής καταγωγής.»⁴⁰

Ενώ η παραδοσιακή πολιτική για τους Τσιγγάνους αποσκοπούσε αρχικά στη μόνιμη εγκατάσταση των Sinti και Ρομά που ζούσαν από κάποιο πλανόδιο επάγγελμα, τώρα στρέφονταν η προσοχή του Ritter ακριβώς στους μόνιμα εγκατεστημένους, τους δήθεν εκφυλισμένους Sinti και Ρομά. Διαφορετικά από ό,τι στους Εβραίους θεωρούνταν ακόμη ως «Τσιγγάνοι», και εκείνοι που μεταξύ των γονέων του πατέρα και της μητέρας υπήρξαν δύο «Μιγάδες». Σύμφωνα με την εκτίμησή του αυτό αφορούσε το 90 % των Sinti και Ρομά.

Για αυτούς ο Ritter έκρινε ότι η εφαρμογή του «νόμου περί προστασίας του αίματος» δεν ήταν επαρκής: πολύ περισσότερο ήταν αναγκαία μια «φυλετική και εγκληματοβιολογική λύση του ζητήματος των Τσιγγάνων. Πράγματι οι υπογεγραμμένες γνωμοδοτήσεις από τον Ritter και τους συνεργάτες του, Eva Justin, Sophie Ehrhardt, Adolf Wuerth, ήταν για τους περισσότερους Sinti μέσα στο αυξανόμενο εχθρικό πλαίσιο έντασης της «πολιτικής των Τσιγγάνων» ταυτόσημη με θανατική ποινή. Το Ινστιτούτο του Ritter περιορίστηκε σε σχέση με τους Sinti και Ρομά στο παλαιό Ράιχ. Ο αριθμός των καταγραμμένων Sinti και Ρομά που εξετάστηκαν από το Ritter και τους συνεργάτες του αυξήθηκε από 15.000 το Μάρτιο του 1942 σε 21.498 το Μάρτιο του 1943 και σε 23.933 το Μάρτιο του 1944.

Στο Ινστιτούτο του Ritter διαμορφώθηκαν και εξετάστηκαν διάφορες προτάσεις λύσης του «προβλήματος των Τσιγγάνων»: στείρωση και μορφές εκτόπισης. Με τη βοήθεια αστυνομικών και εκκλησιαστικών αρχείων καθώς και διερευνήσεων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης συντάχθηκαν οι λεγόμενοι γενεαλογικοί πίνακες, που περιελάμβαναν μέχρι και 800 ονόματα και αναγράφονταν οι ρατσιστικές γνωμοδοτικές εκφράσεις. Στη βάση αυτών των γνωμοδοτήσεων έγιναν οι επιλογές για εκτόπιση στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

⁴⁰ Ritter Robert: Die Bestandaufnahme der Zigeuner und Zigeunermischlinge in Deutschland, στο: Der öffentliche Gesundheitsdienst, 5. Februar, σελ. 482, αναφέρεται από την Katrin Reemsma, ό.π. σελ. 103.

Στις 8 Δεκεμβρίου 1938 ο Χίμλερ εξέδωσε μια εγκύκλιο, σύμφωνα με την οποία η «ρύθμιση του ζητήματος των Τσιγγάνων» θα καθοριζόταν από την κοινωνική συμπεριφορά της φυλής. Η φυλή, η «ράτσα» επιβλήθηκε οριστικά ως το υποχρεωτικό κριτήριο της κρατικής πολιτικής απέναντι στους Sinti και Ρομά.

Στις 7.10.1939 ανακοινώθηκε νέα διάταξη, που απαγόρευε στους Sinti και Ρομά να εγκαταλείψουν τον τόπο κατοικίας τους, και η οποία απλοποιούσε την πλήρη τους καταγραφή. Με βάση μια διάταξη του Χίμλερ από τις 20.11.1939 όσες γυναίκες θεωρούνταν ύποπτες μαντείας έπρεπε να μεταφερθούν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μια διάταξη του υπουργού παιδείας και λαϊκής επιμόρφωσης από τις 22.3.1941 υπαγόρευε την υποχρεωτική εκδίωξη των Τσιγγανοπαίδων από το σχολείο. Στις 12.3.1942 με τη «διάταξη για την απασχόληση Τσιγγάνων» εξισώθηκαν οι Sinti με τους Εβραίους εργασιακά και κοινωνικά. Επειδή οι Sinti δεν διέθεταν κανένα ίδρυμα πρόνοιας, βρίσκονταν μάλιστα σε χειρότερη θέση από τους Εβραίους. Στις 10.7.1942 η αρχιστρατηγία της Βερμαχτ διέταξε να απολυθούν οι «Τσιγγάνοι» και οι «Τσιγγάνοι-Μιγάδες» για λόγους φυλετικούς από τη Βερμαχτ.

Η πλήρης αφαίρεση των δικαιωμάτων των Sinti και Ρομά συνοδεύτηκε με εκτοπισμούς από τη Γερμανία και τις κατεχόμενες περιοχές στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Sinti και Ρομά από τη Γερμανία και την κατεχόμενη Ευρώπη δολοφονήθηκαν στο Άουσβιτς και στα άλλα στρατόπεδα συγκέντρωσης: μέσω της καταναγκαστικής εργασίας (μεταξύ άλλων για τη Siemens, Daimler-Benz, AEG, Heinkel, Messerschmitt, BMW, Volkswagen, IG Farben και των επιχειρήσεων επεξεργασίας των προϊόντων τους), των ιατρικών πειραμάτων, εκτελέσεων σε θαλάμους αερίων, πέθαναν από φυματίωση και άλλες μορφές εξόντωσης.

8.2 Η εξόντωση των Sinti και Ρομά στην κατεχόμενη Πολωνία

Με την επίθεση της Γερμανίας εναντίον της Πολωνίας την 1 Σεπτεμβρίου 1939 άρχισε και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Ύστερα από την κατάληψη της Πολωνίας το έδαφος της καλύφθηκε με ένα απέραντο δίκτυο στρατοπέδων συγκέντρωσης (Auschwitz-Birkenau, Majdanek, Sztutowo, Rogonze και Plaszow) καταναγκαστικής εργασίας κα-

θώς και στρατοπέδων εξόντωσης. Τα στρατόπεδα εξόντωσης (Belzec, Chelmino, Sobitor, Treblinka) δημιουργήθηκαν το 1941 και συντέλεσαν στη συστηματική εξόντωση ιδιαίτερα των Εβραίων και των Τσιγγάνων της Ευρώπης.

Στις 27 Απριλίου του 1940 οργανώθηκαν από τον αρχηγό των γερμανικών SS Χίμλερ οι πρώτες εκτοπίσεις Sinti και Ρομά στα στρατόπεδα εργασίας και συγκέντρωσης καθώς και σε εβραϊκά γκέτα στο πολωνικό έδαφος. Ακολούθησε η απαγόρευση μετακίνησης των Πολωνών Τσιγγάνων, η στέγασή τους στα εβραϊκά γκέτο και η δήμευση της περιουσίας τους. Το γκέτο της Βαρσοβίας ήταν για πολλούς Τσιγγάνους ένας ενδιάμεσος σταθμός προς το στρατόπεδο της Τρεμπλίνκας.

Με εντατικό ρυθμό άρχισε κατά πρώτον η εξοντωτική δράση εναντίον των Πολωνών Τσιγγάνων, ιδιαίτερα μετά την επίθεση κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Από φόβο μήπως οι Τσιγγάνοι δραπετεύσουν ή έρθουν σε επαφή με τον πολωνικό πληθυσμό και τους παρτιζάνους, οι Ναζί παραιτήθηκαν από εκτοπίσεις σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, εκτελώντας επί τόπου τους κρατούμενους όπως συνέβη στη Βολχίνιεν κατόπιν συνεργασίας με τους Ουκρανούς φασίστες. Στο φαράγγι του Babi Jar (κοντά στο Κίεβο) εκτελέστηκαν περίπου 1000.000 άτομα, ανάμεσά τους και αναρίθμητοι Τσιγγάνοι.

Σε όλα σχεδόν τα στρατόπεδα οι Τσιγγάνοι τοποθετούνταν χωριστά από τις άλλες εθνικότητες. Στο Majdanek, Belyec και Sobitor θανατώθηκαν αρκετές χιλιάδες, χωρίς να γίνουν γνωστοί ποτέ ακριβείς αριθμοί. Στη δεύτερη μεγάλη πόλη της Πολωνίας, το Lodz, βρισκόταν το μεγαλύτερο γκέτο των κατεχομένων εδαφών. Εδώ έλαβαν χώρα η δοκιμή και το προανάκρουσμα για τα περαιτέρω. Όταν το φθινόπωρο του 1941 έφθασαν οι πρώτες μεταφορές, οργανωμένες και επιτηρούμενες προσωπικά από τον Αδόλφο Αϊχμαν, το στρατόπεδο των Τσιγγάνων απομονώθηκε εξ ολοκλήρου από το εβραϊκό γκέτο. Συνολικά μεταφέρθηκαν εδώ 4.996 Τσιγγάνοι, εκ των οποίων 2.689 ήταν παιδιά - Καλντεράς, Λαβάρι και Sinti - εκτοπισμένα από τα αυστριακά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το στρατόπεδο του Lodz διατηρήθηκε περίπου για δύο χρόνια ακόμη. Στις αρχές Ιανουαρίου 1943 διατάχθηκε η μεταφορά των κρατουμένων στο στρατόπεδο εξόντωσης Chelmino, όπου οι κρατούμενοι βρήκαν το θάνατο σε αυτοκίνητα αερίου. Δεν επέζησε ούτε ένας. Έτσι το Lodz προσέφερε τις «πρώτες εμπειρίες» για το κατά πολύ μεγαλύτερο κέντρο θανάτου, το οποίο λίγο αργότερα άρχισε τη λειτουργία του.

Το μεγαλύτερο στρατόπεδο εξόντωσης για Τσιγγάνους βρισκόταν στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Αυτό το στρατόπεδο μετατράπηκε σε άσβεστο σύμβολο της απάνθρωπης εξουσίας του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού και της συστηματικής εξόντωσης Εβραίων, Τσιγγάνων και Αντιφασιστών υπηκόων πολλών άλλων εθνών. Στις 16 Δεκεμβρίου 1942 μια διαταγή του Χίμλερ υπαγόρευε:

Τσιγγάνοι-μιγάδες, Τσιγγάνοι-Τσιγγάνοι και υπήκοοι μη γερμανικής φυλής τσιγγάνικων σογιών βαλκανικής καταγωγής να επιλεγθούν κατόπιν συγκεκριμένων οδηγιών και εντός ολίγων εβδομάδων να εισαχθούν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης.

Η πολιτική της εξόντωσης περιλάμβανε βασικά τρεις ομάδες:

- Η πρώτη, αριθμητικά πολύ μικρή ομάδα περίπου τριακοσίων ατόμων, περιλάμβανε τους «καθαρόαιμους», τους «καλούς μιγάδες». Αυτοί ίσχυαν ως κληρονομιά της «άριας φυλής» και επιτρεπόταν να επιζήσουν ως αντικείμενα έρευνας.
- Τη δεύτερη ομάδα αποτελούσαν οι «κοινωνικά προσαρμοσμένοι». Αυτοί έπρεπε να υποβληθούν σε στείρωση μόλις έφθαναν στο 12 έτος της ηλικίας τους.
- Η Τρίτη, κατά πολύ μεγαλύτερη ομάδα, συμπεριλάμβανε εκείνους τους Τσιγγάνους που το ταξίδι τους για το Άουσβιτς δεν είχε επιστροφή.

Η κατανομή στη μια ή την άλλη ομάδα γινόταν στη βάση των γνωμοδοτήσεων του Γιατρού Ρίχτερ. Το μεγαλύτερο μέρος των Τσιγγάνων υπόκυψε στις επιδημίες και στη φοβερή πείνα. Πολλοί από αυτούς είχαν εκτεθεί στα απάνθρωπα «ιατρικά» πειράματα του «γιατρού» του στρατοπέδου Δόκτωρ Μένγκελε, ο οποίος με τα «πειράματά» του σε δίδυμα, πειραματισμούς με τεχνητές μολύνσεις μέσω νοσογόνων ιών και άλλων αγριότητων έγινε ο φόβος και ο τρόμος όλων των κρατουμένων των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Τον Απρίλιο του 1944 επιλέχτηκαν οι ικανοί προς εργασία Τσιγγάνοι και μεταφέρθηκαν στο Ράβενσμπρικ, Φλόσενμπιργκ και Μπούχενβαλντ.

Συνολικά βρέθηκαν στο στρατόπεδο περίπου 40.000 Τσιγγάνοι απ' όλη την Ευρώπη. Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες 21.000 Τσιγγάνοι (εκ των οποίων 19.000 καταγραμμένοι) βρήκαν το θάνατο, τριάντα δύο άτομα εκτελέστηκαν στην προσπάθειά τους να δραπετεύσουν, 6.432 θανατώθηκαν στους θαλάμους αερίων, 13.614 υπέκυψαν στις απάνθρωπες συνθήκες ζωής του στρατοπέδου. Κατά τη διάρκεια της νύχτας της 2 Αυγούστου 1944 εξοντώθηκε το στρατόπεδο των Τσιγγάνων. Κατόπιν αντίστασης, κάποτε

μέχρις εσχάτων, μεταφέρθηκαν οι κρατούμενοι με φορτηγά στους θαλάμους αερίων. Αυτές τις πρώτες μέρες του Αυγούστου σύμφωνα με εκτιμήσεις πρέπει να έχασαν τη ζωή τους περίπου 2.900-4.000 Τσιγγάνοι.

8.3. Η εκδίωξη των Ρομά στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

8.3.1. Γιουγκοσλαβία

Η επίθεση της Βέρμαχτ στη Γιουγκοσλαβία άρχισε στις 6 Απριλίου με το βομβαρδισμό του Βελιγραδίου. Ο βομβαρδισμός έπληξε και το τετράγωνο των Τσιγγάνων στο κέντρο της πόλης, όπου πολλοί άνθρωποι βρήκαν το θάνατο. Μετά το τέλος της εισβολής στις 17 Απριλίου 1941 η Γιουγκοσλαβία μοιράστηκε μεταξύ Γερμανίας, Ουγγαρίας, Ιταλίας και Βουλγαρίας. Η Κροατία συμπεριλαμβανομένης και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αποτέλεσε το «ανεξάρτητο κράτος της Κροατίας», παρέμεινε όμως de facto κατεχόμενη από τη Γερμανία και την Ιταλία.

Στη διαμοιρασμένη Γιουγκοσλαβία δεν υπήρξε μια ενιαία πολιτική δίωξης απέναντι στους Εβραίους και τους Τσιγγάνους. Ενώ στην Κροατία και στη γερμανική «Νοτιοανατολική στρατιωτική περιοχή» ο διωγμός έφθασε μέχρι τη γενοκτονία, στις περιοχές που υπάγονταν στην Ιταλία και στη Βουλγαρία τα μέτρα διώξεως εναντίον των Εβραίων και των Τσιγγάνων εφαρμόστηκαν με πιο αργούς ρυθμούς.

Στην Κροατία

Δύο εβδομάδες μετά την άνοδο στην εξουσία της Ustascha, των φασιστών του κλήρου υπό τον «αρχηγό» Άντε Πάβελιτς και του υπουργού εσωτερικών Αντρίγια Αρτούκοβιτς, τον «Χίμλερ των Βαλκανίων», εκδόθηκαν οι πρώτοι νόμοι για τον αποκλεισμό των Εβραίων και των Τσιγγάνων από την κοινωνία της Κροατίας. Μιμούμενοι τους νόμους της Νυρεμβέργης σε σχέση με την «υπηκοότητα», τη «φυλετική ένταξη» και την «προστασία του αρίου αίματος και την τιμή του κροατικού λαού» απαγόρευσαν τους γάμους μεταξύ Κροατών και «μη-Κροατών», στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι:

«Ως Τσιγγάνος σε σχέση με αυτόν το νόμο αναγνωρίζεται εκείνο το πρόσωπο, του οποίου η καταγωγή απορρέει από δύο ή περισσότερες γενεές Τσιγγάνων...»

Μιμούμενοι τους Γερμανούς ίδρυσαν και οι Κροάτες στο υπουργείο των εσωτερικών μια «φυλετική-πολιτική υπηρεσία», στην οποία μπορούσαν να προσφύγουν οι αρχές στην περίπτωση αδιευκρίνιστης ταξινόμησης. Στις 3.7.1941 το υπουργείο εσωτερικών εξέδωσε διαταγή προς όλες τις υφιστάμενες υπηρεσίες του να συγκεντρώσουν κάθε στοιχείο σχετικά με τους Τσιγγάνους που ζούσαν στο «Ανεξάρτητο κράτος της Κροατίας». Στη συνέχεια ακολούθησε νέα διαταγή της κυβέρνησης των «Ουστάσα», η οποία καλούσε όλα τα «περιφερειακά όργανα ασφαλείας» και τις στρατιωτικές μονάδες να συλλάβουν όλους τους Τσιγγάνους στο έδαφος της Κροατίας. Οι περιουσίες τους μοιράστηκαν σε φτωχούς ανθρώπους(!) ή εκποιήθηκαν για λογαριασμό της εκάστοτε τοπικής κοινότητας. Η πλειοψηφία των Τσιγγάνων εκτοπίστηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης και εξόντωσης Γιασένοβακ (Jasenovac: ομώνυμη περιοχή κοντά στη συμβολή των ποταμών Ούνα και Σάβε) όπου και εκτελέστηκαν. Προσωρινά λειτούργησε στο Γιασένοβακ και ένα κρεματόριο. Οι κρατούμενοι του «τσιγγάνικου στρατοπέδου», όπως και εκείνοι των άλλων συγκροτημάτων (στο συγκρότημα III Β στεγάζονταν Εβραίοι), οδηγήθηκαν στο θάνατο εξαιτίας ασθενειών, πείνας, καταναγκαστικής εργασίας και ομαδικών εκτελέσεων. Κοντά στο Γιασένοβακ που ήταν το φρικιαστικότερο στρατόπεδο, υπήρχε και μια σειρά άλλων στρατοπέδων. Κατά κανόνα στην Κροατία οι διωκόμενοι εκτελούνταν, μερικοί όμως μεταφέρθηκαν σε γερμανικά στρατόπεδα εξόντωσης.

Διαφορετικά από τους Εθνικοσοσιαλιστές οι Ουστάσα διεξήγαγαν όχι μόνο έναν εξοντωτικό πόλεμο εναντίον των «ξένων φυλών», αλλά και εναντίον των «μη-Καθολικών» και ειδικά εναντίον των ορθοδόξων Σέρβων. Αξιωματούχοι της καθολικής εκκλησίας ακόμη και από το Βατικανό συμμετείχαν δραστήρια σ' αυτήν την εκστρατεία εξόντωσης.

Μετά το 1945 αρκετοί από τους άμεσα υπεύθυνους για τα εγκλήματα που διεπράχθησαν στο έδαφος της Κροατίας κατέφυγαν στο εξωτερικό. Ο Αντρίγια Αρτούκοβιτς, αρχικά υπουργός εσωτερικών και δικαιοσύνης αργότερα, ένας από τους κύριους υπεύθυνους κοντά στον Πάβελιτς για τους ομαδικούς φόνους, κατάφερε πολύ εύκολα μέχρι το 1985 να εμποδίσει την έκδοσή του από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Ένας πρώην γνωστός του, τοπικός αστυνομικός διευθυντής, που κατέθεσε ως μάρτυρας ανέφερε ότι ο Αρτούκοβιτς τον είχε διατάξει να δολοφονεί όλους τους Σέρβους, καθέναν χωριστά. Το ίδιο τους Εβραίους και τους Τσιγγάνους.

Ο αριθμός των εκτελεσθέντων δεν είναι ακόμη δυνατόν να υπολογιστεί επακριβώς, διότι στο στρατόπεδο Γιασένοβακ τα υπάρχοντα στοιχεία δεν είναι πλήρως ενημερωμένα. Περισσότερα θύματα έχουν να θρηνηθούν οι Σέρβοι, ακολουθούμενοι από τους Εβραίους, τους Τσιγγάνους και τους αντιπολιτευόμενους το φασιστικό καθεστώς Κροάτες. Σύμφωνα με τη γιουγκοσλαβική επιτροπή καθορισμού των εγκλημάτων πολέμου, τα θύματα κυμαίνονται από 500.000-600.000 άτομα, μεταξύ αυτών και 20.000 Εβραίοι. Τα στοιχεία για τα θύματα των Τσιγγάνων στο στρατόπεδο Γιασένοβακ κυμαίνονται σύμφωνα με εκτιμήσεις μαρτύρων μεταξύ 10.000 και 30.000.

Στη Σερβία

Μόνο πέντε εβδομάδες μετά από την κατάληψη της Σερβίας (είχε τεθεί κάτω από γερμανική διοίκηση) οι εγκατεστημένες στρατιωτικές αρχές σε συνεργασία με τον κατακτητή εξέδωσαν μια σειρά διαταγμάτων για τους 150.000 Τσιγγάνους της Σερβίας.

Με διαταγή του στρατιωτικού διοικητή από τις 30-5-1941 άρχισαν να εφαρμόζονται μέτρα διώξεως εναντίον των Τσιγγάνων. Οι Ρομά υποχρεώθηκαν να εγγραφούν σε ξεχωριστές «λίστες Τσιγγάνων», εκδιώχθηκαν από δημόσιες υπηρεσίες και δημόσιους οργανισμούς, υποχρεώθηκαν σε καταναγκαστική εργασία, να φέρουν περιβραχιόνιο με την επιγραφή «Τσιγγάνοι» και κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Όσοι δε θανατώθηκαν σε θαλάμους αερίων, μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς και το Γιασένοβακ. Αναρίθμητοι Τσιγγάνοι έχασαν τη ζωή τους στις μαζικές εκτελέσεις. Μεταξύ των θυμάτων συμπεριλαμβάνονται και εκατοντάδες Τσιγγανόπαιδα. Οι εκτελέσεις αυτές εγγράφονται κατ' αποκλειστικότητα στις δραστηριότητες της Βέρμαχτ, αφού είχε αναλάβει την ευθύνη εξόντωσης των Εβραίων και των Τσιγγάνων σε σύνδεση με την καταπολέμηση των Παρτιζάνων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα χιλιάδες Τσιγγάνοι να εκτελεστούν από τη Βερμαχτ σε εφαρμογή αντιποίνων στις επιθέσεις παρτιζάνων.

Έτσι, πριν ακόμη εκδοθεί στη Γερμανία η διαταγή του Χίμλερ για το Άουσβιτς (16 Δεκεμβρίου 1942), ο αρχηγός της διοίκησης του στρατού στη Σερβία, Χάραλντ Τούρνερ, διαπίστωνε στις 30.8.1942 κατά την ενημέρωση του νέου του προϊσταμένου Λερ ότι:

«Για το συμφέρον της ειρήνευσης εξαλείφθηκε παντελώς μέσω της γερμανικής διοίκησης (...) το πρόβλημα των Εβραίων όπως και εκείνο των Τσιγγάνων. Η Σερβία είναι η

μοναδική χώρα, στην οποία λύθηκε το ζήτημα των Εβραίων και των Τσιγγάνων.» (NOKW Dokument 1486, Katrin Reemtsma 1996).

Επειδή οι Τσιγγάνοι δεν είχαν αναγνωριστεί ως εθνοτική ομάδα, δεν τους δόθηκε ποτέ η ευκαιρία να εκφράσουν δημόσια τα ερωτήματά τους για αυτά που υπέστησαν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1970 εκδηλώθηκε ένα πρώτο ενδιαφέρον, και το 1989/90, όταν στο Ινστιτούτο σύγχρονης ιστορίας στο Βελιγράδι προγραμματίστηκε και η διερεύνηση του ολοκαυτώματος των Τσιγγάνων, δημιουργήθηκαν δυνατότητες για επιστημονική διερεύνηση. Μετά από πρωτοβουλία της «United States Holocaust Memorial Museum» στην Ουάσιγκτον δημιουργήθηκε στην ομοσπονδία των εβραϊκών κοινοτήτων της πρώην Γιουγκοσλαβίας στο Βελιγράδι μια οργανωτική επιτροπή για την προετοιμασία του υλικού σχετικά με το ολοκαύτωμα στη Γιουγκοσλαβία. Στα πλαίσια αυτού του προγράμματος ερευνήθηκαν επίσης και τα δεινά που υπέστησαν κατά την διάρκεια του πολέμου οι Τσιγγάνοι της Γιουγκοσλαβίας. (Το 1994 εκδόθηκε στο Βελιγράδι το βιβλίο του Ν. Άκοβιτς με τον τίτλο: (Η γενοκτονία των Τσιγγάνων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Γιασένοβακ).

8.3.2. Ρουμανία

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, πριν από την κήρυξη του πολέμου, στη Ρουμανία ζούσαν περίπου 300.000 Τσιγγάνοι. Με την άνοδο στην εξουσία της φασιστικής κυβέρνησης του στρατηγού Ιον Αντονέσκου το έτος 1940 χειροτέρευσε η κατάσταση των μειονοτήτων. Για τη λύση του «τσιγγάνικου προβλήματος» υπήρχαν ήδη για το φασιστικό καθεστώς συγκεκριμένα σχέδια, τα οποία άρχιζαν από την αναγκαστική αφομοίωση και έφθαναν μέχρι τη στείρωση. Στις 8 Ιουλίου 1941 ο Αντονέσκου αξίωνε σε εκφώνηση λόγου την εξόντωση των μειονοτήτων. Στο ίδιο πνεύμα η εφημερίδα «Ερόικα» πρότεινε να μεταχειριστούν το «τσιγγάνικο πρόβλημα, με τον ίδιο τρόπο όπως το πρόβλημα των Εβραίων», να διενεργήσουν την εξαφάνιση των Τσιγγάνων από όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, να απαγορευθεί ο γάμος μεταξύ Ρουμάνων και Τσιγγάνων και να μεταφερθούν οι νομαδοποιημένοι Τσιγγάνοι σε στρατόπεδο εργασίας.

Τα κυβερνητικά μέτρα περιορίστηκαν όμως μόνο στη δίωξη των Τσιγγάνων από μερικές περιοχές της χώρας. Έτσι, το σχέδιο μιας ολοκληρωτικής εξόντωσης από πρωτοβουλία του καθεστώτος-Αντονέσκου δεν μπορεί να αποδειχθεί.

Από το 1944 όταν η Γερμανία διατηρούσε την Ουγγαρία ακόμη υπό κατοχή, εκτοπίστηκαν οι εκεί ζώντες Εβραίοι καθώς και πολλοί «Ρουμάνοι» στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Λίγοι επέστρεψαν μετά την απελευθέρωση.

Στα ανατολικά της χώρας ο Αντονέσκου εκτόπισε το 1942 περίπου 90.000 Τσιγγάνοι. Μερικοί απ' αυτούς προσπάθησαν, χωρίς αποτέλεσμα βέβαια, να αποδείξουν την αφοσίωσή τους στο καθεστώς, τυπώνοντας σε μια από τις εφημερίδες τους αγκυλωτούς σταυρούς ή κάνοντας αναφορά στη χριστιανική τους πίστη και την αντικομμουνιστική τους τοποθέτηση.

Κατά την εκτόπισή τους χωρίστηκαν κατά φυλές. Οι θετικά τοποθετημένοι προς τη μοναρχία Τσιγγάνοι της «Γενικής Ένωσης των Τσιγγάνων Ρουμανίας» στάλθηκαν ανυπερθέτως στο ανατολικό μέτωπο. Ένα άλλο μέρος των Τσιγγάνων αποτελούμενο ως επί το πλείστον από τους Καρτοράρα στάλθηκαν στο στρατόπεδο θανάτου στην Τρανσίστριεν, όπου ζούσαν κάτω από απάνθρωπες συνθήκες, μέσα σε τρύπες, εκτεθειμένοι στο βαρύ κρύο και την πείνα. Κατά το τέλος του πολέμου έφθασε η διαταγή εξόντωσής τους. Η αργοπορία της ομάδας φρούρησης από τη μια και η συνεχής προέλαση του σοβιετικού στρατού από την άλλη, γλίτωσε στους λίγους εναπομείναντες Τσιγγάνους τη ζωή. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ρουμανικής επιτροπής εγκληματιών πολέμου 36.000 Τσιγγάνοι πρέπει να έχασαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου.

9. Η περιπέτεια της αποζημίωσης των Τσιγγάνων. Sinti και Ρομά στην σκιά του εθνικοσοσιαλισμού

Μετά την απελευθέρωση τους από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης οι επιζήσαντες άρχισαν την αναζήτηση των οικογενειών τους. Όλοι τους είχαν αποκομίσει εξαιτίας των διώξεων βαρύτατα σωματικά και ψυχικά τραύματα. Η κοινωνική μορφή οργάνωσης των Sinti και Ρομά, η ενταγμένη στο μεγάλο οικογενειακό περιβάλλον μικρή οικογένεια, καταστράφηκε μερικώς ή πλήρως και διακόπηκε σε μεγάλη έκταση η μετάδοση της πολιτισμικής γνώσης μέσω της αλυσίδας των γενεών. Η προσπάθεια πολλών Sinti και Ρομά, στα πρώην κατεχόμενα εδάφη, να σταθούν οικονομικά ξανά στα πόδια τους, απέτυχε.

Στη Γερμανία μια από τις βασικές αιτίες αυτής της αποτυχίας οφείλεται στο γεγονός ότι στις διοικήσεις των δήμων και κοινοτήτων τα πρόσωπα που είχαν συνεργαστεί με το ναζιστικό καθεστώς παρέμεναν στις θέσεις τους και μετά τον πόλεμο. Σ' αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η συνεχόμενη επίδραση πατροπαράδοτων προκαταλήψεων και της ιδεολογίας του εθνικοσοσιαλισμού. Για παράδειγμα ο ίδιος ο δήμαρχος του Γκρέφενχαουζεν του Παλατινάτου με ενεργό δράση στην εκτόπιση των Sinti και Ρομά, έγραφε το 1952 προς το νομαρχιακό συμβούλιο της επαρχίας Μπάντ Μπέργκζαμπερν:

«Είμαι κατηγορηματικά εναντίον του να επανεγκατασταθούν οι Τσιγγάνοι πλησίον του χωριού, διότι θα ξαναδημιουργηθούν οι ίδιες συνθήκες όπως και πριν το 1939. Οι πολίτες της κοινότητάς μου πρέπει να εργαστούν σκληρά για το ψωμί τους, και οι Τσιγγάνοι θέλουν να ζούνε σε βάρος άλλων. Εδώ πρέπει να καταργήσει κανείς τον ουμανισμό(...) θα ήθελα ακόμη μία φορά να τονίσω, ότι δεν θα ανεχθώ την εγκατάσταση των Τσιγγάνων στο Χάνενμπαχταλ και πλησίον του χωριού και θα προσπαθήσω να το εμποδίσω με όλα τα μέσα που βρίσκονται στη διάθεσή μου».

Παρότι είχαν περάσει εκατοντάδες χρόνια φαίνεται ότι το κλισέ «παράσιτα» δεν είχε χάσει ποτέ την δραστικότητα του και παρέμεινε ζωντανό κατά τη συνολική φάση της επανοικοδόμησης μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 70 στις γερμανικές αρχές. Σε πολλά μέρη οι Τσιγγάνοι αφέθηκαν στην τύχη τους σε εξαθλιωμένα και προ πολλού εγκαταλειμμένα καταλύματα προσφύγων. Σε άλλα μέρη τους παραχωρούνταν οικισμοί σε προάστια των πόλεων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σε πολλές κοινότητες να δημιουρ-

γηθούν μικροί «Τσιγγάνικοι-οικισμοί». Οι κατοικίες ή καλύτερα «οι καλύβες» βρίσκονταν συνήθως στην άκρη του χωριού, της πόλης ή ακόμη και καταμεσής στο δάσος. Οι κατοικίες αυτές ήταν πολύ μικρές, κακής ποιότητας και εντελώς ανεπαρκείς, χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα ή παροχή νερού. Μια διαφυγή από αυτές τις συνθήκες ζωής ήταν δυνατή μόνο σε μια περίπτωση: αποκήρυξης της τσιγγάνικης ταυτότητας.

Περισσότερο όμως και από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης τους Sinti και Ρομά τους ταλαιπωρούσε το γεγονός ότι δεν υπήρξε καμιά κρατική αναγνώριση για τα εις βάρος τους εγκλήματα, ότι οι θύτες δεν δικάστηκαν και ότι έγινε δυνατό να διατηρηθούν δομές διοικητικού αποκλεισμού χωρίς διακοπή και πέραν του 1945. Ιδιαίτερως σαφές γίνεται τούτο στη δραστηριότητα της αστυνομίας και της επιστήμης μετά το 1945.

Για παράδειγμα ο Γιόσεφ Άιχενμπεργκερ ήταν κατά τη διάρκεια του εθνικοσοσιαλισμού στο «κεντρικό γραφείο ασφαλείας του κράτους» στο Βερολίνο αρμόδιος για την εκτόπιση των Sinti και Ρομά. Μετά το 1945 προάχθηκε σε προϊστάμενο του τμήματος «Τσιγγάνων» στο γραφείο ασφαλείας της αστυνομίας του Μονάχου. Ο Λέο Κάρστεν, επίσης συνεργάτης στην κεντρική θέση στο Βερολίνο μετατέθηκε στην Καρλσρούη, ενώ άλλοι συνεργάτες στο Ντόρτμουντ και στη Βόννη. Αυτοί όλοι όχι μόνο πήραν μαζί τους στη νέα θέση εργασίας υλικό από τους φακέλους που είχαν ανοιχτεί κατά τη διάρκεια του εθνικοσοσιαλισμού, αλλά συνέχισαν το αστυνομικό ειδικό φακέλωμα στους επιζώντες Sinti και Ρομά. Η εναντίον μερικών αστυνομικών κινηθείσα διαδικασία κατά κανόνα σταμάτησε, τα εγκλήματα παραγράφηκαν ή οι θύτες στο μεταξύ πέθαναν.

Η κατάργηση των νόμων της δημοκρατίας της Βαϊμάρης και της εποχής του εθνικοσοσιαλισμού από τους συμμάχους αφαίρεσε από την αστυνομία τη νομική βάση για ένα τέτοιο διάβημα. Ασκώντας επιρροή στο βαυαρικό κοινοβούλιο οι υπάλληλοι κατάφεραν να επαναφέρουν το νομικό αποκλεισμό των Sinti και Ρομά. Με την υποστήριξη όλων των κομμάτων του κοινοβουλίου της Βαυαρίας ψηφίστηκε στις 22.12.1953 η «βαυαρική διάταξη περί ταξιδιωτών», η οποία βρισκόταν σε συνάφεια με το «βαυαρικό νόμο πάταξης των Τσιγγάνων, των Ταξιδιωτών και φυγόπονων» του 1926. Η «διάταξη περί των Ταξιδιωτών» απαγόρευσε το ταξίδι. Όποιος όμως ήθελε να το πραγματοποιήσει, χρειαζόταν τη θετική γνωμοδότηση του γραφείου ασφαλείας. Η έννοια «Ταξιδιώτης» για την αστυνομία ταυτίζονταν μονοσήμαντα με το «ανήκειν» στους Sinti και Ρομά. Αυτό βέβαια δεν αποτελούσε ιδιαιτερότητα της Βαυαρίας. Και σε άλλα κρατίδια,

όπως στο Σάαρλαντ, την Έσση, τη Βάδη Βυρτεμβέργη κ.α. παρέμειναν νόμοι, από την εποχή των Ες-Ες μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1970 σε ισχύ.

Ακόμη και μετά τη σιωπηρή κατάργηση των ειδικών νόμων και διατάξεων της μεταπολεμικής εποχής συνεχίστηκαν μέσω άλλων δρόμων οι διακρίσεις σε βάρος τους. Για παράδειγμα στις 18.4.1975 στη Φρανκφούρτη έγινε μια συνάντηση μεταξύ αντιπροσώπων διαφόρων υπηρεσιών της πόλης (της αστυνομίας, της ασφάλειας, του αρχηγείου αστυνομίας της Φρανκφούρτης και άλλων αρχών της δημόσιας τάξης), στην οποία πάρθηκαν μέτρα, «για να εμποδίσουν την παραμονή Τσιγγάνων εντός των ορίων της πόλης της Φρανκφούρτης του Ρήνου μελλοντικά κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες». Παρόμοια σχέδια με τον ίδιο στόχο προτάθηκαν και σε άλλες πόλεις. Κατά τη άποψη της αστυνομίας οι Sinti και Ρομά απορρίπτουν μια «μόνιμη κατοικία», είναι «φυγόπονοι» και έχουν «μια κλίση προς την ελεύθερη πλανόδια ζωή». Το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Sinti είχε μόνιμη κατοικία δεν λαμβάνονταν υπόψη. Γενικά στην αστυνομία κυριαρχούσε μια «στάση της καταρχήν υποψίας», σύμφωνα με την οποία όλοι οι Τσιγγάνοι ήταν δυνάμει εγκληματίες.

Η αντίληψη της «καταρχήν» υποψίας για τους Sinti και Ρομά είχε ως συνέπεια την εφαρμογή δυσανάλογων μέσων στην αστυνομική καθημερινή εργασία. Έτσι εμφανίζονταν, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, σε χώρους όπου διέμεναν Γερμανοί Sinti ή αλλοδαποί Τσιγγάνοι, ή ακόμη στις κατοικίες ύποπτων Sinti και Ρομά, ολόκληρη ομάδα κομάντος. Οι ανακρίσεις που επακολουθούσαν υπηρετούσαν τόσο στην ποινική δίωξη ενός ύποπτου προσώπου όσο και της παρακολούθησης της συνολικής ομάδας. Όποιος είχε γραφτεί στα κατάστιχα της αστυνομίας, ήταν ύποπτος. Απέναντι στους Γερμανούς Sinti και Ρομά και κατά τα προηγούμενα χρόνια ιδιαίτερος εναντίον αλλοδαπών Τσιγγάνων η αστυνομία λαμβάνει μέχρι σήμερα τόσο προληπτικά όσο και κατασταλτικά μέτρα σε μεγάλη έκταση.

Επίσης και οι συμμετέχοντες στην δίωξη των Sinti και Ρομά επιστήμονες μπόρεσαν να συνεχίσουν σχεδόν πάντοτε ανεμπόδιστα την επαγγελματική τους καριέρα και οι επισημονικές τους θέσεις παρέμειναν μέχρι τη δεκαετία του 1970 αδιάψευστες. Μηνύσεις, είτε μέσω του «Συνδέσμου Γερμανών Sinti και Ρομά», είτε κατόπιν αυτεπάγγελτης δίωξης της εισαγγελίας εναντίον πρώην συνεργατών του «Ινστιτούτου Ευγονικής Έρευνας» με την κατηγορία φόνου ή συμπράξαντος σε φόνο, ανεστάλησαν σε λίγα

χρόνια. Οι Sinti παρέμειναν «περικυκλωμένοι» από πρώην δράστες και νέους απολογητές της αστυνομίας και της επιστήμης και από κέντρα κοινωνικής πρόνοιας. Οι προσπάθειες τους να εισακουσθούν απέτυχαν. Στα δεινά του στρατοπέδου προστέθηκε μετά το 1945 πολύς πόνος.

Σε αποφάσεις σχετικά με τις αναφορές των διωκομένων για αποζημίωση και αποκατάσταση τα δικαστήρια συμβουλευτήκαν τους πρώην κρατικούς υπαλλήλους και επίσημους διώκτες των Sinti και Ρομά. Οι κληθέντες ως πραγματογνώμονες πρώην αυτουργοί αρνήθηκαν φυσικά την άξια αποζημίωσης δίωξη των Sinti και Ρομά για ρατσιστικούς λόγους, προστατεύοντας έτσι τον εαυτό τους από ποινική δίωξη και προσφέρονται στις αρχές αντίστοιχα δείγματα επιχειρηματολογίας. Αυτό διευκόλυνε τις δικαστικές αρχές να δέχονται στις περισσότερες περιπτώσεις ότι οι Σιντί και οι Ρομά δεν διώχθηκαν και φυλακίστηκαν για λόγους ρατσιστικούς, αλλά εξαιτίας της «μη κοινωνικής και εγκληματικής τους στάσης».

Το 1956 το ομοσπονδιακό δικαστήριο εξέδωσε μια απόφαση, σύμφωνα με την οποία οι «Τσιγγάνοι» μόνο μετά από το 1943, δηλαδή από τότε που τέθηκε σε ισχύ η «διάταξη του Άουσβιτς», δύναται να αντιμετωπιστούν ως διωκόμενοι για ρατσιστικούς λόγους. Μόλις το 1963 αναθεωρήθηκε αυτή η απόφαση. Το ομοσπονδιακό δικαστήριο αναγνώρισε τώρα ότι υφίσταται δίωξη των Sinti και Ρομά για ρατσιστικούς λόγους από το 1938, δηλαδή από το διάταγμα του Χίμλερ για τη «Λύση του Τσιγγάνικου προβλήματος ...». Το 1963 όμως είχαν ήδη πεθάνει πολλοί απ' αυτούς που είχαν το δικαίωμα υποβολής αιτήσεως περί αποζημιώσεως, ενώ άλλοι δεν ήθελαν για μια ακόμη φορά να υποστούν τα δεινά της γραφειοκρατίας ή μερικοί δεν το πληροφορήθηκαν καθόλου. Στις 31 Δεκεμβρίου 1969 έληγε ούτως ή άλλως και η προθεσμία.

Προκειμένου να ελαφρύνει την αδικία, η ομοσπονδιακή γερμανική κυβέρνηση εξέδωσε το 1981 νέες κατευθυντήριες γραμμές περί «αποζημιώσεως ειδικών περιπτώσεων για διωκόμενους μη εβραϊκής καταγωγής». Δικαίωμα υποβολής αιτήσεως είχαν μόνο εκείνοι που δεν είχαν υποβάλλει ποτέ μια αίτηση αποζημιώσεως. Όσων οι αιτήσεις είχαν απορριφθεί στο παρελθόν δεν είχαν κανένα δικαίωμα στο ούτως ή άλλως λιγοστό ανώτερο ποσό των 5.000 γερμανικών μάρκων ή μιας χαμηλής σύνταξης.

Μόνον κατόπιν πολλών μηνύσεων, και διαδηλώσεων, όπως για παράδειγμα μπροστά στο κτίριο της αρμόδιας υπηρεσίας αποκατάστασης στην Κολωνία το 1985, έγινε δυνα-

τό να διορθωθούν ορισμένες διαπραχθείσες αδικίες. Με πρωτοβουλία του κεντρικού συμβουλίου των Γερμανών Sinti και Ρομά επαναλήφθηκε ένας μεγάλος αριθμός από μη διεκπεραιωμένες ή απορριπτικές εκδικάσεις αποζημιώσεων των προηγούμενων χρόνων. Μέσω διαπραγματεύσεων με τα γραφεία αποζημιώσεως των κρατιδίων έλαβαν τελικά μερικές εκατοντάδες Sinti - 50 χρόνια μετά το τέλος του τρίτου Ράιχ - μια πρόσθετη πληρωμή και/ή μια τρέχουσα σύνταξη.

Αν και η πλειοψηφία των Sinti και Ρομά στη Γερμανία έλαβε τελικά μια μορφή αποζημιώσεως, πολλοί απ' αυτούς αισθάνθηκαν την επικοινωνία τους με τις γερμανικές αρχές σαν «δεύτερη καταδίωξη». Ουδέποτε αποζημιώθηκαν όμως οι επιζώντες Τσιγγάνοι από τις κατεχόμενες χώρες και τα δορυφορικά κράτη, οι οποίοι με εγχώρια ή γερμανική συμμετοχή εκτοπίστηκαν σε καταναγκαστική εργασία και στρατόπεδα συγκέντρωσης και/ή επέζησαν των μαζικών εκτελέσεων.

Ο ρατσιστικός λόγος για τους Sinti και Ρομά, η άρνηση της καταδίωξής τους και ο επίσημος κοινωνικός αποκλεισμός συνεχίστηκαν μέχρι τη δεκαετία του 1970. Η αλλαγή των γενεών και ο κοινωνικοπολιτικός μετασηματισμός επέφεραν σταδιακές βελτιώσεις στις κρατικές υπηρεσίες σχετικά με την κατανόηση των προβλημάτων τους.

Εντελώς διαφορετική φαινόταν η κατάσταση των Sinti στην πρώην Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία (ΓΛΔ). Μετά τον πόλεμο ζούσαν εκεί μόνο 300 Sinti, από τους οποίους μερικοί εγκατέλειψαν κατά τη δεκαετία του 1950 την πρώην «Ανατολική Ζώνη». Αντίθετα από τους Ζόρμπεν (Sorben) δεν είχαν αναγνωριστεί ως μειονότητα. Η πίεση της σοσιαλιστικής καθημερινότητας και η απουσία δυνατότητας να οργανώσουν ελεύθερα τη ζωή τους, πόσο μάλλον να οργανωθούν ή να ασχοληθούν με τα ενδιαφέροντά τους, απειλούσε την πολιτισμική τους ύπαρξη. Η μοναδική διαφορά σε σύγκριση με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία βρισκόταν στο ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 όλοι οι Sinti και Ρομά αναγνωρίστηκαν ως διωκόμενοι του ναζιστικού καθεστώτος και έπαιρναν σύνταξη διωχθέντων.

Στη δημοσιότητα και στους δημόσιους μνημειακούς χώρους της πρώην ΓΛΔ η εθνική εξόντωση των Sinti δεν αποτέλεσε κανένα θέμα. Μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1980 πέτυχε ο λογοτέχνης και για πολλά χρόνια υποστηρικτής των Sinti στην πρώην ΓΛΔ, Ράιμαρ Γκίλσενμπαχ, ενάντια σε όλες τις αντιξοότητες και με την υποστήριξη του ιερέα της ευαγγελικής εκκλησίας του Μαρτσάν-Βερολίνου να εγκαταστήσει μια

μνημειακή στήλη για τους κρατούμενους από το 1936 στο Μαρτσάν και το 1943 στο Άουσβιτς εκτοπισμένους Βερολινέζους Sinti.

Στην ενοποιημένη Γερμανία κατοικούν σήμερα περί τις 80.000 χιλιάδες Sinti, οι οποίοι είναι μόνιμα εγκατεστημένοι από τον 15^ο αιώνα σ' αυτό το έδαφος. Οι Τσιγγάνοι κατέφθασαν στη Γερμανία σε διαφορετικούς χρόνους. Πριν ογδόντα έως εκατόν πενήντα χρόνια ήρθαν κυρίως από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και εγκαταστάθηκαν ως επί το πλείστον στην περιοχή του Ρούρ, στη Ρηνανία-Βεστφαλία. Οι περισσότεροι απ' αυτούς κατέχουν τη γερμανική υπηκοότητα, ενώ άλλοι θεωρούνται ως «απάτριδες». Ένας μεγάλος αριθμός Ρομά έφθασε μεταπολεμικά στη Γερμανία την περίοδο που το γερμανικό κράτος είχε ανάγκη από εργατικά χέρια, κυρίως από την πρώην Γιουγκοσλαβία. Από την ίδια χώρα ήρθαν στη Γερμανία στις αρχές του '90 εξαιτίας του πολέμου πολλοί Ρομά ως πρόσφυγες. Πιστεύεται ότι ο συνολικός αριθμός των Ρομά στη Γερμανία ανέρχεται σήμερα γύρω στις 130.000 άτομα.

Με βάση τη νέα νομοθεσία περί ασύλου προχωρεί με γρήγορους ρυθμούς η απέλαση των Ρομά από τη Γερμανία σε αποκαλούμενες «σίγουρες τρίτες χώρες» δια των ανταποδοτικών συμφωνιών.

Με την υπογραφή της ευρωπαϊκής συμφωνίας περί προστασίας των μειονοτήτων από τη Γερμανία το 1995 αναγνωρίζονται οι 80.000 στη Γερμανία ζώντες Sinti και Ρομά ως εθνική μειονότητα και μπορούν πλέον να ασκήσουν τα ατομικά και πολιτικά τους δικαιώματά.

10. Μετανάστευση και φυγή των Ρομά από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Οι μεταναστεύσεις Τσιγγάνων από τις ανατολικές και ειδικότερα από τις νοτιοανατολικές χώρες της Ευρώπης προς τη Γερμανία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες άρχισαν από τον 15 αιώνα. Οι λόγοι μετανάστευσης δεν είναι πάντοτε γνωστοί. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε πως υπήρχαν διάφορες αιτίες: πόλεμοι (π.χ. ρωσοτουρκικός πόλεμος 1877/78 και οι βαλκανικοί πόλεμοι 1912/13): παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατάργηση της δουλείας στη Μολδαβία και τη Βλαχία 1855/56· οικονομικοί λόγοι (στρατολόγηση ξένων εργατών από την Πολωνία): πολιτισμικοί λόγοι (τότε ζούσαν περισσότεροι Τσιγγάνοι από τα πλανόδια επαγγέλματα). Ο αριθμός των αλλοδαπών Τσιγγάνων ήταν συγκριτικά ελάχιστος. Γι' αυτούς ίσχυε πάντοτε η απέλαση, ωστόσο μια σειρά οικογενειών από την Ουγγαρία κατάφερε να νομιμοποιήσει την παραμονή της στη Γερμανία. Πολλοί Γερμανοί Τσιγγάνοι ανάγουν την καταγωγή τους σ' αυτούς τους Ρουμανο-ούγγρους.

Με την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου μειώθηκε ο αριθμός των αλλοδαπών Τσιγγάνων· βέβαια μερικοί αλλοδαποί Τσιγγάνοι κατάφεραν μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1930 να εισέλθουν στο γερμανικό έδαφος. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο παρατηρείται εκ νέου μια ισχυρή μετανάστευση προς τη Γερμανία. Αυτό συνέβηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1950 και αυτοί ήσαν κυρίως Τσιγγάνοι από την Πολωνία, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν κοντά στους συγγενείς τους, στην περιοχή του Ρούρ. Μαζί με τους Γερμανούς επαναπατριζόμενους απελάθηκαν επίσης και Τσιγγάνοι από την Πολωνία. Αυτοί ζούνε σήμερα στη μεγάλη τους πλειοψηφία στην περιοχή του Ρούρ, σε άλλες περιοχές της Ρηνανίας-Βεσφαλίας και στο Βερολίνο. Το νέο κύμα μετανάστευσης προέρχεται κυρίως από Τσιγγάνους της πρώην Γιουγκοσλαβίας, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας. Στη συνέχεια θα εξεταστούν οι αιτίες εκπατρισμού των Τσιγγάνων από αυτές τις χώρες.

10.1. Γιουγκοσλαβία

Στη δεκαετία του 1970 μετανάστευσαν πολλοί Τσιγγάνοι από την πρώην Ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία στην πορεία στρατολόγησης «ξένων εργατών» προς τη Γερμανία και την Αυστρία. Οι περισσότεροι κατάγονταν από τη Δημοκρατία της Σερβίας και της Μακεδονίας και ένα μόνο μικρό μέρος από τη Βοσνία, και ανήκαν σε διαφορετικές ομάδες-φυλές. Στη Γερμανία απασχολήθηκαν αρχικά ως εργάτες σε εργοστάσια και φίρμες. Οι γυναίκες ως καθαρίστριες ή ως εργάτριες σε εργοστάσια ή ως αδελφές νοσοκόμες. Γύρω στις δέκα χιλιάδες Τσιγγάνοι δεύτερης και τρίτης γενεάς από την πρώην Γιουγκοσλαβία ζούνε σήμερα ως μετανάστες εργάτες στην Ιταλία, τη Γερμανία, το Βέλγιο και άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Η μετανάστευση Τσιγγάνων από την πρώην Γιουγκοσλαβία δεν έγινε μόνο μέσα από τους γνωστούς νόμιμους δρόμους. Στη δεκαετία του 1970 έφθασαν στη Γερμανία Τσιγγάνοι, οι οποίοι σήμερα θα χαρακτηρίζονταν «απάτριδες». Μολονότι μερικοί διέθεταν γιουγκοσλαβικά διαβατήρια ή πιστοποιητικά γεννήσεως, είχαν εγκαταλείψει τη χώρα πριν πολλά χρόνια. Αρχικά ζούσαν για μερικούς μήνες το χρόνο από το εμπόριο μεταξύ των συνόρων του τριγώνου: Ιταλίας, Αυστρίας και Γιουγκοσλαβίας. Στη συνέχεια μερικές απ' αυτές τις οικογένειες εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Ιταλία. Όταν όμως άρχισαν να εγκαθίστανται και άλλες οικογένειες, εντάθηκε ο ανταγωνισμός και η πίεση των αρχών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μερικές οικογένειες να μετακινηθούν προς το Βέλγιο, τη Γαλλία, την Ολλανδία και τη Γερμανία. Εδώ έζησαν σε μεγάλο βαθμό κάτω από άθλιες συνθήκες, σε σκουπιδότοπους των μεγαλουπόλεων και με τη διαρκή απειλή της απέλασης. Τα παιδιά τους που είχαν γεννηθεί σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες διέθεταν στην καλύτερη περίπτωση ένα πιστοποιητικό γεννήσεως. Ήρθαν σε ομάδες μεταξύ των 50 και 200 ατόμων με ημικατεστραμμένα αυτοκίνητα. Γνωστά έμειναν στην ιστορία τα επεισόδια στα γερμανο-ολλανδικά σύνορα το 1977, όταν καμία από τις δύο χώρες δεν ήθελε να επιτρέψει την είσοδο μιας ομάδας Τσιγγάνων στο έδαφός της. Το 1979 έκανε την εμφάνισή της μια ομάδα Τσιγγάνων στο Ντάρμστατ, το 1980 αφίχθηκε στη Βόννη μια ομάδα 90 Τσιγγάνων, μεταξύ αυτών και 50 παιδιά· το φθινόπωρο του 1986 έφθασαν στην Κολωνία 200-300 Τσιγγάνοι. Ένα μέρος στεγάστηκε σε καταλύματα έκτακτης ανάγκης και οι άλλοι αφέθηκαν να περιφέρονται για πολλές εβδομάδες στην παρυφή της πόλης χωρίς να τους παρέχεται η ελάχιστη υπηρεσία, προκειμένου να εξαναγκαστούν να συνεχίσουν το ταξίδι τους. Τελικά, μόνο στη πόλη της Κολωνίας απέκτη-

σαν οι Τσιγγάνοι δικαίωμα παραμονής και αυτό συνέβη μόνο μετά από πολύχρονο αγώνα των ομάδων υποστήριξης.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται μια άμεση συρροή Τσιγγάνων από τη Γιουγκοσλαβία· υπέβαλαν αιτήσεις για την απόκτηση ασύλου, και μετά την απόρριψή τους απελάθηκαν. Μια σειρά οικογενειών κατάφεραν ωστόσο να νομιμοποιήσουν την παραμονή τους στη Ομοσπονδιακή Γερμανία, λόγω του ισχύοντος ακόμη νόμου περί αλλοδαπών ή για λόγους πολιτικών αποφάσεων των δήμων και κοινοτήτων.

Τα αίτια μετανάστευσης των Τσιγγάνων από την πρώην Γιουγκοσλαβία ανάγονται καταρχήν στην οικονομική εξαθλίωση, στις εις βάρος τους διακρίσεις και σε σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην πλειοψηφία των αιτούντων πολιτικό άσυλο στην ΟΔΓ και οι τρεις αυτοί παράγοντες συνδέονται στενά μεταξύ τους. Αυτή η κατάσταση εξελίχθηκε ιστορικά, όμως ενόψει και των διαπραχθέντων εγκλημάτων από τους Γερμανούς και τους συνεργασθέντες με αυτούς Κροάτες, και κατά ένα μέρος και Βουλγάρους κατά τη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, έχει και το γερμανικό κράτος μια συνυπευθυνότητα.

Οι πολιτικές εξελίξεις στη Γιουγκοσλαβία μετά το 1945 δεν μπόρεσαν να αντισταθμίσουν την εξαθλιωμένη κατάσταση των Τσιγγάνων. Αν και πολυάριθμοι Τσιγγάνοι τιμήθηκαν για την αντιστασιακή τους δράση κατά των Γερμανών (οι δολοφονημένοι Τσιγγάνοι μνημονεύθηκαν το ίδιο ακριβώς όπως και οι Σέρβοι που εκτελέστηκαν από τους Κροάτες), ωστόσο στη νέα κοινωνική τάξη πραγμάτων παρέμειναν συλλογικά αδικημένοι. Ενώ για τις Δημοκρατίες (Σλοβενία, Κροατία, Σερβία, Μαυροβούνιο, Μακεδονία και από το 1974 Μουσουλμάνοι) και τις εθνικές μειονότητες (των Αλβανών, Βουλγάρων, Τσέχων, Ουκρανών, Ουγγαρέζων, Ιταλών, Ρουμάνων, Τούρκων) είχε ρυθμιστεί το νομικό καθεστώς, για τους Τσιγγάνους - και παρ' όλες τις μεταρρυθμίσεις του συντάγματος σε επίπεδο Ομοσπονδίας και Δημοκρατιών - παρέμενε στην ουσία αδιευκρίνιστο. Στα συντάγματα όμως ορισμένων Δημοκρατιών (Σερβίας και Μακεδονίας) και των δύο αυτόνομων περιοχών ορίζονται ως «εθνικές ομάδες». Λόγω της ταξινόμησης σε κατηγορίες δε δόθηκε στους Τσιγγάνους το συνταγματικό αξίωμα για συλλογικά δικαιώματα, όπως η διδασκαλία της μητρικής τους γλώσσας, η οικονομική ενίσχυση για πολιτιστικές εκδηλώσεις, ένα δικό τους μαζικό μέσο ενημέρωσης, ώρες εκπομπής στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Τελικά μόνο το σύνταγμα της Δημοκρατίας της

Μακεδονίας υπαγορεύει από το 1974 την ισότητα των δικαιωμάτων των Τσιγγάνων με εκείνα των άλλων εθνικοτήτων. Σε τελευταία ανάλυση οι Τσιγγάνοι παρέμειναν συνταγματικά ακατοχύρωτοι, εκτεθειμένοι σε διακρίσεις.

Αυτή η διάκριση γινόταν ακόμη οδυνηρότερη, καθώς βοηθούσε στο να συνεχιστεί και εδραιωθεί η ούτως ή άλλως υπάρχουσα κοινωνική αδικία. Οι καταυλισμοί των Τσιγγάνων, οι μαχαλάδες όπως αλλιώς ονομάζονται στη Γιουγκοσλαβία, βρίσκονται εκτός των κατοικημένων περιοχών ή στις παρυφές μεγάλων πόλεων χωρίς να είναι καταχωρημένοι στους χάρτες των πόλεων, όπως για παράδειγμα ο μαχαλάς στην πόλη Νις. Έρευνες που έγιναν στη δεκαετία του 1970 και στις αρχές του '80 τεκμηριώνουν, ότι οι συνθήκες ζωής ενός ασυγκρίτως υψηλού αριθμού Τσιγγάνων χαρακτηρίζονται από άκρως κακές συνθήκες κατοικίας, φτώχειας, υψηλό βαθμό ασθενείας, έλλειψη εκπαίδευσης και υψηλό ποσοστό ανεργίας.

Σε πολλούς τσιγγάνικους μαχαλάδες δεν υπάρχει μέχρι σήμερα κανενός είδους αποχέτευση και μόνο δοκιμαστικά λειτουργεί ο ηλεκτρισμός. Οι καλύβες αποτελούνται συνήθως μόνο από ένα δωμάτιο που χρησιμοποιείται από πολλούς ανθρώπους. Στην ΠΓΔΜ στους τσιγγάνικους μαχαλάδες αντιστοιχούσαν, σύμφωνα με έναν υπολογισμό που έγινε το 1983, τρία τ.μ. κατ' άτομο. Ωστόσο, και οι εκτός των μαχαλάδων Τσιγγάνοι ζούνε, οι περισσότεροι, κάτω από άθλιες συνθήκες σε αποσυρμένα λεωφορεία, σε αυτοσχέδιες καλύβες, στις παρυφές του δάσους ή σε διασταυρώσεις δρόμων.

Ανθυγιεινές συνθήκες ζωής και φτώχειας είναι οι αιτίες πολλών ασθενειών. Υποσιτισμός, έλλειψη βιταμινών, πνευμονία, δερματικές μολύνσεις και αλκοολισμός είναι αρκετά διαδομένα. Σε μερικές περιοχές ο μέσος όρος ζωής κυμαίνεται μεταξύ των 29 και 33 ετών, και σε πολλά μέρη δεν υπάρχουν άνθρωποι άνω των 55 ετών. Ο μέσος όρος της βρεφικής θνησιμότητας παρέμεινε σε μερικά μέρη μεταξύ 1961 και 1982 αμετάβλητος στο 50 %.

Η σχολική και επαγγελματική κατάσταση των Τσιγγάνων ήταν σε όλες τις Δημοκρατίες της πρώην Γιουγκοσλαβίας ανεπίτρεπτη. 50 % έως 60 % δεν έχουν τελειώσει το βασικό οχταθέσιο σχολείο. 47 % των Τσιγγάνων στην ΠΓΔΜ κατείχε το 1981 καμιά ή μόνο μερική βασική εκπαίδευση. Κατά συνέπεια ένα σημαντικό μέρος των Τσιγγάνων παρέμεινε αναλφάβητο. Ο γιουγκοσλαβικός μέσος όρος έφθανε το 1981 στο 9,5 %.

Η έλλειψη σχολικής εκπαίδευσης συνέβαλε στον αποκλεισμό από την κρατική αγορά εργασίας, διότι όποιος δεν είχε περατώσει τη βασική εκπαίδευση, δεν προτεινόταν από το γραφείο εργασίας. Έτσι, για τους Τσιγγάνους παρέμενε η ευκαιριακή και εποχιακή απασχόληση και το μικρό εμπόριο. Όποιος δεν είχε δηλωθεί στο γραφείο εργασίας, δεν απολάμβανε καμιάς κρατικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Βεβαία υπήρξαν και κάποια σχολικά, οικιστικά και πολιτιστικά προγράμματα, ωστόσο και αυτά υποστηρίχθηκαν μόνο για περιορισμένο χρονικό διάστημα.

Η μόνιμη φτώχεια, η έλλειψη παιδείας, η ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέονταν σε πολλά μέρη με συγκεκριμένες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Γι' αυτές τις παραβιάσεις ήταν υπεύθυνες συνήθως οι κατώτερες διοικητικές αρχές, ιδιαίτερα η τοπική αστυνομία, χωρίς να υφίστανται οι δράστες τις ποινικές κυρώσεις που πρόβλεπε ο νόμος. Στην υποβολή μηνύσεων εκ μέρους των Τσιγγάνων η αστυνομία παρέμενε συχνά άπραγη ή μετατρέποταν η ίδια μερικές φορές σε δράστη, κάνοντας αυθαίρετες συλλήψεις, καταστρέφοντας τα προϊόντα των μικροπωλητών, ασκώντας βία εναντίον συλληφθέντων και εναντίον γυναικών, διενεργώντας νυκτερινές εφόδους, παρακολουθώντας και απειλώντας μέλη της οικογενείας ή εκτοπίζοντας ταξιδιώτες Τσιγγάνους.

Επίσης οι Τσιγγάνοι, των οποίων οι αιτήσεις για πολιτικό άσυλο είχαν απορριφθεί, είχαν απελαθεί στην πρώην Γιουγκοσλαβία και απετέλεσαν σε πολλές περιοχές θύματα αστυνομικής βίας. Στους Τσιγγάνους αυτούς κατασχέθηκαν ακόμη και τα διαβατήρια βάσει της § 43.5 (Βλάβη διεθνών και άλλων συμφερόντων της Γιουγκοσλαβίας στο εξωτερικό) του «Νόμου περί διαβατηρίων των υπηκόων της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας» της 27-6-1979.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι Τσιγγάνοι βρίσκονταν ολοένα και περισσότερο ανάμεσα στα μέτωπα των εθνοτήτων. Ως «εθνοτική ομάδα» χωρίς δική τους κρατική προστασία έπεφταν θύματα των κρατικών μέτρων που στρέφονταν εναντίον των μειονοτήτων, αλλά επίσης και θύματα χειρισμών όλων των μεγαλύτερων εθνών και εθνοτήτων στον αγώνα για πληθυσμούς, εδάφη, πολιτικών και πολιτισμικών αξιώσεων. Έτσι στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 στα δυτικά της ΠΓΔΜ Τσιγγάνοι, μόνιμοι κάτοικοι (εν μέρει αλβανοποιημένοι) έπεσαν θύματα αντιαλβανικών μέτρων της πρώην μακεδονικής κυβέρνησης: κλείσιμο αλβανόγλωσσων σχολείων, γκρέμισμα των παρα-

δοσιακών μανδρότοιχων αλβανικών οικιών και αγροκτημάτων, απαγόρευση διαδηλώσεων, βίαιη διάλυση των διαδηλώσεων και σύλληψη των διαδηλωτών.

Την ίδια εποχή η Αστυνομία των Σκοπίων κακομεταχειρίστηκε Τσιγγάνους που έφεραν τον τίτλο του Δερβίση, με την κατηγορία ότι υποστήριζαν αλβανικά συμφέροντα. Κατ'επανάληψη η αστυνομία διέλυσε τις θρησκευτικές τους συναθροίσεις και αφού συνέλαμβανε τους συμμετέχοντες, τους φυλάκιζε για λίγες ημέρες, αφήνοντάς τους και πάλι ελεύθερους. Αυτή η διαδικασία επαναλαμβανόταν για πολλαπλή φορά μέχρι που οι θιγόμενες οικογένειες αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τη χώρα, ζητώντας στη συνέχεια άσυλο στις ευρωπαϊκές χώρες. Οι διώξεις των Αλβανών στο Κοσσυφοπέδιο από τη σερβική αστυνομία πλήττει και τους εκεί ζώντες Τσιγγάνους. Σε συνάρτηση με την καταπίεση των Αλβανών στο Κοσσυφοπέδιο πρέπει να ειπωθεί και η αύξηση του πληθυσμού των Τσιγγάνων της Σερβίας. Σύμφωνα με τη σερβική προπαγάνδα οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου καταπιέζουν όχι μόνο τους εκεί ζώντες Σέρβους, αλλά και τις άλλες μειονότητες όπως Τσιγγάνους, Τούρκους ή «Μακεδόνες», αναγκάζοντάς τους να δηλώσουν Αλβανοί. Με αυτή τη δημογραφική δύναμη οι Αλβανοί δικαιολογούν στη συνέχεια τις πολιτικές τους αξιώσεις.

Με την ίδρυση των διάδοχων κρατών της πρώην Γιουγκοσλαβίας η κατάσταση των Τσιγγάνων διαμορφώνεται διαφορετικά από χώρα σε χώρα. Στο σύνταγμα της Σερβίας οι Τσιγγάνοι αναφέρονται εκ νέου ως «εθνική ομάδα». Από το 1991 και μετά εγκατέλειψαν τη Σερβία ακόμη δέκα χιλιάδες Τσιγγάνοι λόγω της έλλειψης πολιτικών ελευθεριών, της καταστροφικής οικονομικής κατάστασης, εξαιτίας της εκτόπισης και τέλος λόγω της στρατολόγησής τους στα μέτωπα του πολέμου. Μεταξύ των φυγάδων είναι και ο πρόεδρος της διεθνούς οργάνωσης των Τσιγγάνων και πρώην υπεύθυνος σύνταξης για θέματα κουλτούρας στη γιουγκοσλαβική εφημερίδα «Politika», Rajko Djuric, στον οποίο στο μεταξύ παραχωρήθηκε πολιτικό άσυλο στο Βερολίνο.

Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι που κατέφυγαν τα προηγούμενα χρόνια από την πρώην Γιουγκοσλαβία στη Γερμανία και τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ήρθαν ως φυγάδες πολέμου από τη Βοσνία. Πολλοί από εκείνους τους Τσιγγάνους που ήδη είχαν συγγενείς στη Γερμανία, κατάφεραν να γλιτώσουν μεταβαίνοντας στο Βερολίνο. Προς τη Μεγάλη Βρετανία πήγαν μέλη μιας συγκεκριμένης Τσιγγάνικης κοινότητας, της Ζερμπάγια Καλντεράς. Αυτή η ομάδα -περίπου 1500 άνθρωποι - ζούσε κατά το μεγαλύτερο μέρος

της στη Μπάνγια Λούκα αλλά και στο Σεράγεβο και άλλες πόλεις. Αυτοί οι Τσιγγάνοι είχαν πριν από τη φυγή τους από τη Βοσνία μια ξεχωριστή ιστορία.

Μετά την κατάργηση της δουλείας στην παλιά Ρουμανία στα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι προγονοί τους μετανάστευσαν στη Σερβία. Εκεί παρέμειναν πάμφτωχοι, ακόμη και οι από πολύ πριν εκεί εγκαταστημένοι Τσιγγάνοι του έβλεπαν αφ' υψηλού. Πιθανόν να προκάλεσε αυτό την παραπέρα μετανάστευσή τους μεταξύ του 1919 και 1939 στη Βοσνία. Εκεί παρέμειναν οπαδοί του ορθόδοξου δόγματος και αποτελέσουν παράρτημα των σέρβων εποίκων. Μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου άρχισε να βελτιώνεται η οικονομική τους κατάσταση, αφού οι περισσότεροι εργάζονται τώρα ως μετανάστες στη Δυτική Γερμανία. Με τα εμβάσματά τους ενίσχυσαν οικονομικά τις οικογένειές τους στη Βοσνία, έκτισαν κατοικίες και δημιούργησαν δικές τους μικρές επιχειρήσεις.

Με την έναρξη του πολέμου στη Βοσνία η σερβική ηγεσία τους κατέστησε σαφές ότι δεν τους έβλεπε πλέον ως «σωστούς» Σέρβους. Από τη μια, διότι ήσαν Τσιγγάνοι και από την άλλη, γιατί μερικοί άνδρες είχαν παντρευτεί μουσουλμάνες γυναίκες. Ενώ οι πρώτες οικογένειες κατάφεραν να μεταφέρουν ένα μέρος της περιουσίας τους στη Μεγάλη Βρετανία, όπου και υπέβαλαν αίτηση χορήγησης ασύλου, οι μετέπειτα μεταναστεύσαντες έχασαν όλη την περιουσία τους. Το Σεπτέμβριο του 1992 αιχμαλώτισαν οι Σέρβοι στη Μπάνγια Λούκα μερικές γυναίκες και παιδιά Τσιγγάνων, προκειμένου να υποχρεώσουν τους άνδρες να εργαστούν σε πολεμικές υπηρεσίες. Στο Σεράγεβο αντίθετα τους κάλεσαν να παρουσιαστούν στο βοσνιακό στρατό, ώστε, αν χρειαζόταν, να πολεμήσουν εναντίον των συγγενών τους στη Μπάνγια Λούκα. Αυτό σήμαινε ότι οι Τσιγγάνοι είχαν χαρακτηριστεί αναξιόπιστοι λόγω της ορθόδοξης θρησκευτικής τους ένταξης. Οι άνδρες απέφυγαν τη στράτευση εγκαταλείποντας τη Βοσνία. Περίπου 500 άτομα, δηλαδή το ένα τρίτο των Ζερμπάγια Γκαλντεράς, ζούνε σήμερα στο Λονδίνο. Τα υπόλοιπα μέλη των Ζερμπάγια Γκαλντεράς καθώς και η πλειοψηφία των Τσιγγάνων από τη Βοσνία που κατά το πλείστον είναι Μουσουλμάνοι, εγκατέλειψαν τη χώρα με την έναρξη των πολεμικών εχθροπραξιών και των «εθνικών καθάρσεων» ή σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Τελικά μόνο στην ΠΓΔΜ δεν είχαν οι πολιτικές εξελίξεις αρνητικές συνέπειες για τους Τσιγγάνους. Θετική μπορεί να χαρακτηριστεί η ονομαστική αναφορά των Τσιγγάνων

μαζί με άλλες μειονότητες στο προοίμιο του συντάγματος του 1991, το οποίο εγγυάται σε όλες τις μειονότητες μια ισότιμη συμβίωση με τους «Μακεδόνες» σ' ένα «μακεδονικό εθνικό κράτος». Οι Τσιγγάνοι αντιπροσωπεύονται με έναν εκπρόσωπο στο κοινοβούλιο και δύο μέλη στην «επιτροπή μειονοτήτων», και τους παραχωρείται μια εβδομαδιαία ημίωρη εκπομπή στην κρατική τηλεόραση στη μητρική τους γλώσσα, τη Ρομανί.

Στις ανησυχητικές εξελίξεις συγκαταλέγονται ωστόσο η παραπέρα χειροτέρευση της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης και η συνεχής εκτόπισή τους στην πορεία σύμπτυξης οικιστικών εκτάσεων. Παραδειγματική είναι η τύχη τετρακοσίων Τσιγγάνων στις παρυφές της πόλης των Σκοπίων, οι οποίοι ζούνε όπως και πολλοί άλλοι Τσιγγάνοι σε ημιπαράνομους οικισμούς. Τους εκδίωξαν πριν περίπου επτά χρόνια από τον πρωταρχικό τους οικισμό Ντράτκερο, αφού προηγουμένως είχαν διαμαρτυρηθεί οι επισκέπτες ενός πλησίον του οικισμού ευρισκόμενου νεκροταφείου και οι εργάτες μιας βιομηχανίας επεξεργασίας ξύλου για τη θέα του εξαθλιωμένου οικισμού. Τελικά αποφασίστηκε να μεταφερθούν εκ νέου μακριά εκτός των ορίων της πόλης χωρίς καμία προσφορά συγκοινωνίας, εργασίας, ιατρικής περίθαλψης και σχολικής εκπαίδευσης.

Προβληματικός αποδεικνύεται εξάλλου και ο νέος «νόμος περί υπηκοότητας» στην ΠΓΔΜ. Όποιος δεν μπορεί να προσκομίσει βεβαίωση δεκαπενταετούς κατοίκησης, δεν αναγνωρίζεται ως υπήκοος του κράτους. Είναι αυτόματα «άπατρις» και δεν έχει δικαίωμα απόκτησης κατοικίας, κρατικών παροχών ή εργασίας. Άμεσα θιγόμενος από αυτόν το νόμο είναι και ένας αυξανόμενος αριθμός υποψηφίων ασύλου, των οποίων τα παλαιά γιουγκοσλαβικά διαβατήρια δεν ισχύουν πλέον. Από τους πληττόμενους απαιτείται η έξοδος από τη χώρα και δεν τους παρέχεται η «μακεδονική» υπηκοότητα και το διαβατήριο.

Ενώ στην ΠΓΔΜ στα ανώτερα πολιτικά και διοικητικά κλιμάκια υπάρχουν χωρίς άλλο καλές προθέσεις, που στοχεύουν να ενσωματώσουν τους Τσιγγάνους ως συστατικό στοιχείο του πληθυσμού, δεν έχει επιβληθεί ακόμη αυτή η πολιτική στα κατώτερα διοικητικά κλιμάκια. Διακρίσεις και αστυνομική βία υφίστανται ακόμα προπάντων δια της παραμονής των ίδιων προσώπων σε νευραλγικές θέσεις.

10. 2. Ρουμανία

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 μερικές οικογένειες Τσιγγάνων κατάφεραν να εγκαταλείψουν τη Ρουμανία του Τσαουσέσκου. Με την είσοδό τους στη Δυτική Γερμανία «παραιτήθηκαν» από τη ρουμάνικη υπηκοότητα. Επειδή θεωρούνταν «απάτριδες» και κατάγονταν από ένα κράτος της Ανατολικής Ευρώπης, δεν απελάθηκαν.

Η μεγάλη φυγή από τη Ρουμανία άρχισε βέβαια μετά το τέλος του καθεστώτος Τσαουσέσκου. Όπως όλοι οι πολίτες του κράτους απολάμβαναν τώρα και οι Τσιγγάνοι τις αστικές ελευθερίες: ίδρυση τσιγγάνικων συλλόγων, ελευθερία έκφρασης της γνώμης, έκδοση εφημερίδων, δημόσια παρουσίαση του πολιτισμού τους. Απέκτησαν μια εβδομαδιαία εκπομπή στην τηλεόραση, αντιπροσωπεύονται με έναν βουλευτή στο κοινοβούλιο και μια θέση στο συμβούλιο των μειονοτήτων. Ωστόσο, η οικονομική τους κατάσταση χειροτέρευσε ακόμη παραπέρα και η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απέκτησε άλλο χαρακτήρα.

Λόγω της οικονομικής αναδιάρθρωσης οι Τσιγγάνοι ως μη προνομιούχα μειονότητα θίχτηκαν περισσότερο. Στη βιομηχανία και τη γεωργία ήταν οι πρώτοι που έχασαν τη θέση τους και συγχρόνως οι τελευταίοι που θα αποκτήσουν μια νέα. Σ' αυτό συνετέλεσε όχι μόνο η ανεπαρκής τους εξειδίκευση αλλά και ο δημόσιος πια εκφραζόμενος εθνικισμός πλατιών στρωμάτων του πληθυσμού: «η εργασία είναι για τους Ρουμάνους, όχι για τους Τσιγγάνους». Από αυτό το εικαζόμενο προνόμιο των Ρουμάνων στην εργασία πληγέντες ήσαν επίσης και ειδικευμένοι εργάτες. Η αύξηση της ανεργίας στους Τσιγγάνους πήρε δραματικές διαστάσεις στην πορεία της ιδιωτικοποίησης της αγροτικής οικονομίας, αφού το 50 % των Τσιγγάνων εργαζόταν στην γεωργία έχοντας μια εποχική η ετήσια απασχόληση. Η κατάστασή τους θα χειροτερεύσει στη συνέχεια, επειδή παραδοσιακά ή περιθωριακά επαγγέλματα - στα οποία απασχολούνταν πολλοί Τσιγγάνοι - δεν έχουν κανένα μέλλον και θα περιοριστούν ακόμη περισσότερο οι δυνατότητες για εργασία στο εξωτερικό.

Η ξαφνική απώλεια της θέσης εργασίας, η συνεχιζόμενη ανεργία, η ελευθερία κινήσεως και η ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον ήταν οι κύριοι λόγοι που το 1990 έφεραν πολλούς Τσιγγάνους προς τη Δυτική Ευρώπη, η πλειοψηφία των οποίων δεν επιθυμούσε να υποβάλλει καμιά αίτηση χορήγησης ασύλου. Ήθελαν να εργασθούν ώστε με τις οικονομίες τους επιστρέφοντας στη Ρουμανία να δημιουργήσουν μια νέα υπόσταση. Όταν

πληροφορήθηκαν ότι δεν υπήρχε νόμιμη δυνατότητα, υπέβαλλαν αιτήσεις χορήγησης ασύλου.

Βέβαια σε μεγάλο βαθμό δεν ήταν μόνο οικονομικά τα αίτια που ανάγκασαν πολλούς Τσιγγάνους να εγκαταλείψουν τη χώρα τους. Παραμονή των ίδιων προσώπων στις κρατικές αρχές, μια μέχρι το έπακρον ρατσιστική ειδησεογραφία στα ΜΜΕ, βία αστυνομικών εναντίον Τσιγγάνων, έλλειψη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η έκρηξη παλιών εθνικών διαφορών οδήγησαν στην ανασφάλεια πολλούς Τσιγγάνους.

Ιδίως τα 30 πογκρόμ μεταξύ του 1990 και αρχές του 1995 και η απύσχα κρατική αντίδραση κάνουν σαφές το δυναμικό της βίας που στράφηκε εναντίον των Τσιγγάνων. Αυτά τα πογκρόμ εκ των οποίων τα περισσότερα έλαβαν χώρα σε αγροτικές περιοχές και στα οποία αρκετοί Τσιγγάνοι έχασαν τη ζωή τους, άρχιζαν πάντοτε με το ίδιο σχέδιο: μετά το αδίκημα ενός Τσιγγάνου εναντίον μέλους της πλειοψηφίας του πληθυσμού «θερμαινόταν» η διάθεση των κατοίκων της εκάστοτε περιοχής εναντίον των Τσιγγάνων. Οι πολίτες αντιδρούσαν με απόδοση συλλογικής ενοχής και αυτοδικία. Οπλισμένοι με ξύλα, σίδερα, αλυσίδες και αναμμένες δάδες περικύκλωναν τον οικισμό των Τσιγγάνων, έβαζαν φωτιά στα σπίτια τους και ορμούσαν εναντίον των κατοίκων με το σκοπό να τους διώξουν μια για πάντα από την περιοχή.

Σε πολλές περιοχές οι επιθέσεις γίνονταν με την ενεργητική ή παθητική υποστήριξη κρατικών υπαλλήλων ή εκκλησιαστικών υπηρεσιών. Κοινοτάρχες, Δήμαρχοι ή ακόμη και αστυνομικοί συμμετείχαν ή παρακολουθούσαν άπρακτοι. Οι κληρικοί συμμετείχαν με το να κτυπούν τις καμπάνες των εκκλησιών ως σημάδι για την επίθεση. Τα πογκρόμ επιδοκιμάζονταν από τις αρχές στο Βουκουρέστι και η ενοχή καταλογιζόταν αποκλειστικά στους Τσιγγάνους. Η συνηθισμένη αιτιολογία ήταν πως οι Τσιγγάνοι είχαν «προβοκατόρικη συμπεριφορά» ή επιδείκνυαν το «με παράνομες μεθόδους αποκτηθέν βιοτικό τους επίπεδο». Πέραν τούτου οι επιθέσεις χαρακτηρίζονταν ως «τοπικές» και «κοινωνικές». Η πορεία και η συχνότητα των πογκρόμ μιλούν όμως περισσότερο για ένα «καθολικό δείγμα εθνικών διαφορών» και ένα δομικό πρόβλημα της ρουμάνικης κοινωνίας.

Στην αιτιολόγηση μέσω της πολιτικής αντιστοιχεί η απραξία και η μεροληψία της δικαιοσύνης. Ενώ οι δράστες από την πλευρά των Τσιγγάνων καταδικάζονταν πολύ γρή-

γορα, δεν καταδικάστηκε κανείς δράστης μέχρι το 1995 από την πλευρά των Ρουμάνων ή των Ούγγρων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο συζητήθηκε η ανεπαρκής ανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών στη Ρουμανία σε διάφορες υπηρεσίες. Το ευρωπαϊκό συμβούλιο μέμφθηκε, για παράδειγμα το 1993 κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων σύνδεσης με τη χώρα την έλλειψη δικαιωμάτων των μειονοτήτων, τη διοικητική αυθαιρεσία και το ανεπαρκές σύστημα λειτουργίας της δικαιοσύνης .

Οι αιτίες μετανάστευσης και φυγής των Τσιγγάνων από τις χώρες της ανατολικής και ιδιαίτερα της νοτιοανατολικής Ευρώπης δεν βρίσκονται λοιπόν στην καταλογιζόμενη «νομαδική» κουλτούρα και καθόλου, όπως σήμερα και πάλι υποστηρίζεται, σε ένα υποτιθέμενο ένστικτο της φυλής για συνεχή μετακίνηση. Τα αίτια εντοπίζονται πολύ περισσότερο στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες καταγωγής: στην πρώην Γιουγκοσλαβία καθοριστικό ρόλο για τη φυγή των Τσιγγάνων έπαιξαν ο πόλεμος, η αναπόφευκτη στη συνέχεια οικονομική κατάπτωση και η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στις υπόλοιπες χώρες, Ρουμανία, Βουλγαρία, Αλβανία και ΠΓΔΜ τα αίτια βρίσκονται στην ασυγκρίτως μεγάλη φτώχεια πολλών τσιγγάνικων οικογενειών. Αυτή η διαδικασία εντείνεται μέσω του εθνικισμού, μέσω συκοφαντικής ειδησεογραφίας και εκφράσεων πολιτικών προσώπων, μέσω της έλλειψης νόμου προστασίας των μειονοτήτων και της απουσίας κατάλληλων κρατικών αντιδράσεων στις περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

11. Η κατάσταση των Sinti και Ρομά μετά τις πολιτικές εξελίξεις του 1989/90.

Με την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και το τέλος της διαίρεσης της Ευρώπης παρατηρείται ένα κύμα μετανάστευσης και φυγής από την Ανατολή προς τη Δύση. Λόγω του υψηλού, συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αριθμού προσφύγων και της κρίσης της γερμανικής ενοποίησης, θέματα όπως το άσυλο και οι αλλοδαποί απέκτησαν ασύγκριτα μεγάλη δημοσιότητα. Εντός αυτής της συνάφειας δόθηκε στους Τσιγγάνους ιδιαίτερη θέση.

Μεταξύ των μεταναστευτικών ομάδων οι Τσιγγάνοι αποτέλεσαν τη μοναδική ομάδα πληθυσμού, που βρέθηκε αντιμέτωπη με στάσεις που είχαν εδραιωθεί στη διάρκεια ολόκληρων αιώνων. Αυτές οι στάσεις αναζωογονήθηκαν τοπικά και ενισχύθηκαν από πιο πρόσφατες εμπειρίες από τη δεκαετία του 1970, όταν μεμονωμένες μικρές ομάδες «απάτριδων» Τσιγγάνων έφθναν σε διάφορες πόλεις της Ομοσπονδιακής Γερμανίας.

Σύμφωνα με έρευνα μιας ομάδας της «Γερμανικής Εταιρίας Ερευνών» αναφορικά με τη λειτουργία του τοπικού τύπου στη διατήρηση της αρνητικής εικόνας για τους Τσιγγάνους, αρνητικό ρόλο στις στάσεις αυτές έπαιξε η ειδησεογραφία του τοπικού τύπου, η οποία ανεξάρτητα από την παρουσία των Τσιγγάνων είχε έναν «νεο-ρατσιστικό» χαρακτήρα. Η ανάλυση των άρθρων έδειξε ότι οι Sinti και Ρομά αναφέρονται στον τοπικό τύπο σχεδόν αποκλειστικά σε συσχέτισμό με εγκληματικότητα (60 %) και διενέξεις (37 %). Η συχνή αναφορά σχετικά με υπηρεσίες κοινωνικού ελέγχου αφήνει να εννοηθεί ότι οι Τσιγγάνοι αποτελούν πρόβλημα για τη δημόσια ασφάλεια.

Στην πορεία της αυξανόμενης μετακίνησης και μετανάστευσης ανθρώπων από την ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη - μεταξύ αυτών και πολλών Τσιγγάνων - μετά τις πολιτικές αλλαγές του 1989/90 πυκνώνουν και οι νέο-ρατσιστικές ειδήσεις. Παραδειγματικά για την τοπική ειδησεογραφία αξίζει να παρουσιασθεί ένα ιδιαίτερος κακόηθες άρθρο που, στη φάση της αποκορύφωσης των αντιπαραθέσεων στο Λέμπαχ του Ζάρλαντ τον Αύγουστο του 1990, δημοσιεύθηκε στη «Ζάαρμπρικερ Τσάιτουνγκ» και κάτω από τον τίτλο «Νομαδική ζωή στη μεγάλη οικογένεια». Μεταξύ των άλλων αναφέρεται:

«Οι Τσιγγάνοι στη Ρουμανία ζούνε σε μεγάλες οικογένειες, οι οποίες μερικές φορές ξεπερνούν και τα εκατό άτομα. Ο αρχηγός της οικογενείας έχει την απόλυτη εξουσία. Λίγο

μαφία, λίγο ινδικό σύστημα φυλών. Αυτή, που έχει στεγαστεί στο Λέμπαχ, ανήκει στην κατώτερη βαθμίδα. Ένας αρχηγός οικογενείας θεάθηκε με μια βαριά μερσεντές μπροστά από ένα πρώτης κλάσεως ξενοδοχείο».

Στους Τσιγγάνους καταλογίζεται ένας συνεχόμενος «αιώνιος» συλλογικός χαρακτήρας. *«Οι Τσιγγάνοι αλλάζουν συνήθως τον τόπο διαμονής τους, καθόλου όμως τον τρόπο ζωής τους».* Η διαφορά στην ειδησεογραφία, μετά τις αλλαγές του 1989, βρισκόταν στο ότι εκτός του τοπικού έντυπου τύπου, τώρα ημερήσιες εφημερίδες και εβδομαδιαία περιοδικά αφιέρωναν στους Sinti και Ρομά μακρά άρθρα και τα τοποθετούσαν στο γενικό πλαίσιο της συζήτησης για το δικαίωμα του ασύλου. Ανεξαρτήτως της διαφορετικής ποιότητας των άρθρων συναντά κανείς και επαναλαμβανόμενα στερεότυπα όπως *«οι περιπλανώμενοι»* και *«μελαψοί νομάδες»*. Το εβδομαδιαίο γερμανικό περιοδικό «Der Spiegel» μιλούσε για το *«μοναδικό νομαδικό λαό μπροστά στην πόρτα μας»* και ιχνογραφούσε λανθασμένα και ψευτο-επιστημονικά μια εικόνα της μικρόνοιας των Sinti και Ρομά, οι οποίοι έχουν βέβαια μια λέξη για το «τώρα» όχι όμως προφανώς και για το «αύριο». Η «Φρανκφούρτερ Αλγκεμάινε Τσάιτουνγκ» άφηνε να διαφανεί μια απειλή μέσω των Τσιγγάνων, επειδή η *«Ευρώπη δεν έμαθε ακόμη, πως να καθυποτάξει τους Τσιγγάνους.»*

Τέτοιες εικόνες συνέβαλαν τόσο στην κλιμάκωση τοπικών καταστάσεων φορτωμένων με διενέξεις όσο και στην πιστοποίηση μιας προκατειλημμένης γνώσης σε εκείνους τους αναγνώστες που δε θίγονταν ούτε από διενέξεις ούτε από συγκεκριμένες αρνητικές εμπειρίες με Τσιγγάνους.

Από τις αρχές του 1990 μέχρι της ισχύος του νέου νόμου περί ασύλου το 1993 παρατηρείται μια σαφής αύξηση σε αναφορές πολιτικών λειτουργών για τους Sinti και τους Ρομά που έχουν ζητήσει πολιτικό άσυλο στη Γερμανία. Διαχειριστική αποτυχία και δημόσια κατασυκοφάντηση των Τσιγγάνων μέσω πολιτικών προσώπων παρατηρήθηκαν σε πολλά μέρη της Γερμανίας: Ο Δήμαρχος του Ρόστοκ για παράδειγμα αποφάνθηκε τον Αύγουστο του 1992 ότι *«με τους Sinti και Ρομά δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα καμία κοινότητα»*. Ο υπουργός εσωτερικών του κρατιδίου του Μεκλεμβούργου μίλησε μετά τις φασαρίες στο Ρόστοκ-Λιχτενχάγκεν, κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης τύπου για *«νομάδα λαό»*, ο οποίος δεν είναι μόνιμα εγκατεστημένος. Ο γενικός γραμματέας του χριστιανοδημοκρατικού κόμματος (CDU) της Ρηνανίας Βεσφαλίας διαπίστωνε

μάλιστα μια «δηλητηρίαση του δημοσίου κλίματος από τους Sinti και Romá». Στο Γκόλντμπεργκ του κρατιδίου του Μεκλεμβούργου σε μερικές κοινότητες ο πληθυσμός με επικεφαλής το Δήμαρχο δεν επέτρεψαν την εγκατάσταση προσφύγων Τσιγγάνων από τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία. Αν και οι κάτοικοι της πρώην ΓΛΔ μέχρι τις αρχές του 1990 - εκτός ορισμένων εξαιρέσεων - δε διέθεταν κανενός είδους εμπειρία με Τσιγγάνους, οι περισσότεροι τους απέρριπταν εκ των προτέρων. Συνηθισμένες υποβόσκουσες προκαταλήψεις αναζωογονήθηκαν από τα ΜΜΕ μεταδιδόμενων εικόνων και μέσω πληροφοριών από δεύτερο χέρι. Με την ανακάλυψη των Τσιγγάνων μετατοπίστηκαν, οι ευρισκόμενοι λίγο πριν στο τελευταίο σκαλί Μαύροι, Βιετναμέζοι ή οι υποψήφιοι ασύλου, ένα σκαλί πιο πάνω. Η απόρριψη τους δεν αποτελεί πρόβλημα κομματικής ένταξης ή συμπάθειας, αλλά είναι στενά συνδεδεμένη με την ανάπτυξη και κατάσταση της αστικής κοινωνίας.

Η «Τσιγγανοφοβία», που ξέσπασε στην πορεία ενοποίησης της Γερμανίας και της αυξανόμενης μετανάστευσης, επέδρασε σε πολλά επίπεδα. Ωστόσο, κοντά στις κοινωνικοψυχολογικές λειτουργίες η αρνητική εικόνα έχει και έμμεσες κοινωνικές επιδράσεις σταθεροποίησης. Ο τονισμός της υποτιθεμένης πολιτιστικής καθυστέρησης των Τσιγγάνων με τις αρνητικά καθορισμένες οικονομικές (επαιτεία) και κοινωνικές (μεγάλη οικογένεια) όψεις επιτρέπει στον τεχνολογικό μετασχηματισμό στην κοινωνία της πληροφόρησης και των πολυμέσων, με τα κοινωνικά και εργασιακά του συμπτώματα, να αναφαίνεται ως απεριόριστα θετικός, προοδευτικός και αναγκαίος. Στο βάθος βρίσκεται έμμεσα η απειλή αποκλεισμού εκείνων που βρίσκονται εκτός συστήματος. (Katrin Reemtsma, *ό.π.*, σ.171).

Παραπέρα ο στιγματισμός των Τσιγγάνων εξυπηρέτησε και εσωτερικούς πολιτικούς σκοπούς. Λειτουργήσε ως μοχλός με τον οποίο κατάφεραν να προξενήσουν αμφιβολίες ακόμη και στους υποστηρικτές του βασικού νόμου περί ασύλου στην πρότερη μορφή του. Η συνέχεια είναι γνωστή. Ακολούθησε η μεταρρύθμιση του συντάγματος και επιβλήθηκαν οι συμφωνίες επιστροφής των Τσιγγάνων. Η πρώτη αυτών των συμφωνιών υπογράφηκε το φθινόπωρο του 1992 με τη Ρουμανία. Για αυτούς που είχαν την πρωτοβουλία, η πλατιά διαδεδομένη απόρριψη των Τσιγγάνων της Ρουμανίας βοήθησε τα σχέδιά τους, έτσι ώστε πρακτικά η συμφωνία τέθηκε χωρίς κοινωνική αντίσταση σε ισχύ και άνοιξε την πόρτα για παραπέρα παρόμοιες συμφωνίες με την Κροατία, τη Βουλγαρία και το Βιετνάμ. Οι Τσιγγάνοι έπαιξαν σ' αυτήν τη «θερμή» φάση το ρόλο

της «ομάδας-πειράματος». Το πιλοτικό πρόγραμμα της συμφωνίας επιστροφής με τη Ρουμανία στόχευε από τη μια τους Τσιγγάνους και αποσκοπούσε από την άλλη - όπως έδειξαν οι επόμενες συμφωνίες - σε μακροπρόθεσμα προγραμματισμένους πολιτικούς στόχους.

Ανεξάρτητα από τον αριθμό των Τσιγγάνων, την κοινωνική συμπεριφορά τους ή τις πραγματικές διαφωνίες, το κράτος συντήρησε με το ξεκίνημα της νέας εποχής την εικόνα για τους πολιτισμικά κατώτερους, οπισθοδρομικούς, ξένους και κοινωνικά κακόβουλους, ασυμβίβαστους «Τσιγγάνους», η οποία συμπληρώθηκε με εξαρτημένα από την κάθε εποχή θρησκευτικά ή πολιτικά στίγματα. Μια συμπύκνωση σε εκφράσεις και μέτρα κρατικών λειτουργιών διαπιστώνεται ιδιαίτερος στις μεταβατικές περιόδους της γερμανικής ιστορίας (Νέα εποχή, ίδρυση του σύγχρονου εθνικού κράτους 1870-71 και γερμανική ενοποίηση 1989).

Διαφορετικά από ό,τι ο αντισημιτισμός, ο οποίος μετά το 1945 αποτέλεσε δημόσιο ταμπού, η μνησικακία κατά των Τσιγγάνων, η οποία παρουσιάζει μια αυτοδύναμη ιστορική εξέλιξη, παρέμεινε ακόμη και μετά το 1945 μια όψη του προβλήματος και ένα αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο της κοινωνικής και πολιτικής κουλτούρας σ' αυτή τη χώρα. Ότι αυτή η μνησικακία ενδημεί πάντοτε το τεκμηριώνουν τα αποτελέσματα μιας δημοσκόπησης για λογαριασμό της American Jewish Committee από την Εταιρία Emnid σχετικά με τα παρόντα φρονήματα απέναντι στους Εβραίους και άλλες μειονότητες στην Ομοσπονδιακή Γερμανία. Sinti και Ρομά φέρονται, μετά τους Εβραίους, Αφρικανούς, Πολωνούς, Τούρκους, Βιετναμέζους και Άραβες, ως η λιγότερο εκτιμώμενη πληθυσμιακή ομάδα. Το 68 % των ερωτηθέντων απέρριπταν τους Τσιγγάνους ως γείτονές τους, και 40 % εκτιμούσαν την συμπεριφορά τους ως προκλητική.

12. Αυτοαντιπροσώπευση και διεθνής πολιτική εξέλιξη

Στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» για δεκαετίες ολόκληρες οι Τσιγγάνοι θεωρούνταν ως κοινωνική περιθωριακή ομάδα και τους είχε απαγορευθεί κατά διαστήματα να αντιπροσωπεύουν οι ίδιοι τα συμφέροντά τους. Οι πολιτικές αλλαγές όμως μετά το 1989 τους έδωσαν τη δυνατότητα να οργανωθούν, ιδρύοντας συλλόγους σε τοπικό και σε εθνικό επίπεδο. Η πολιτιστική και κοινωνική ανομοιογένεια των Τσιγγάνων, η ένταση μεταξύ δημοκρατικών αρχών και παραδοσιακών αυθεντιών, κομματικών συμπαθειών και προσωπικών φιλοδοξιών οδήγησαν σε σφοδρές εντάσεις μεταξύ των τσιγγάνικων συλλόγων. Εκτός αυτού υπήρξε μερικώς και πολιτική αντίσταση ενάντια στην πολιτική οργάνωση τους. Ως παράδειγμα αναφέρεται εδώ η στέψη του Ίον Τσίομπα ως «Βασιλιά των Τσιγγάνων» της Ρουμανίας το 1992, κάτι που παρουσιάστηκε ευρέως στα μέσα ενημέρωσης της Γερμανίας. Το γεγονός αυτό παραμόρφωσε την εικόνα της αυτοοργάνωσης και ασκήθηκε έντονη κριτική από αρκετούς Ρομά, ειδικότερα δε από εκείνους με πανεπιστημιακή μόρφωση.

Ωστόσο, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ των συλλόγων, δημιουργήθηκαν συμμαχίες και επιτεύχθηκε μερικώς η από κοινού δράση, αφού το περιεχόμενο των αιτημάτων ήταν σχεδόν παντού το ίδιο, όχι μόνο στη Ρουμανία αλλά και σε όλες τις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης: αναγνώριση των Τσιγγάνων ως εθνότητα και εθνική μειονότητα, αυτοδιαχείριση των πολιτιστικών κέντρων, χρόνος εκπομπής στο κρατικό ραδιόφωνο και την κρατική τηλεόραση, αντιπροσώπευση στα πολιτικά επιτελεία για θέματα που τους αφορούν άμεσα. Για την πραγματοποίηση αυτών των στόχων υπήρξε σημαντική κινητοποίηση και συμμετοχή των τσιγγάνικων ομάδων. Συμμετείχαν ως υποψήφιοι στις λίστες πολιτικών κομμάτων, ώστε να αντιπροσωπεύονται σήμερα ως εκλεγμένοι βουλευτές στα κοινοβούλια της Δημοκρατία της Τσεχίας και Σλοβακίας, της Ουγγαρίας, της Βουλγαρίας και της ΠΓΔΜ. Λόγω ενός κανονισμού ποσόστωσης, σύμφωνα με τον οποίο κάθε μειονότητα πρέπει να έχει έναν αντιπρόσωπο στο κοινοβούλιο, οι Τσιγγάνοι της Ρουμανίας έχουν ήδη τον αντιπρόσωπό τους στο κοινοβούλιο. Αντιπροσωπεύονται επίσης και στα συμβούλια των μειονοτήτων των εκάστοτε χωρών και γίνεται προσπάθεια επανασύνδεσης των παλιών και νέων επαφών μεταξύ Ανατολής και Δύσης.

Ύστερα από πρωτοβουλία της Ρομ και Σιντί Ουνιόν του Αμβούργου ιδρύθηκε αρχικά ως απάντηση στις πολιτικές αλλαγές η EUROM και λίγο αργότερα η Ρομά National Congress (RNC), μια συσπείρωση τσιγγάνικων συλλόγων των ανατολικών- και δυτικο-ευρωπαϊκών χωρών. Η RNC τονίζει την πολιτική της θέση. Ένας από τους στόχους της είναι η αναγνώριση των Τσιγγάνων ως ευρωπαϊκής μειονότητας και η ψήφιση ενός καταστατικού χάρτη των Τσιγγάνων από τις διεθνείς οργανώσεις, δηλαδή η ρητή καταγραφή των δικαιωμάτων τους.

Η παρουσίαση της υπόθεσης των Τσιγγάνων στους διεθνείς οργανισμούς είχε και τις πρώτες επιτυχίες: ρητή αναφορά των Τσιγγάνων στο τελικό κείμενο του σεμιναρίου σχετικά με την ανθρώπινη διάσταση, ένα παράρτημα της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), τον Ιούλιο του 1990 στην Κοπεγχάγη. Εκεί τέθηκε για πρώτη φορά για συζήτηση το «ζήτημα Τσιγγάνου» σε συνάρτηση με το ρατσισμό και την ξενοφοβία. Στη συνάντηση κορυφής της ΔΑΣΕ το 1992 στο Ελσίνκι τα συμμετέχοντα κράτη αναγνώρισαν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στους Τσιγγάνους. Στο τελικό πρωτόκολλο αναφέρεται:

«Τα συμμετέχοντα κράτη (35) υπογραμμίζουν εκ νέου την αναγκαιότητα να παρθούν άρρουν κατάλληλα μέτρα για τους υπηκόους οι οποίοι ανήκουν στους Ρομά και άλλες ομάδες που συμβατικά χαρακτηρίζονται ως Τσιγγάνοι, και να δημιουργήσουν συνθήκες που θα τους προσφέρουν τη δυνατότητα να έχουν ισότιμη συμμετοχή στον κοινωνικό βίο...»

Ο πρώην Επίτροπος της ΔΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες παρουσίασε τον Σεπτέμβριο του 1993 την τελική του έκθεση για την κατάσταση των Τσιγγάνων στην επικράτεια της ΔΑΣΕ και υπογράμμισε εκ νέου την αναγκαιότητα της διασφάλισης των δικαιωμάτων του πολίτη καθώς και την ενίσχυση των δημοκρατικών ιδρυμάτων και του συστήματος δικαίου στις εκάστοτε χώρες. Ακόμη πρότεινε εκ νέου μέτρα στους τομείς εργασίας, εκπαίδευσης και υγείας με συμμετοχή και των ίδιων των Τσιγγάνων.

Προόδους σημείωσαν και σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι Τσιγγάνοι, για τους οποίους η ευρωπαϊκή κοινότητα είχε δείξει ενδιαφέρον ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1960. Στη συνέχεια, διάφορα τμήματα του ευρωπαϊκού συμβουλίου καταπατήστηκαν με τα προβλήματα των «Τσιγγάνων» και των «Ταξιδιωτών». Σημαντικό ρόλο για την υπόθεση των Τσιγγάνων στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο έπαιξε ο Τσιγγάνος Ισπανός σοσιαλιστής βουλευτής Χουάν ντε Ντίος Ραμίρεζ Χερέδια. Δια της εισόδου ανατολικών- και

νοτιοανατολικών χωρών στο ευρωπαϊκό συμβούλιο αυξήθηκε ο αριθμός των Τσιγγάνων στο πεδίο δράσης του.

Στα πλαίσια της ευρωπαϊκής επιτροπής έγινε μια συνεδρίαση το 1991 στις Βρυξέλες με θέμα τους Τσιγγάνους και το 1994 ένα συνέδριο στη Σεβίλλη με μεγάλη συμμετοχή Τσιγγάνων από τις δυτικές και ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες. Η κοινοβουλευτική συνέλευση του ευρωπαϊκού συμβουλίου ψήφισε το Φεβρουάριο του 1993 μια οδηγία για τους Τσιγγάνους και Ταξιδιώτες. Εκτός μιας σειράς προτάσεων δράσης προσδιορίστηκε και η θέση τους στην κοινωνία υπό την έννοια, ότι οι Τσιγγάνοι δεν πρέπει να βλέπονται πλέον ως κοινωνικοοικονομική περιθωριακή ομάδα αλλά ως πολιτιστικό σύνολο. Μεταξύ των μειονοτήτων στην Ευρώπη οι Sinti και Romá καταλαμβάνουν μια ιδιαίτερη θέση, διότι ως «μη-εδαφική μειονότητα» δεν προσιδιάζουν στους καθιερωμένους προσδιορισμούς εδαφικής ή γλωσσικής μειονότητας.

Αυτές οι διεθνείς εξελίξεις αποτελούν βέβαια σαφέστατη ένδειξη προόδου στην πορεία για την αναγνώριση των Τσιγγάνων στην Ευρώπη. Ένα σημαντικό όμως πρόβλημα δεν έχει επιλυθεί ακόμη: η διασαφήνιση του status των Τσιγγάνων σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Είναι αναμφίβολο, ότι οι Τσιγγάνοι είναι υπήκοοι των εκάστοτε εθνικών κρατών. Στα τελικά κείμενα υπογραμμίζεται η σημασία αυτής της ρύθμισης της κρατικής υπηκοότητας για το μέλλον των Τσιγγάνων.

Στη συζήτηση εντός των τσιγγάνικων κοινοτήτων, στην οποία υποστηρίζονται τελείως διαφορετικές θέσεις περί μειονοτήτων, αντικατοπτρίζεται η ένταση μεταξύ υπηκοότητας και πέραν των κρατικών συνόρων εθνικής υπηκοότητας, αλλά επίσης και η ποικιλία εθνικών- πολιτισμικών ταυτοτήτων μεταξύ των Τσιγγάνων. Ενώ οι Sinti για πολλά χρόνια δηλώνονταν ως «γερμανική ομάδα πληθυσμού» και μόλις το τελευταίο χρονικό διάστημα κάνουν χρήση του νομικού όρου «εθνική μειονότητα», οι Τσιγγάνοι στηριζόμενοι στη σοσιαλιστική πολιτική των μειονοτήτων δηλώνονται ως «εθνική μειονότητα». Στα προηγούμενα χρόνια είχε τεθεί προς συζήτηση η ιδέα της «υπερεθνικής μειονότητας». Εδώ πρέπει να γίνει σαφές ότι οι Τσιγγάνοι σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες παρουσιάζουν μια μειονότητα χωρίς έδαφος ή ένα έθνος στο οποίο να ανήκουν.

Στην ιδέα αυτή αντιτάχθηκαν οι Sinti, αλλά και μερικοί άλλοι Τσιγγάνοι, διότι αυτοί είναι υπήκοοι των εκάστοτε χωρών και φοβήθηκαν τον κίνδυνο αποκλεισμού των Τσιγγάνων από την εθνοκρατική σφαίρα υπευθυνότητας. Η ταξινόμηση των Τσιγγάνων ως

«λαού χωρίς κράτος» αναφέρθηκε επανειλημμένα. Η θέση αυτή είναι μέχρι ενός σημείου ανακριβής, καθώς η απόλυτη πλειοψηφία των Ρομά νομικώς είναι υπήκοοι των χωρών που κατοικούν μόνιμα. Επίσης και η άποψη, ότι οι Τσιγγάνοι είναι «απάτριδες», ή «de facto» χωρίς κράτος, επειδή και ως υπήκοοι κρατών είναι απροστάτευτοι, μπορεί πολιτικά να είναι ορθή και να ανταποκρίνεται στην αυτεπίγνωση πολλών Τσιγγάνων, έρχεται όμως σε αντίθεση με το διεθνές δίκαιο και την αυτεπίγνωση τουλάχιστον πολλών άλλων Τσιγγάνων, οι οποίοι αισθάνονται ως υπήκοοι κρατών. Περαιτέρω διευκρίνιση χρειάζεται και το καθεστώς της μειονότητας. Επί πλέον, μετά την πορεία αυτών των πρώτων διεθνών αναγνωρίσεων, οι οποίες ακολούθησαν με το τέλος της πολιτικής κυριαρχίας των κομμουνιστικών κομμάτων στην ανατολική Ευρώπη, είναι αναγκαία μια δεύτερη προσπάθεια των Τσιγγάνων, ώστε οι μέχρι τώρα δηλώσεις και συστάσεις να πάρουν δεσμευτικό χαρακτήρα και να τεθούν σε εφαρμογή.

Διότι παρά τις καλοπροαίρετες δηλώσεις, η θέση και η εφαρμογή των δικαιωμάτων των μειονοτήτων καθορίζονται στις εκάστοτε χώρες από το πολιτικό πνεύμα της εποχής και όχι μέσω διακρατικών δεσμεύσεων. Μέχρι σήμερα οι Sinti και Ρομά, από αιώνες κάτοικοι της Γερμανίας δεν αναγνωρίζονται ως εθνική μειονότητα, όπως οι άλλες δύο μειονότητες: Ζόρμπεν και Δανοί· στην Σερβία οι Τσιγγάνοι αναγνωρίζονται ως «εθνική ομάδα»· στην ΠΓΔΜ απεναντίας αναγνωρίζονται στο σύνταγμα ως πληθυσμιακή ομάδα· Η Ρουμανία τουναντίον θα ήθελε να ανακαλέσει τα μικρά βήματα που έγιναν αναφορικά με την αναγνώριση των Ρομά, τους οποίους επίσημα πια αποκαλεί Τσιγγάνους, για να μην ταυτίζεται η λέξη Ρομ με εκείνη των ρουμάνων. Ωστόσο, ακόμη και αν οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι ενθαρρυνθούν για μια παραπέρα προσπάθεια, υπάρχει ο κίνδυνος της πολιτικής αντίστασης. Οι πολιτικές αλλαγές έδειξαν ότι οι Τσιγγάνοι στις χώρες εκείνες, που έγιναν μέλη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αποτελούν μεγάλες μειονότητες με μια μικρή μεν αλλά στρατευμένη διανοήση.

13. Περί ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων⁴¹

«Είναι πολύ ουσιώδες να γνωρίζουν τα άτομα ποια είναι τα δικαιώματά τους και οι διοικητικές και δικαστικές αρχές ποιες είναι οι υποχρεώσεις που έχει αναλάβει το κάθε κράτος μέλος σύμφωνα με το Σύμφωνο (και με το Προαιρετικό Πρωτόκολλο κατά περίπτωση). Γι' αυτό το σκοπό το Σύμφωνο πρέπει να δημοσιευθεί σε όλες τις επίσημες γλώσσες του κράτους και να ληφθούν μέτρα για να εξοικειωθούν οι αρμόδιες αρχές με το περιεχόμενο του Συμφώνου ως μέρος της εκπαίδευσής τους. Επίσης είναι επιθυμητό να δοθεί δημοσιότητα στη συνεργασία του κράτους μέλους με την Επιτροπή».⁴²

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματά. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση, και οφείλουν να συμπεριφέρονται με πνεύμα αδελφοσύνης».⁴³

Αυτό όμως δε σημαίνει ότι και οι στόχοι της έχουν κατακτηθεί. Σήμερα, πενήντα χρόνια μετά και παρά την ύπαρξη Συνταγμάτων, διεθνών συνθηκών και δεσμεύσεων των μελών κρατών που την υπέγραψαν στις περισσότερες χώρες του πλανήτη μας «ευδοκίμουν» φαινόμενα και μορφές ανισότητας, κοινωνικού αποκλεισμού, ρατσισμού, ξενοφοβίας και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

13.1. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Η δημιουργία οικουμενικού καθεστώτος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου οφείλεται στην προσπάθεια των Ηνωμένων Εθνών. Έτσι, τρία χρόνια μετά την ήττα των φασιστικών δυνάμεων, το 1948, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ψήφι-

⁴¹ Ανθρώπινα δικαιώματα ή δικαιώματα του ανθρώπου: ο όρος αυτός οικείος ιδίως στις αγγλοσαξωνικές χώρες (human rights), έχει διαδοθεί και χρησιμοποιείται σήμερα γενικότερα, σε συνδυασμό με την προσπάθεια που γίνεται μεταπολεμικά για την προστασία των ατομικών ελευθεριών σε διεθνές επίπεδο. Ο όρος «δικαιώματα του ανθρώπου» έχει το ίδιο μειονέκτημα με τους όρους «θεμελιώδη δικαιώματα» και «δημόσιες ελευθερίες»: είναι ευρύτερος του δέοντος, διότι μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει όχι μόνο τα ατομικά, αλλά και τα κοινωνικά ή και τα πολιτικά ακόμη δικαιώματα. Βλ. Αριστόβουλος, Μάνεσης: Συνταγματικά δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες, Θεσσαλονίκη 1982, σ.15 κ.έ.

⁴² Γενικό σχόλιο της επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων πάνω στο άρθρο 2 του συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

⁴³ Ανθρώπινα Δικαιώματα. Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνησίας, Αθήνα 1985, σελ. 64

σε την «Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων». Το 1950 τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συνάπτουν την ευρωπαϊκή «Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», γνωστή και ως «Σύμβαση της Ρώμης», που συμπληρώθηκε με το πρόσθετο πρωτόκολλο που υπογράφηκε στο Παρίσι το 1952.⁴⁴ Το 1966 υιοθετήθηκαν ομόφωνα από τη γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, και παρά τις πολιτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των κρατών Ανατολής και Δύσης, δύο Σύμφωνα: ένα για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, και ένα για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Χρειάστηκε όμως να παρέλθουν δέκα χρόνια προκειμένου να τεθούν σε ισχύ στις 23 Μαρτίου 1976. Μέχρι της 31.5.1997 είχαν επικυρωθεί μόνο από 138 κράτη. Η Ελλάδα τα επικύρωσε μόλις στις 26 Φεβρουαρίου 1997.⁴⁵

Οι γενικές αρχές και τα δικαιώματα που αναφέρονται στο Σύμφωνο και σχετίζονται με την προστασία ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, είναι οι εξής: Η αρχή της μη διάκρισης για λόγους φυλής, φύλλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων κτλ., ενώ διασφαλίζεται η ισότητα ανδρών και γυναικών ως προς την απόλαυση όλων των εγγυημένων από το σύμφωνο διατάξεων. Ενώ το Σύμφωνο ενσωματώνει μια ρήτρα παρέκκλισης από την εφαρμογή των διατάξεων σε περίπτωση δημόσιου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους, από την άλλη μεριά προβλέπεται ότι καμία ερμηνεία του Συμφώνου δεν επιτρέπει σε άτομο ή ομάδα προσώπων να προβεί σε δραστηριότητες που προσβάλλουν, περιορίζουν ή καταστρέφουν τα δικαιώματα που αναγνωρίζει το Σύμφωνο (άρθρο 5).

«Στις χώρες όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν στις μειονότητες αυτές δεν μπορούν να στερηθούν το δικαίωμα να απολαμβάνουν, από κοινού με άλλα μέλη της ομάδας τους, τον δικό τους πολιτισμό, να πρεσβεύουν και να ασκούν τη θρησκεία τους ή να μιλούν τη δική τους γλώσσα».⁴⁶ Δηλαδή, τα υποκείμενα των δικαιωμάτων που εγγυάται το άρθρο 27 είναι τα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες και όχι οι ίδιες οι μειο-

⁴⁴ Τα δύο αυτά κείμενα επικυρώθηκαν από την Ελλάδα μετά την πτώση της δικτατορίας με το ν. δ. 53/1974 και ισχύουν ως εσωτερικό δίκαιο.

⁴⁵ Στην Ελλάδα όλα τα Συντάγματα που ίσχυσαν μέχρι σήμερα, περιείχαν διατάξεις προστατευτικές των ατομικών δικαιωμάτων. Το ίδιο συμβαίνει και με το σήμερα ισχύον Σύνταγμα του 1975, το οποίο περιέχει μάλιστα και μία νέα γενική διάταξη στο άρθρο 25 παρ. 1 που ορίζει ότι «τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου τελούν υπό την εγγύηση».

⁴⁶ Ανθρώπινα Δικαιώματα, ό.π., σελ. 82

νότητες. Τα δικαιώματα των μειονοτήτων τείνουν να υπογραμμίσουν αυτό που θα έπρεπε σε κάθε περίπτωση να γίνεται σεβαστό στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δηλαδή να υπάρχει πραγματική ισότητα.

Σε έκθεσή της προς το Συμβούλιο της Ευρώπης η ελληνική κυβέρνηση αναγνωρίζει για πρώτη φορά γλωσσικές μειονότητες, χωρίς όμως να απεγκλωβιστεί από τη διατύπωση της συνθήκης της Λοζάννης. Αναφερόμενη στη μουσουλμανική μειονότητα κατονομάζει την ύπαρξη τουρκόφωνων, Πομάκων και Τσιγγάνων. Όσο για τους τελευταίους η έκθεση κάνει λόγο μόνο για τους μουσουλμάνους κατοίκους της Δυτικής Θράκης, αγνοώντας τους πολυπληθέστερους -συχνά χριστιανούς- ομόγλωσσούς τους, οι οποίοι διαβιούν διασκορπισμένοι σ' όλη τη χώρα.⁴⁷

Με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και το ξεκίνημα ενός νέου, του ψυχρού πολέμου, τα ανθρώπινα δικαιώματα κατέχουν κεντρική θέση στην πολιτική αντιπαράθεση της Δύσης με την Ανατολή. Ο οικουμενικός χαρακτήρας που προσδίδεται από την πλευρά της Δύσης στα ανθρώπινα δικαιώματα θα χρησιμοποιηθεί εναντίον των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Οι τελευταίες έδιναν όμως μια δική τους ερμηνεία, υποτάσσοντας τα ατομικά δικαιώματα στα συμφέροντα του συνόλου. Τη σοβιετική ιδεολογία σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου εξέφραζε χαρακτηριστικά η «*διακήρυξη του εργαζομένου και εκμεταλλεομένου λαού*». Έτσι, τα κλασσικά θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου υποχωρούσαν υπέρ του κοινωνικού συνόλου.

Με την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» δεν σημαίνει πως εξαλείφθηκε και ο πολιτικός τους ρόλος. Το αντίθετο μάλιστα. Πολλοί λαοί και πολλές από εκείνες τις χώρες που απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά την κατάργηση του αποικιακού καθεστώτος έχουν σημαντικούς λόγους να τα επικαλεστούν, θεμελιώνοντας έτσι την αξίωσή τους για ισοτιμία στον νέο διαμορφούμενο κόσμο. «Έτσι τα ανθρώπινα δικαιώματα έγιναν η «*lingua franca*» ο κοινός παρανομαστής αυτής της παγκόσμιας κοινωνίας».⁴⁸

Παρόλα αυτά η αναγνώριση της οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν σημαίνει οπωσδήποτε και την εφαρμογή από τους υπερασπιστές τους. Αντί να αποτελέσουν τη βάση για μια παγκόσμια συνεννόηση και ειρήνευση, γίνονταν αντίθετα πεδίο

⁴⁷ Βλ. European commission for Democracy through Law, The Rights of Minorities, Council of Europe, Strasbourg 1994, σ.162.

αντιπαράθεσης πάνω στο οποίο οι αντιπαρατιθέμενοι προσπαθούν να επιβάλλουν τη δική τους ερμηνεία, ταυτίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο τους δικούς τους σκοπούς με τα συμφέροντα όλης της ανθρωπότητας. Έτσι λοιπόν με τη σημερινή συγκρότηση της παγκόσμιας κοινωνίας δεν μπορούμε να ομιλούμε για ανθρώπινα δικαιώματα υπό την αυστηρή έννοια του όρου. Εδώ δεν εννοούμε βέβαια τις κατ' επανάληψη παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων χωρίς εξαίρεση από όλα τα κράτη του κόσμου, αλλά αναφερόμαστε στην ίδια την ουσία του πράγματος. Πιο συγκεκριμένα: Τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν αξία και υπόσταση μονάχα αν μπορούν να τα απολαύσουν όλοι οι άνθρωποι του πλανήτη ανεξαρτήτως ιθαγένειας, υπηκοότητας, χρώματος, φυλής, πολιτικών πεποιθήσεων κ.ο.κ., χωρίς περιορισμούς σε όποια χώρα επιλέξουν να ζήσουν. Εφόσον κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, δηλαδή να μπορεί ένας Άραβας να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα στη Νέα Υόρκη με τους αμερικανούς πολίτες, τότε δεν μπορούμε να μιλάμε για τον οικουμενικό χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά αν δεν θέλουμε να διαστρεβλώσουμε την έννοια των λέξεων, οφείλουμε να μιλάμε όχι για ανθρώπινα αλλά για πολιτικά δικαιώματα.

Διότι αυτά τα δικαιώματα μπορεί να τα παρέχει και να τα εγγυάται μόνο μια κρατικά οργανωμένη πολιτική μονάδα, και τα παρέχει όπως είναι γνωστό μονάχα σε εκείνους που κατέχουν την αντίστοιχη υπηκοότητα και ισχύουν μονάχα στο εσωτερικό της εκάστοτε χώρας. Σε τελευταία ανάλυση για να γίνουμε πιο σαφείς κανένα κράτος δεν είναι σε θέση να εγγυηθεί το κατεξοχήν «ανθρώπινο δικαίωμα», όπως λ.χ. το δικαίωμα στην «ελευθερία του λόγου» έξω από τα δικά του σύνορα (ας μη μιλάμε για περιπτώσεις που πολλές φορές κάτι τέτοιο είναι αδύνατο και στην ίδια τη χώρα). Και αντίστροφα. Κανένα κράτος-μέλος της ΕΕ δεν μπορεί να δώσει σήμερα σε όλους ανεξαιρέτως τους ευρωπαϊούς πολίτες συγκεκριμένα πολιτικά δικαιώματα, όπως το «εκλογικό δικαίωμα» ή το «δικαίωμα της μόνιμης εγκατάστασης». Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι δεν είναι δυνατόν όλοι οι άνθρωποι να απολαμβάνουν όλα τα πολιτικά δικαιώματα ανεξάρτητα από τον τόπο κατοικίας τους. Δικαιώματα που παρέχονται από ένα συγκεκριμένο κράτος και ισχύουν μονάχα στην επικράτεια του και δεν διασφαλίζονται στους υπηκόους του στις υπόλοιπες χώρες δεν είναι ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτά θα μπορούσε να τα προσφέρει μονάχα η ανθρωπότητα ως συντεταγμένο και ενιαίο πολιτικό υποκείμενο.

⁴⁸ Π. Κονδύλης: Πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σελ. 125.

Μόνο η εξαφάνιση κάθε μορφής «κράτους» θα μπορούσε να εγκαινιάσει την εποχή των πραγματικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η διαδικασία οικουμενοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η σημερινή αντίληψη για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια τείνουν να τη συνδέσουν με την ιδέα ενός ελαχίστου επιπέδου διαβίωσης. Προκειμένου λοιπόν να ισχύει η αρχή ότι «η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη», δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου στην απόκτηση του ελαχίστου ορίου καταναλωτικών αγαθών. Διότι όποιος πεθαίνει από την πείνα (και δυστυχώς πεθαίνουν ακόμη πολλοί άνθρωποι) είναι απλώς άνθρωπος χωρίς ουσιαστικά δικαιώματα, άνθρωπος χωρίς το «δικαίωμα στη ζωή». Αυτό σημαίνει πως αν θελήσουμε να προσδώσουμε στα ανθρώπινα δικαιώματα και την υλιστική τους διάσταση, και εφόσον θέλουμε να είμαστε συνεπείς ως προς την τήρησή τους, τότε θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να μοιραστούμε τα «δικά μας ανθρώπινα δικαιώματα με άλλους γνωστούς και άγνωστους συμπολίτες μας».⁴⁹

Τόσο η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όσο και ο Καταστατικός Χάρτης δεν προβλέπει πουθενά δικαιώματα μελών μειονοτήτων, διότι θεωρήθηκε ότι η διατύπωση μιας γενικής αρχής απαγόρευσης των διακρίσεων δεν άφηνε κενό προστασίας. Το άρθρο 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απαριθμεί τα χαρακτηριστικά που ενδέχεται να γίνουν αιτία διακρίσεων, ανάμεσα στα οποία αναφέρει και τη χρήση της γλώσσας. «Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμιά διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, (...), την εθνική ή κοινωνική καταγωγή (...)».⁵⁰

Παρά τις έντονες αντιδράσεις κυρίως από την Σοβιετική Ένωση και εκείνα τα κράτη που είχαν θεσμοθετήσει καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων, οι οποίες επέμειναν και πρότειναν αντίστοιχες διατυπώσεις δικαιώματος στη χρήση και στη διδασκαλία της μειονοτικής γλώσσας, τελικά η Γενική Συνέλευση αρνήθηκε να εισαγάγει στο τελικό κείμενο οποιαδήποτε Διακήρυξη σχετικά με δικαιώματα μειονοτήτων.

⁴⁹ Κονδύλης, Παναγιώτης, ό. π., σελ.126-132.

⁵⁰ Πρβλ. Ανθρώπινα Δικαιώματα, ΟΗΕ και UESCO, ό. π.,σελ. 64

Το πολιτικό φιλελεύθερο κλίμα που διαμόρφωσαν οι επαναστατικές διακηρύξεις του 18^{ου} αιώνα, κυριάρχησε σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} και τις αρχές του 20ου αιώνα. Οι διακηρύξεις αυτές και πρωτίστως της γαλλικής και αμερικανικής επανάστασης επηρέασαν άμεσα τα συντάγματα άλλων χωρών. Ωστόσο οι επαναστατικές διαδικασίες στην Ευρώπη, το 1848 δημιούργησαν νέες καταστάσεις. Έτσι, στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου διαμορφώθηκε μια νέα τάση: η διεκδίκηση δικαιωμάτων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα. Αν και οι επαναστατημένοι εργάτες του Παρισιού «πέτυχαν» στον πολιτικό τους στόχο, πέτυχαν όμως να αναγνωριστεί το δικαίωμα στην εργασία ως θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου. Με τη βιομηχανική ή καλύτερα την καπιταλιστική επανάσταση δημιουργείται μια νέα τάξη εργαζομένων, η τάξη των βιομηχανικών εργατών, οι οικονομικές και κοινωνικές διεκδικήσεις των οποίων προσέδωσαν αναπόφευκτα νέες διαστάσεις στο ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος του 1914-1918 ανέτρεψε τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές δομές. Ως γνωστό, λίγο πριν το τέλος του ξέσπασε η ρωσική επανάσταση του Οκτωβρίου του 1917, δημιουργώντας και το πρώτο σοσιαλιστικό κράτος στον κόσμο. Σε σχέση με τα δικαιώματα του ανθρώπου το νέο σοβιετικό κράτος εξέδωσε στις 16 Ιανουαρίου 1918 τη *«διακήρυξη των δικαιωμάτων του εργαζόμενου και εκμεταλλεόμενου λαού»*. Στη διακήρυξη δε γίνεται αναφορά στα ατομικά και τα κλασικά θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, παρά μόνο στο κοινωνικό σύνολο και στα συλλογικά δικαιώματα.

Τέλος στο Σοβιετικό Σύνταγμα του 1936 τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου που εμφανίζονται είναι κυρίως οικουμενικής και κοινωνικής φύσης, όπως το δικαίωμα στην εργασία, στην ανάπαυση, στην κοινωνική αρωγή, στη μόρφωση. Τη νέα πραγματικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο ήρθε να εκφράσει πρώτο το γερμανικό σύνταγμα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης το 1919, το οποίο αποτέλεσε στη συνέχεια πηγή έμπνευσης για πολλά άλλα συνταγματικά κείμενα της περιόδου του μεσοπολέμου.

13.1.1. Από τα ατομικά στα συλλογικά δικαιώματα

Σύμφωνα με τη διάκριση του Γερμανού συνταγματολόγου G. Jellinek υπάρχουν τρία βασικά είδη δημοσίων δικαιωμάτων: τα ατομικά, τα κοινωνικά και τα πολιτικά.

Τα ατομικά (ή διαφορετικά οι ατομικές ελευθερίες) δικαιώματα θεωρούνται κλασσικά, έλκουν την καταγωγή τους βασικά από τις διακηρύξεις της αμερικανικής και γαλλικής επανάστασης, έχουν αρνητικό -«αμυντικό» περιεχόμενο και διασφαλίζουν «αρνητικά» τη νομική κατάσταση των κυβερνωμένων, θεμελιώνοντας αξίωση για αποχή της κρατικής εξουσίας από ενέργειες που θα μπορούσαν να το προσβάλουν. Παραδείγματα ατομικών δικαιωμάτων, τα οποία το κράτος δεν επιτρέπεται να τα προσβάλλει είναι: η προσωπική ελευθερία, η προσωπική ασφάλεια, το άσυλο κατοικίας, το δικαίωμα συνθηροίσεων, το δικαίωμα συνεταιρισμού, η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης, η ελευθερία γνώμης και τύπου, ελευθερία διδασκαλίας, έρευνας και εκπαίδευσης, το δικαίωμα ιδιοκτησίας, το απόρρητο επιστολών και ελευθερία επικοινωνίας.

Τα πολιτικά δικαιώματα έχουν «ενεργητικό» περιεχόμενο και θεμελιώνουν την αξίωση για συμμετοχή στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Παραδείγματα πολιτικών δικαιωμάτων που εγγυώνται συμμετοχή είναι: το να εκλέγει κανείς και να εκλέγεται, το δικαίωμα να ιδρύει και να μετέχει σε πολιτικά κόμματα και να εκφράζει πολιτικές απόψεις, δικαίωμα να διορίζεται δημόσιος υπάλληλος ή δικαστής ή να είναι ένορκος.

Τα κοινωνικά δικαιώματα, που έχουν «θετικό» περιεχόμενο θεμελιώνουν την αξίωση για παροχή ορισμένων υπηρεσιών - ιδίως οικονομικών παροχών ή θετικών ενεργειών όπως το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, το δικαίωμα στη μόρφωση, το δικαίωμα για δίκαιες συνθήκες εργασίας, το δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης, το δικαίωμα στην προστασία της υγείας, το δικαίωμα της οικογένειας για κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία κλπ. Εδώ ζητείται από το κράτος να παρέχει αυτό και να διασφαλίζει τα παραπάνω δικαιώματα. Αν και έχουν εκφραστεί απόψεις ότι τα δικαιώματα αυτά δεν ανήκουν στη σφαίρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εν τούτοις στη διεθνή κοινότητα έχει παγιωθεί η άποψη ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι αδιαίρετα και επομένως δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων χωρίς την ύπαρξη οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων και το αντίστροφο.

Αν σήμερα οι παραπάνω τρεις κατηγορίες συνυπάρχουν, αυτό όμως δεν συνέβαινε πάντα, διότι η κάθε μία αντιστοιχεί σε διαφορετικά στάδια της κοινωνικοπολιτικής εξέλιξης των νεωτέρων χρόνων.

Τα ατομικά δικαιώματα θεσπίστηκαν κατά την περίοδο της πολιτικής χειραφέτησης της αστικής τάξης (αρχικά στην Αγγλία), που διεκδικούσε νομική προστασία απέναντι στην αυθαιρεσία της μοναρχικής εξουσίας, κυρίως για λόγους οικονομικούς: ελευθερία των συναλλαγών και ανεμπόδιστη ανάπτυξη του εμπορίου και της βιομηχανίας. Ορισμένα όμως από τα ατομικά δικαιώματα, όπως η ελευθερία του τύπου και ιδίως τα «δικαιώματα ομαδικής δράσης» (συναθροίσεων, συνεταιρισμού, συνδικαλιστική ελευθερία), που δεν ανταποκρίνονται στην κλασική ατομιστική ιδεολογία, καθιερώθηκαν κατά το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, σε συνάρτηση με τις οικονομικοπολιτικές διεκδικήσεις των εργαζομένων.

Τα πολιτικά δικαιώματα υπήρξαν επίσης κατάκτηση της αστικής τάξης στον αγώνα της για συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας, την οποία μονοπωλούσε ο μονάρχης και η αριστοκρατία. Η διεύρυνση όμως των πολιτικών δικαιωμάτων με την καθιέρωση ιδίως της καθολικής ψηφοφορίας και την επέκταση της ψήφου και των άλλων πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες, υπήρξε διεκδίκηση και κατάκτηση των κυριαρχούμενων τάξεων, που ολοκληρώθηκε μόλις στα μέσα του 20ου αιώνα.

Αυτό ισχύει και για τα κοινωνικά δικαιώματα, που η καθιέρωσή τους συνυφάνθηκε με τους αγώνες της εργατικής τάξης, αλλά και τον κρατικό παρεμβατισμό. Η ένταση του κρατικού παρεμβατισμού κατά τον 20ό αιώνα, που είναι συνάρτηση της έντασης των κοινωνικών ανταγωνισμών, συνδυάστηκε, ακριβώς για να τους αμβλύνει, με τη θέσπιση κοινωνικών δικαιωμάτων, ακόμη και από δικτατορικά συνταγματικά κείμενα, ενώ κάτι τέτοιο είναι αδιανόητο ως προς τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα που προϋποθέτουν αντίστοιχα, φιλελεύθερο και δημοκρατικό πολιτικό καθεστώς.

Η διάκριση των δημοσίων δικαιωμάτων σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά είναι σχηματική και σχετική, διότι και τα τρία είδη είναι παραπληρωματικά μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα: Η πρακτική δυνατότητα άσκησης ενός ατομικού δικαιώματος εξαρτάται από τη συνδρομή ορισμένων κοινωνικοοικονομικών προϋποθέσεων, όπως για παράδειγμα το άσυλο της κατοικίας προϋποθέτει την ύπαρξη κατοικίας· η ελευθερία της γνώμης, χωρίς μια στοιχειώδη τουλάχιστον εκπαίδευση και ελεύθερη πληροφόρηση, χάνει πολύ από την αξία της· η ελευθερία του τύπου δεν σημαίνει τίποτα για έναν αναλφάβητο κ.ο.κ. Επομένως το περιεχόμενο του ατομικού δικαιώματος δεν είναι μόνο «αποχή». Για να διασφαλιστεί χρειάζεται συνήθως και κάποια «παροχή» εκ μέρους της

κρατικής εξουσίας. Εξάλλου, η άσκηση ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων λαμβάνει συχνά πολιτικό χαρακτήρα, διότι σημαίνει συμμετοχή του πολίτη στη διαμόρφωση του πολιτικού και κοινωνικού γίγνεσθαι.

Κατά την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων δεν αρκεί να έχει κάποιος, π.χ. το δικαίωμα να εκλέγει, αν ζει σε άθλιες βιοτικές συνθήκες. Χωρίς την εξασφάλιση ορισμένων κοινωνικοοικονομικών προϋποθέσεων και ενός μίνιμουμ «παροχών», η άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων κινδυνεύει να αποβεί φενάκη.

Το ίδιο ισχύει και με τα κοινωνικά δικαιώματα· και αυτά βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση με τις ατομικές και τις πολιτικές ελευθερίες. Δεν μπορούμε να μιλάμε για αποτελεσματική προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων, εάν αυτή περιορίζεται μόνο σε «παροχές», π.χ. το δικαίωμα της εργασίας, και δεν συνδυάζεται και με τη θέσπιση απαγορεύσεων σχετικά με την εργασία ανηλίκων ή τις αυθαίρετες απολύσεις. Τόσο η διεκδίκησή τους, όσο και η διασφάλισή και διεύρυνση τους δεν επιτυγχάνεται παρά με την παράλληλη κατοχύρωση ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων.⁵¹

Ανεξάρτητα από τις όποιες κατηγοριοποιήσεις σήμερα γίνεται πλέον αποδεκτό, όπως εξάλλου αναφέρει και η Διακήρυξη της Παγκόσμιας Διάσκεψης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στη Βιέννη (1993), ότι όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι οικουμενικά και αδιαίρετα, αλληλοεξαρτώμενα και αλληλένδετα. Αυτό σημαίνει ότι όλα τα κράτη ανεξαρτήτως του κοινωνικοπολιτικού τους συστήματος οφείλουν να προωθήσουν και να προστατεύσουν όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου. Κοντά σ' αυτά λογίζονται και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών, πράγμα που σημαίνει ότι οι λαοί είναι ελεύθεροι να καθορίσουν το πολιτικό τους καθεστώς, την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη.⁵² Μια άλλη κατηγορία συγκροτούν τα δικαιώματα αλληλεγγύης, τα οποία εκφράζουν μιαν ορισμένη αντίληψη της συλλογικής ζωής και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν παρά με τη συνένωση των προσπαθειών όλων των κοινωνικών εταίρων. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται το δικαίωμα στην ειρήνη, το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα στην απόλαυση της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον κλπ.

⁵¹ Σκέψεις του Α. Μάνεση: Συνταγματικά δικαιώματα. Α' Ατομικές ελευθερίες, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 18-25.

⁵² Βλ. Ανθρώπινα Δικαιώματα, ό.π., σελ. 72.

Τέλος, αν και στην παρούσα φάση δεν αναγνωρίζονται συλλογικά δικαιώματα των μειονοτήτων, αντίθετα τα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν την αποτελεσματική και χωρίς διάκριση άσκηση δικαιωμάτων του ανθρώπου των ατόμων που ανήκουν σε μια μειονότητα. Περαιτέρω, τα δικαιώματα των μειονοτήτων πρέπει να συμβάλλουν στη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητας των ατόμων που ανήκουν σε μια μειονότητα. Να σημειωθεί ακόμη, ότι σ' ευρωπαϊκό επίπεδο αναδύεται η αρχή του ατομικού αυτοπροσδιορισμού, ως προσωπική επιλογή ατόμου, που θεωρεί ότι εντάσσεται σε μια μειονότητα.

Η κοινωνία των πολιτών έχει αξία όταν τα μέλη της συνεργάζονται εθελοντικά και με κοινούς στόχους, αλλά όχι όταν διαιρούνται με βάση το χρώμα του δέρματός τους ή τη διάθεσή τους να απομονωθούν από άλλες εθνικές ομάδες. Οι κυβερνήσεις μπορούν να βοηθήσουν προς αυτήν την κατεύθυνση. Πρώτον, αποφεύγοντας ενέργειες και κινήσεις που οδηγούν στη αναγκαστική ενσωμάτωση και δεύτερον, να προωθήσουν την έννοια της κοινωνικής εμπιστοσύνης, της αλληλοεκτίμησης και της ανεκτικότητας μέσα από την εκπαίδευση και την ενίσχυση ορισμένων τύπων κοινωνικής οργάνωσης. Προς την κατεύθυνση αυτή σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει η είσοδος περισσότερων ατόμων των μειονοτήτων στις δημόσιες υπηρεσίες και ιδιαίτερος στις ένοπλες δυνάμεις, γιατί αυτές μπορούν να εκπαιδεύσουν μέλη μειονοτήτων σε τρόπους κοινωνικής συγκρότησης και λειτουργίας.

Επιλογή Βιβλιογραφίας

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Bohn, Irina, Hamburger, Franz, und Kerstin Rock: Die «absolute Belastungsgrenze». Ρομά in der Ost-West-Migration und die Schliessung der Gesellschaft, in: Informationsdienst zur Ausländerarbeit, σελ. 125-126.

Der Tagesspiegel: Ρομά verlangen Anerkennung in der Verfassung, 16-10-1993.

Der Spiegel 36/1990: Titel, «Alle hassen die Zigeuner»

Der Spiegel 44/1992, Deutschland, «Da hört die Christlichkeit auf».

Djuric, Rajko: «Mein Volk, Ρομά und Sinti. Wir brauchen die Solidarität», in: Die Bruecke, März-April 1997/2, s. 32-39.

Djuric, Rajko/Jörg Becken/A. Bertolt Bengsch: Ohne Heim ohne Grab, Berlin 1996.

Djuric, Rajko: Über die Lage der Ρομά und Sinti auf dem Balkan, in: Die Wochenpost, 8-11-1992.

Djuric, Rajko: Eine Nation ohne Staat, in Frankfurter Rundschau, 5-5-1997, Dokumentation, Nr. 103.

Dworkin, Ronald: Bürgerrechte Ernstgenommen, Suhrkamp, Frankfurt a/M., 1984

Feuerhelm, Wolfgang: Polizei und «Zigeuner», Stuttgart 1987.

Giselbach, Raimar: Weltchronik der Zigeuner. Von den Anfängen bis 1599. Frankfurt a/M., Lang 1994.

Günder W: Die preußische Zigeunerpolitik seit 1871 im Widerspruch zwischen zentraler Planung und lokaler Durchführung, Hannover 1985.

Hehemann Rainer: Die «Bekämpfung des Zigeunerunwesens» im Wilhelminischen Deutschland und der Weimarer Republik, 1871-1933. Frankfurt a.M. 1987.

Herzog, Ρομάν (Bundespräsident der BRD): Ansprache zur Eröffnung des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Ρομά in: Bulletin 19-3-1997, Nr. 23/S.259.

Hohmann, Joachim S.: Geschichte der Zigeunerverfolgung in Deutschland. Frankfurt, New York, Campus Verlag, 1988

Interface Dokumentation.

Interface Texte.

Interface Dossier.

Jovanovic, P: Wieder in alle Winde? In: die Tageszeitung, 7-8-1993.

Kernick, Donald, Puxon, Grattan: Sinti und Romá. Die Vernichtung eines Volkes im NS-Staat, Göttingen: Gesellschaft für bedrohte Voelker, 1981.

Kernick, Donald: Gypsies: Von Indien zur Mittelmeerraum. Interface Collection of the Gypsy Research Center, Paris 1993.

Liegeois, J-P και Gheorghe, N: Γύφτοι: Μια Ευρωπαϊκή Μειονότητα. Έκθεση Minority Rights Group International (Διεθνούς Ομάδας Δικαιωμάτων Μειονοτήτων) (Μετράφηση - Ελεύθερη απόδοση : Θ. Νταλάκας).

Lucassen, Leo: Zigeuner, Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffes in Deutschland 1700-1945 .

Marshall, T.H./Bottomore, T: Ιδιότητα του Πολίτη και Οικονομική Τάξη, Αθήνα 1995.

Mittler, Diedrich: Kirchenasyl für unbequeme Gäste zeigt Wirkung, in: Süddeutsche Zeitung, 2-12-1993.

Monath, Hans: «Zeit für eine andere politische Kultur» in: die Tageszeitung 5-4-1994.

Oschlies, Wolf: «Romi» oder «Tigani». Versuch über Geschichte, Gegenwart und soziale Probleme der Zigeuner Rumäniens. Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien 33, 1992.

Pott, A.F: Die Zigeuner in Europa und Asien, Leipzig 1964.

Reemtsma, Jan Philipp: die Falle des Antirassismus. In: Konkret 11, 54-58.

Reemtsma, Katrin: Sinti und Romá, München 1996.

Reemtsma, Katrin: Romá in Rumänien. Menschenrechtsbericht der Gesellschaft für bedrohte Völker, Göttingen 1993.

Reemtsma, Katrin: Ρομά in Mazedonien: Menschenrechtsbericht der Gesellschaft für bedrohte Voelker, Goettingen 1995.

Referat Menschenrechte des Europäischen Parlaments: Das Volk der Zigeuner in den Osteuropäischen Staaten DOC-DE/CM/208729, Luxemburg, 12-5-1992.

Rommel, Franz: Die Ρομά Rumäniens: Volk ohne Hinterland, Wien, Picus, 1993

Rommel, Franz: Die soziale Intergration der Ρομά in Rumänien: Rückschau und Perspektiven, in: Südosteuropa Mitteilungen, 1997/Nr. 3.

Rose, Ρομάni: Bürgerrechte für Sinti und Ρομά, Heidelberg 1987.

Rose, Ρομάni: Die neue Generation und die alte Ideologie, in: Tribüne, Heft 81, 1982

Rose, Ρομάni: Gedenken ohne Ausgrenzung, in: Die Zeit 17-12-1993.

Rose, Ρομάni, Weiss,Walter: Sinti und Ρομά im «Dritten Reich». Das Programm der Vernichtung durch Arbeit, Göttingen-Lamuv, 1991.

Sperber, Katharina: Sündenbock und Traumfolie, das Zerrbild vom Zigeuner, in Frankfurter Rundschau, 10-10-1994.

Tibi, Bassam: Im Bahne des Multikulturalismus, in: Frankfurter Allgemeine, 11.10.1994.

Vossen, Rüdiger: Zigeuner, Ρομάα ,Sintii, Gitanos, Gypsies, zwischen Verfolgung und Ρομάntisierung, Frankfurt a/M.,1983.

Wessel, Von Glaudia: Protestmarsch gegen Abschiebung, In: Süddeutsche Zeitung, 5-8-1993.

Winden, Dorothee: Vergagenheit ueberwinden, in: die Tageszeitung 26-2-1996

Wislocki, Heinrich von: Zur Ethnographie der Zigeuner in Südosteuropa, Frankfurt 1994.

Zimmermann, Michael: Verfolgt, vertrieben, vernichtet: Die nationalsozialistische Vernichtungspolitik gegen Sinti und Roam, Essen 1989.

Zuelich, Tilman (Hg.): In Auschwitz vergast, bis heute verfolgt. Reinbek bei Hamburg: Rohwohlt, 1979.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Ανθρώπινα δικαιώματα. ΟΗΕ και UNESCO. Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα 1985.

Γεωργίου, Γιάννης/Τερζοπούλου Μαρία: Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία Πολιτισμός, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα 1966.

Γκότοβος, Αθανάσιος, Ε: Ρατσισμός. Κοινωνικές, Ψυχολογικές και Παιδαγωγικές Όψεις μιας Ιδεολογίας και μιας Πρακτικής, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα 1966.

Δατόγλου, Π.Δ.: Συνταγματικό δίκαιο. Ατομικά δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.

Διεθνές Συμπόσιο. Εκπαίδευση Τσιγγάνων. Ανάπτυξη Διδακτικού Υλικού, Αθήνα, 6-9 Απριλίου 1995.

Κεντρωτής, Κυριάκος: Ρομ: Μια ξεχασμένη μειονότητα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Τετράδια τ. 34/1994, σελ. 53-67.

Κονδύλης, Παναγιώτης: Πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο, Αθήνα 1992.

Λιθοξόου, Δημήτρης: Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα: Ατσαθαλίες της ελληνικής ιστοριογραφίας, Λεβιάθαν, χ.τ.ε. 1991.

Μάνεσης, Αριστόβουλος : Συνταγματικά δικαιώματα, Α' ατομικές ελευθερίες, Θεσσαλονίκη 1982.

Μπαλιμπάρ Ετιέν/Βαλλερστάιν Ιμμανουέλ: Φυλή-Έθνος-Τάξη. Οι Διφορούμενες ταυτότητες, Εκδόσεις «Ο Πολίτης», Αθήνα 1991.

Ντούσας, Δημήτρης: Rom και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα και τα ανθρώπινα δικαιώματα, Αθήνα 1997.

Περράκης, Στέλιος: Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Αθήνα-Κομοτηνή 1998.

Περράκης, Στέλιος (επ.): Τα Δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων, Αθήνα-Κομοτηνή 1993.

Σύγχρονα Θέματα: Εμείς και οι «άλλοι»: Η Διαχείριση της Εθνοπολιτισμικής Διαφορετικότητας, Απρίλιος-Ιούνιος 1997.

Τσελεμπί Έβλια: Ταξίδι στην Ελλάδα, Εκδόσεις Εκάτη 1991.

Τσιτσελίκης, Κωνσταντίνος: Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη.

Χαραλάμης Δημήτρης: Παγκοσμιοποίηση και Δημοκρατία, Αθήνα 1998.

Αντί επιλόγου

Η Διεθνής συνθήκη των Ηνωμένων Εθνών, αναφορικά με τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, τονίζει κυρίως τα πολιτισμικά, θρησκευτικά και γλωσσικά δικαιώματα των μειονοτήτων. Στο άρθρο 27 η συνθήκη διακηρύσσει ότι: «Στις χώρες όπου υπάρχουν εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες αυτές δεν πρέπει να στερούνται του δικαιώματος να απολαμβάνουν, από κοινού με άλλα μέλη της ομάδας τους, τον δικό τους πολιτισμό, να πρεσβεύουν και να ασκούν τη θρησκεία τους ή να μιλούν τη δική τους γλώσσα».⁵³

Το ενδιαφέρον για τη προστασία της πολιτισμικής ζωής των μειονοτήτων επιβεβαιώθηκε ξανά από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών και με την υιοθέτηση μιας διακήρυξης προχωράει πιο πέρα από τη Συνθήκη. Απαιτεί από τα κράτη όχι μόνο να προστατεύουν την ύπαρξη της εθνικής, πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας των μειονοτήτων στο έδαφός τους, αλλά και να διευκολύνουν τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την προαγωγή αυτής της ταυτότητας.

Ένας από τους στόχους της UNESCO τονίζει την αναγκαιότητα προστασίας της πολιτισμικής διαφοράς, του γλωσσικού πλουραλισμού και της ιδιαιτερότητας των μειονοτικών κοινοτήτων.

Η παγκόσμια διακήρυξη για την «εκπαίδευση για όλους» (Ταϊλάνδη 1990), στο άρθρο 3, με τίτλο «Διεθνοποίηση της πρόσβασης και προώθηση της ισότητας», διακηρύσσει: «πρέπει να εργαστούμε εντατικά στην κατεύθυνση της εξάλειψης των εκπαιδευτικών ανισοτήτων που ίσως υπάρχουν σε βάρος ορισμένων ομάδων (...), οι αυτόχθονες λαοί, οι εθνικές, γλωσσικές, και φυλετικές μειονότητες (...), δεν πρέπει να υφίστανται καμία διάκριση όσον αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση».

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η ΕΕ. Στην Ευρώπη το ποσοστό αναλφαβητισμού των ενηλίκων ξεπερνάει το 50 % και σε ορισμένες χώρες φθάνει στο 80 %. Το γεγονός αυτό οδήγησε την ΕΕ να επισημάνει στα κράτη-μέλη της ότι στο ζήτημα της εκπαίδευσης θα πρέπει να προσφέρονται στους Τσιγγάνους ευκαιρίες τέτοιες που να τους επιτρέπουν μια καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση. Σχετικά με το ζήτημα της κουλ-

τούρας θα πρέπει να εξασφαλισθεί στους Τσιγγάνους η πολιτισμική αυτονομία τους, μεριμνώντας κυρίως για τη διευκόλυνση των πολιτιστικών τους δραστηριοτήτων.

Η εξασφάλιση της προστασίας της πολιτισμικής ταυτότητας των Τσιγγάνων και η παροχή μιας εκπαίδευσης που θα τους επιτρέπει πλήρη συμμετοχή στο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της χώρας που κατοικούν, εναρμονίζονται πλήρως με τους σκοπούς της UNESCO, η οποία ξεκίνησε συνεργασία με την ΕΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης, για την υλοποίηση αυτού του σχεδίου.

Στην Ευρώπη κατοικούν σήμερα περίπου επτά με οχτώ εκατομμύρια Ρόμα-Τσιγγάνοι εκ των οποίων τα δύο στην ΕΕ. Γύρω στο μισό του αριθμού αυτού είναι παιδιά και νέοι σχολικής ηλικίας. Από αυτά μόνο το 30 % φοιτά με σχετικά κανονικούς ρυθμούς στα αντίστοιχα σχολεία και μόνο ένα μικρό ποσοστό καταφέρνει να φοιτήσει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το ποσοστό των αναλφάβητων στους ενήλικους φθάνει σε μερικές περιπτώσεις και στο 100 %.

Η πολιτική που άσκησε η ΕΕ κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες στον τομέα της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων εκτιμάται πως είχε σημαντική απήχηση στους κοινωνικούς φορείς των οργανώσεων των Τσιγγάνων.

Είναι πια κοινώς αποδεχτή η θέση ότι «η εκπαίδευση αποτελεί το πρώτο στάδιο στην αντιμετώπιση του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού». Αυτό όμως από μόνο του δεν αρκεί. Θα πρέπει να συνδυαστεί με την επαγγελματική κατάρτιση των Τσιγγανοπαίδων, έτσι ώστε γνωρίζοντας ένα επάγγελμα να μπορούν να διεκδικήσουν μια θέση στην αγορά εργασίας. Μόνο έτσι μπορεί να υπάρξει μια ισότητα ευκαιριών στη ζωή και στην εργασία. Χωρίς επαγγελματική κατάρτιση είναι «χαμένοι από χέρι». Ωστόσο, η εκπαίδευση είναι μόνο ένας κρίκος της αλυσίδας των προβλημάτων των Τσιγγάνων. Η λύση τους απαιτεί το συντονισμό των αρμόδιων φορέων της εκάστοτε χώρας, ώστε με μια αντίληψη σφαιρική να αντιμετωπιστούν στο σύνολό τους το πρόβλημα της στέγασης, της υγειονομικής περίθαλψης, της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής αποκατάστασης.

⁵³ Βλ. Ανθρώπινα Δικαιώματα. ΟΗΕ και UNESCO. Βασικές Συμβάσεις, σελ. 82, Αθήνα 1987.

Αν δεν υπάρξει μια πολυεπίπεδη πολιτική προσέγγιση του προβλήματος με αναφορά στην εκπαίδευση, στην κοινωνική πρόνοια αλλά και στην συνειδητή προώθηση της συμμετοχής των Τσιγγάνων στις δημόσιες υπηρεσίες και στην αγορά εργασίας γενικά, οι προσπάθειες που γίνονται στην εκπαίδευση, αν δηλαδή ξεκοπεί η εκπαίδευση από τα άλλα προβλήματα της μειονότητας, δεν θα αποδώσει τα προσδοκώμενα, αποτελέσματα.